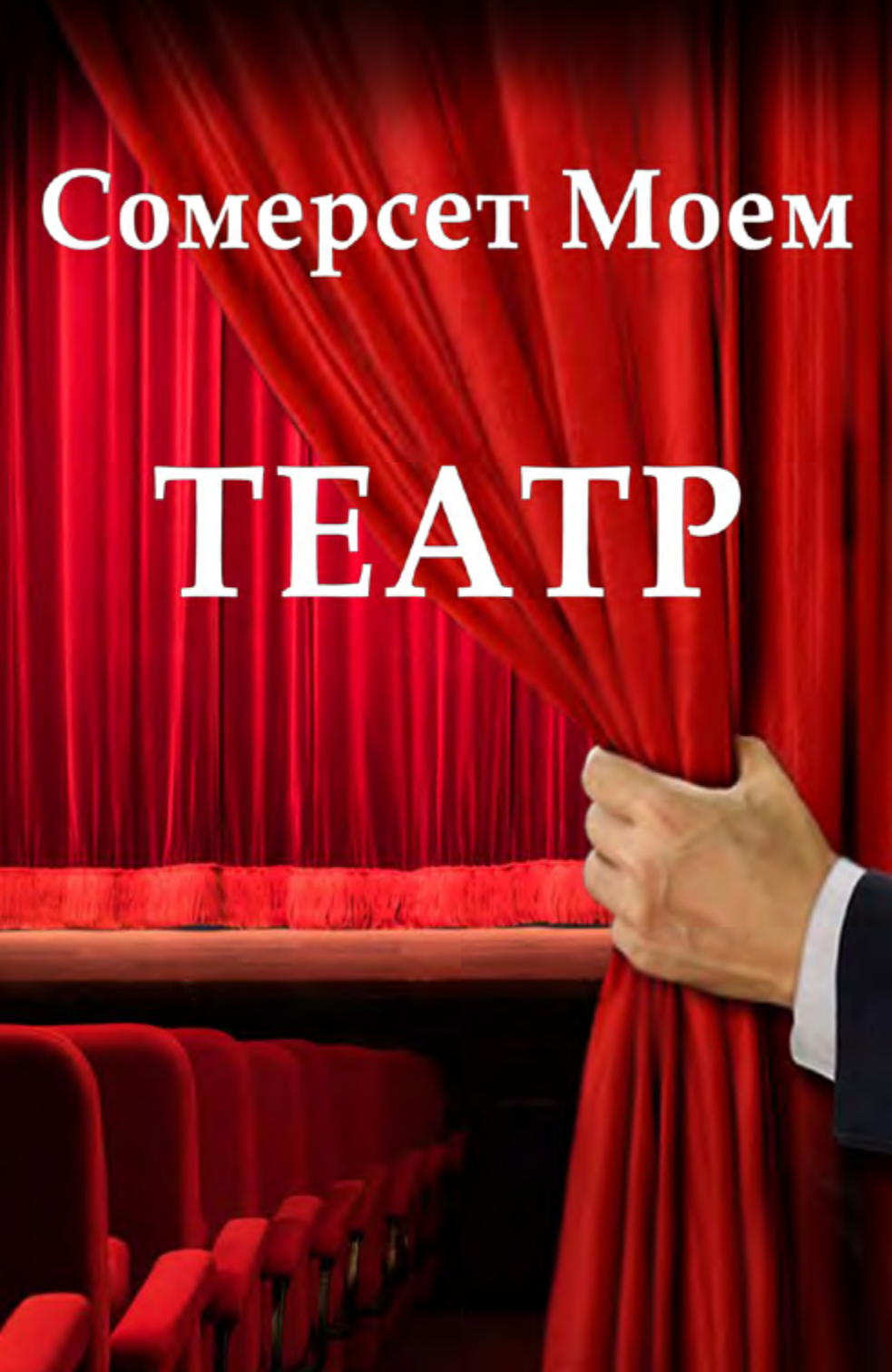

Сомерсет Моэм

ТЕАТР

Двері відчинилися, Майкл Госселін підняв очі. До кімнати увійшла Джулія.

— Це ти? Я тебе не затримаю. Лише одну хвилинку. Тільки покінчу з листами.

— Я не поспішаю. Просто зайшла подивитися, які квитки відіслали Деннорантам. Що тут робить цей юнак?

З безпомилковим відчуттям досвідченої актриси, додавши жест до слова, вона вказала рухом витонченої голівки на кімнату, через яку тільки-но пройшла.

— Це бухгалтер. З контори Лоренса і Хемфрі. Він тут уже три дні.

— Виглядає дуже юним.

— Він у них в учнях за контрактом. Схоже, що на справі знається. Вражений тим, як ведуться у нас бухгалтерські книги. Він не уявляв собі, що можна поставити театр на ділові рейки. Каже, в деяких фірмах рахункові книги в такому стані, що посивіти можна.

Джулія посміхнулася. Гарне обличчя чоловіка випромінювало самовдоволення.

— Тактовний юнак.

— Він сьогодні закінчує. Чи не взяти його з собою перекусити нашвидкуруч? Він цілком добре вихований.

— По-твоєму, цього достатньо, щоб запрошувати його на ланч?

Майкл не помітив легкої іронії, що прозвучала в її голосі.

— Якщо ти заперечуєш, я не стану його звати. Я просто подумав, що це принесе йому велике задоволення. Він страшенно тобою захоплюється. Три рази ходив на останню п'єсу. Йому до нестями хочеться познайомитися з тобою.

Майкл натиснув кнопку, і за мить на порозі з'явилася його секретарка.

— Листи готові, Марджорі. Які на сьогодні у мене призначені зустрічі?

Джулія неуважно слухала список, який читала Марджорі, і знічев'я оглядала кімнату, хоча пам'ятала її до дрібниць. Якраз такий кабінет і повинен бути у антрепренера першокласного театру. Стіни були обшиті панелями (за собівартістю) хорошим декоратором, на них висіли гравюри на театральні сюжети, виконані Зоффані і де Вайльдом. Крісла зручні, великі.

Майкл сидів в чіппендейлі* — підробка, але придбана у відомій меблевій фірмі, — його стіл, з важкими пузатими ніжками, теж чіппендейл, виглядав надзвичайно солідно. На столі стояла її фотографія у масивній срібній рамці і, для симетрії, фотографія Роджера, їхнього сина.

Між ними містилося чудове срібне письмове приладдя, яке вона подарувала колись Майклу на день народження, а попереду — бювар з червоного сап'яну з багатим золотим візерунком, де Майкл тримав папір, на випадок, якщо йому заманеться написати лист від руки.

На папері була адреса: «Сіддонс-театр», на конвертах емблема Майкла: кабаняча голова, а під нею девіз: «*Nemo nimisne lacessit*»**. Жовті тюльпани в срібній вазі, виграної Майклом на змаганнях з гольфу серед акторів, свідчили про дбайливість Марджорі. Джулія кинула на неї замислений погляд. Незважаючи на коротко стрижене, знебарвлене перекисом волосся і густо нафарбовані губи, у неї був безстатевий вид, який відрізняє ідеальну секретарку. Вона пропрацювала з Майклом п'ять років, повинна була уздовж і поперек вивчити його за цей час.

* Стиль англійських меблів XVIII століття.

** Ніхто не чіпатиме мене безкарно (лат.)

Цікаво, вистачило у неї розуму закохатися в нього?

Майкл підвівся з крісла.

— Ну, люба, я готовий.

Марджорі подала йому чорний фетровий капелюх і відчинила двері. Коли вони вийшли з контори, юнак, якого помітила, проходячи, Джулія, обернувся і встав.

— Дозвольте познайомити вас з місіс Ламберт, — сказав Майкл. Потім додав з виглядом посла, що представляє аташе царської особі, при дворі якої він акредитований:

— Це той джентльмен, який люб'язно погодився привести до ладу наші бухгалтерські книги.

Юнак залився яскравим рум'янцем. На теплу усмішку Джулії, яка завжди була у неї наготові, він відповів дерев'яною посмішкою. А щиро потиснувши йому руку, вона зазначила, що його долоня стала вологою від поту. Його збентеження було зворушливе. Так, певно, відчували себе ті, кого представляли Сарі Сіддонс*.

Джулія подумала, що не дуже люб'язно відповіла Майклу, коли він запропонував покликати хлопчика на ланч. Вона подивилася йому прямо в очі своїми величезними темно-карими променистими очима. Без будь-якого зусилля, так само інстинктивно, як відмахнулася би від набридливої мухи, вона вклала в голос трохи іронічну, ласкаву привітність:

— Можливо, ви не відмовитеся поїхати з нами перекусити? Майкл привезе вас назад після ланчу.

Юнак знову почервонів, кадик на його тонкій шії судорожно сіпнувся.

— Це дуже люб'язно з вашого боку. — Він стривожено

* Сідонс, Сара (1755—1831) — відома англійська актриса.

оглянув свій костюм. — Але я неймовірно брудний.

— Ви зможете вмитися і почиститись, коли приїдете до нас.

Машина чекала біля службового входу: довгий чорний автомобіль з хромованими деталями, сидіння обтягнуті посрібленою шкірою, емблема Майкла скромно прикрашає дверцята. Джулія розмістилася ззаду.

— Сідайте зі мною. Майкл поведе машину.

Вони жили на Стенхоуп-плейс. Коли вони приїхали, Джулія веліла дворецькому показати юнакові, де він може помити руки. Сама вона піднялася до вітальні. У той час як вона фарбувала губи, з'явився Майкл.

— Я сказав йому, щоб він йшов сюди, як тільки буде готовий.

— Між іншим, як його звуть?

— Гадки не маю.

— Милий, треба ж нам знати. Я попрошу його розписатися в книзі для відвідувачів.

— Занадто багато честі. — Майкл просив розписуватися тільки найпочесніших гостей. — Ми бачимо його тут в перший і останній раз.

У цей момент юнак з'явився у дверях. В машині Джулія доклала всіх зусиль, щоб заспокоїти його, але він, видно, все ще боявся. Їх вже чекав коктейль, Майкл розлив його по келихах. Джулія вийняла сигарету, і юнак запалив сірник, але рука в нього так сильно тремтіла, що йому ні за що б не вдалося прикурити, тому вона стиснула її своїми пальцями.

«Бідне ягнятко, — подумала Джулія, — певно, сьогодні самий знаменний день в його житті. Буде на сьомому небі від щастя, коли розповідатиме про це. Він стане героєм у своїй конторі, і все від заздрості луснуть».

Мова Джулії сильно різнився, коли вона говорила сама з собою і з іншими людьми.

З собою вона не соромилася у виразах. Джулія з насолодою зробила першу затяжку.

Право ж, якщо подумати, хіба не дивно, що ланч з нею і півгодинна розмова додасть людині стільки значущості, зробить її великою персоною в її жалюгідному світі.

Юнак вичавив із себе фразу:

— Яка приголомшлива кімната.

Джулія обдарувала його чарівною посмішкою, злегка піднявши свої прекрасні брови, що він, напевно, не раз бачив на сцені.

— Я дуже рада, що вона вам подобається, — голос у неї був низький і трохи хрипкуватий.

По тону Джулії можна було подумати, що його слова зняли величезний камінь з її душі.

— Ми в родині вважаємо, що у Майкла чудовий смак.

Майкл самовдоволено оглянув кімнату.

— У мене такий багатий досвід. Я завжди сам придумую інтер'єри для наших п'єс. Звичайно, у нас є людина для чорнової роботи, але ідеї мої.

Вони переїхали в цей будинок два роки тому, і Майкл так само, як і Джулія, знав, що вони віддали його в руки досвідченого декоратора, коли вирушили в турне по провінції, і той взявся повністю його підготувати до їх приїзду, причому безкоштовно, за те, що вони нададуть йому роботу в театрі, коли повернуться. Але навіть було повідомляти ці нудні подробиці людині, навіть ім'я якої було їм невідомо.

Будинок був відмінно обставлений, в ньому вдало поєднувалися антикваріат і модерн, і Майкл міг з повним

правом сказати, що це, поза сумнівом, будинок джентльмена. Однак Джулія наполягла на тому, щоб спальня була такою, як вона хоче, і, оскільки її абсолютно влаштовувала спальня в їхньому старому будинку на Рідженсі-парк, де вони жили з кінця війни, перевезла її сюди всю цілком. Ліжко та туалетний столик були обтягнуті рожевим шовком, кушетка і крісло — світло-блакитним, який так любив Натьє*; над ліжком пурхали пухкі позолочені херувими, які тримали лампу під рожевим абажуром, такі ж пухкі позолочені херувими оточували гірляндою трюмо.

На столі атласного дерева стояли в багатих рамах фотографії з автографами: актори, актриси і члени королівської родини. Декоратор презирливо підняв брови, але це була єдина кімната в будинку, де Джулія відчувала себе по-справжньому затишно. Вона писала листи за бюро з атласного дерева, сидячи на позолоченому стільці.

Дворецький оголосив, що ланч подано, і вони пішли вниз.

— Сподіваюся, ви не залишитеся голодні, — сказала Джулія. — У нас з Майклом дуже поганий апетит.

І дійсно: на столі їх чекали смажена камбала, котлети зі шпинату і компот. Ця їжа могла вгамувати законний голод, але не давала погладшати. Кухарка, попереджена Марджорі, що до ланчу буде ще одна людина, приготувала на швидку руку смажену картоплю. Вона виглядала хрусткою і апетитно пахла. Але їв її тільки гість. Майкл втупився на блюдо з таким виглядом, ніби не зовсім розумів, що там лежить, потім, ледь помітно здригнувшись, прокинувся від похмурого задуму і сказав:

— Ні, дякую.

* Натьє, Жан Марк (1685—1766) — французький портретист.

Вони сиділи за довгим і вузьким обіднім столом, Джулія і Майкл на торцях, одне проти одного, в величних італійських кріслах, юнак — посередині, на не дуже зручному, стільці, який, проте, вигідно гармоніював з іншими меблями. Джулія помітила, що юнак поглядає на буфет, і нахилилася до нього з чарівною посмішкою.

— Вам щось потрібно?

Він почервонів.

— Чи не можна мені шматок хліба?

— Звичайно.

Джулія кинула на дворецького виразний погляд — він в цей момент якраз наливав біле сухе вино в келих Майкла, — і той вийшов з кімнати.

— Ми з Майклом не їмо хліба. Джевонс зробив дурницю, не подумавши, що вам він може знадобитися.

— Зрозуміло, їсти хліб — це тільки звичка, — сказав Майкл. — Неймовірно, як легко від неї відучитися, якщо вже твердо вирішив.

— Бідне ягнятко, худе, як тріска, Майкле.

— Я відмовився від хліба не тому, що боюся погладшати. Я не їм його, тому що не бачу в цьому сенсу. При моєму моціоні я можу їсти все, що хочу.

Для п'ятдесяти двох років у Майкла була ще дуже гарна фігура. В молодості його густе каштанове волосся, чудова шкіра, великі сині очі, прямий ніс і маленькі вуха завоювали йому славу першого красеня англійської сцени. Тільки тонкі губи трошки псували його.

Високий — шести футів зросту, — він відрізнявся до того ж прекрасною поставою. Настільки вражаюча зовнішність і спонукала Майкла піти на сцену, а не в армію — по стопах батька. Зараз його каштанове волосся майже зовсім посивіло, і він стриг його куди коротше, обличчя стало

ширше, на ньому з'явилися зморшки, шкіра перестала нагадувати персик, по щоках зазмїїлися червоні жилки. Але завдяки чудовим очам і стрункій фігурі, він все ще був досить гарний.

Провівши п'ять років на війні, Майкл засвоїв військову виправку, і, якби ви не знали, хто він (що навряд чи було можливо, бо його фотографії з того чи іншого приводу вічно з'являлися в ілюстрованих газетах), ви б прийняли його за офіцера високого рангу. Він хвалився, що його вага збереглася такою, якою була у двадцять років, і багато років прокидався в будь-яку погоду о восьмій годині ранку, одягав шорти і светр та бігав по Риджентс-парку.

— Секретарка сказала мені, що ви були на репетиції сьогодні вранці, міс Ламберт, — зазначив юнак. — Ви збираєтеся ставити нову п'єсу?

— Ні в якому разі, — відповів Майкл. — Ми робимо повні збори.

— Майкл вирішив, що ми трохи розбовталися і призначив репетицію.

— І дуже цьому радий. Я виявив, що де-не-де закралися трюки, яких я не давав при постановці, і в багатьох місцях актори дозволяють собі сваволити з текстом. Я дуже педантичний в цих питаннях і вважаю, що треба строго дотримуватися авторського слова, хоча, бачить бог, то, що пишуть автори в наші дні, небагато чого варто.

— Якщо ви хочете подивитися цю п'єсу, — люб'язно сказала Джулія, — я впевнена, Майкл дасть вам квиток.

— Мені б дуже хотілося піти ще раз, — гаряче сказав юнак. — Я бачив виставу вже три рази.

— Невже? — здивовано вигукнула Джулія, хоча вона чудово пам'ятала, що Майкл їй про це говорив. — Звичайно, п'єска ця не така погана, вона цілком відповідає

своєму призначенню, але я не уявляю, щоб кому-небудь захотілося тричі дивитися її.

— Я не стільки заради п'єси, скільки заради вашої гри.

«Все-таки я витягла з нього це», — подумала Джулія і додала вголос:

— Коли ми читали п'єсу, Майкл ще сумнівався. Йому не дуже сподобалася моя роль. Ви знаєте, по суті, це — не для провідної актриси. Але я вирішила, що зумію дещо з неї зробити. Зрозуміло, на репетиціях другу жіночу роль довелося сильно скоротити.

— Я не хочу сказати, що ми наново переписали п'єсу, — додав Майкл, — але, повірте, те, що ви бачите зараз на сцені, сильно відрізняється від того, що запропонував нам автор.

— Ви граєте просто дивовижно, — сказав юнак.

(«А в ньому є свій шарм».)

— Рада, що я вам сподобалася, — відповіла Джулія.

— Якщо ви будете дуже люб'язні з Джулією, вона, можливо, подарує вам на прощання свою фотографію.

— Правда? Подаруєте?

Він знову спалахнув, його блакитні очі засяяли. («А він і справді дуже-дуже милий».)

Гарним юнака, мабуть, назвати було не можна, але у нього було відкрите прямодушне лице, а сором'язливість видавалася навіть привабливою. Хвилясте світло-каштанове волосся було ретельно прилизане, і Джулія подумала, наскільки більше б йому пішло, якщо б він не користувався бріоліном. У нього був свіжий колір обличчя, гарна шкіра і дрібні гарні зуби.

Джулія помітила зі схваленням, що костюм сидить на ньому добре і він вміє його носити. Юнак виглядав чистеньким та славним.

— Вам, мабуть, раніше не доводилося бувати за лаштунками? — запитала вона.

— Ніколи. Ось чому мені до смерті хотілося отримати цю роботу. Ви навіть не уявляєте, що це для мене означає!

Майкл і Джулія доброзичливо йому посміхнулися. Під його захопленими поглядами вони росли у власних очах.

— Я ніколи не дозволяю стороннім присутнім на репетиції, але, оскільки ви тепер наш бухгалтер, ви начебто, входите до складу трупи, і я не проти зробити для вас виняток, якщо вам захочеться прийти, — сказав Майкл.

— Це надзвичайно люб'язно з вашого боку. Я ще жодного разу в житті не був на репетиції. А ви будете грати в новій п'єсі, містере Госселін?

— Ні, не думаю. Я тепер не дуже прагну грати. Майже неможливо знайти роль на моє амплуа. Розумієте, в моєму віці вже не станеш грати коханців, а автори перестали писати ролі, які в моїй юності були в кожній п'єсі. Те, що французи називають «резонер». Ну, ви знаєте, що я маю на увазі — герцог, чи міністр, чи відомий королівський адвокат, які говорять дотепні речі і обводять всіх навколо пальця. Не розумію, що сталося з авторами. Схоже, вони взагалі розучилися писати. Від нас очікують, що ми побудуємо будинок, але де цегла? І ви думаєте, вони нам вдячні? Автори, я хочу сказати. Ви б здивувалися, якби почули, які умови у них вистачає нахабства ставити!

— Однак факт залишається фактом: нам без них не обійтися, — посміхнулася Джулія. — Якщо п'єса погана, її ніяка гра не врятує.

— Вся справа в тому, що і публіка перестала по-справжньому цікавитися театром. В величні дні розквіту англійської сцени люди не ходили дивитися п'єси, вони ходили

дивитися акторів. Не важливо, що грали Кембл* або місіс Сіддонс. Публіка йшла, щоб дивитися на їхню гру. І хоча я не заперечую, якщо п'єса погана, ми горимо. Тим не менш, коли вона гарна, навіть тепер глядачі приходять дивитися акторів, а не п'єсу.

— Я думаю, ніхто з цим не стане сперечатися, — сказала Джулія.

— Такий актрисі, як Джулія, потрібно одне — твір, де вона може себе показати. Дайте їй його, і вона зробить все інше.

Джулія посміхнулася юнакові чарівною, але трохи вибачальною посмішкою.

— Не треба приймати мого чоловіка занадто серйозно. Боюся, там, де справа стосується мене, він трохи упереджений.

— Якщо хлопець що-небудь у цьому розуміє, він повинен знати, що в області акторського мистецтва ти можеш все.

— Я просто остерігаюся робити те, чого не можу. Звідси і моя репутація.

Але тут Майкл глянув на годинник.

— Ну, хлопче, нам слід їхати.

Юнак проковтнув залпом то, що ще залишалося у нього в чашці. Джулія піднялася з-за столу.

— Ви не забули, що обіцяли мені фотографію?

— Думаю, у Майкла в кабінеті знайдеться щось підходяще. Ходімо, разом виберемо.

Джулія провела його в більшу кімнату позаду їдальні. Хоча передбачалося, що це буде кабінет Майкла — «Треба ж людині мати місце, де вона може посидіти без перешкод і викурити трубку», — використовували її головним

* Кембл, Джон (1757—1823) — англійський актор.

чином як гардеробну, коли у них бували гості. Там стояло прекрасне бюро червоного дерева, на ньому фотографії Георга V і королеви Марії з їх особистими підписами. Над каміном висіла стара копія портрета Кембла в ролі Гамлета пензля Лоренса*. На столику лежала купа надрукованих на машинці п'єс. По стінах йшли книжкові полиці, закриті знизу дверцятами.

Відкривши дверцята, Джулія вийняла пачку своїх останніх фотографій. Простягнула одну з них юнакові.

— Ця, здається, не така погана.

— Чарівна.

— Отже, я тут не настільки схожа, як думала.

— Дуже схожі. Так само, як у житті.

На цей раз посмішка її була іншою, трохи лукавою; Джулія опустила на мить вії, потім, піднявши їх, подивилася на юнака з тим м'яким виразом очей, яке шанувальники називали її оксамитовим поглядом. Вона не переслідувала цим ніякої мети, зробила це просто механічно, з інстинктивного бажання подобатися.

Хлопчик був такий молодий, такий боязкий, здавалося, у нього такий милий характер, і вона ніколи більше його не побачить, і їй не хотілося, так би мовити, залишитися в боргу, а хотілося, щоб він згадував про цю зустріч, як про один з великих моментів свого життя. Джулія знову глянула на фотографію. Непогано б насправді виглядати так. Фотограф посадив її, не без її допомоги, найвигіднішим чином. Ніс у неї був злегка товстуватим, але завдяки майстерному освітленню, це зовсім не було помітно; жодна зморшка не псувала гладкої шкіри, від погляду її прекрасних очей мимоволі тануло серце.

* Лоренс, Томас (1769—1830) — англійський художник.

— Добре. Отримуйте цю. Ви самі бачите, я не гарна і навіть не гарненька. Коклен* завжди говорив, що у мене *beaute du diable*** . Ви ж розумієте французьку?

— Для цього — достатньо.

— Я підпишу її вам.

Джулія сіла за бюро і своїм чітким плавним почерком написала: «Щиро Ваша, Джулія Ламберт».

2

Коли чоловіки пішли, Джулія знову переглянула фотографії перед тим, як покласти їх на місце. «Непогано для сорока шести років, — посміхнулася вона. — Я тут схожа, не доводиться сперечатися. — Вона озирнулася в пошуках дзеркала, але не знайшла. — Чортові декоратори. Бідний Майкл. Чого дивуватися, що він рідко тут сидить. Звичайно, я ніколи не була особливо фотогенічна».

У Джулії раптом виникло бажання глянути на старі знімки. Майкл був чоловік діловий та акуратний. Всі її фотографії зберігалися в великих картонних коробках, в хронологічному порядку. Його власні, також датовані, були в інших коробках в тій же шафі.

— Коли хто-небудь захоче написати історію нашої кар'єри, весь матеріал буде під рукою, — говорив він.

З тим же похвальним наміром він з самого першого дня на сцені наклеював всі газетні вирізки в великі конторські книги, і їх накопичилася вже ціла полиця.

Там були дитячі картки Джулії і знімки, зроблені в ранній юності; Джулія в перших своїх ролях, Джулія — молода

* Коклен, Бенцо Констан (1841—1909) — французький актор.

** Диявольська краса (франц.)

заміжня жінка з Майклом, а потім з Роджером, тоді ще немовлям. Одна їх фотографія — Майкл, мужній і неправдоподібно гарний, вона сама, втілена ніжність, і Роджер, маленький кучерявий хлопчик, — мала колосальний успіх. Всі ілюстровані газети віддали їй по цілій сторінці; її друкували на програмах. Зменшена до розмірів художньої листівки, вона протягом багатьох років продавалася у провінції. Так прикро, що, вступивши до Ітона, Роджер навідріз відмовився фотографуватися разом з матір'ю. Дивно — не хотіти потрапити в газети!

— Люди подумають, що ти — потвора або ще що-небудь, — сказала вона. — У цьому немає нічого поганого. Піди на прем'єру, подивися, як всі ці світські пані та панове товпляться навколо фотографів, всі ці міністри, судді та інші. Вони роблять вигляд, ніби їм це ні до чого, але треба бачити, які пози вони приймають, коли їм здається, що фотограф націлив на них об'єктив.

Однак Роджер стояв на своєму.

На очі Джулії потрапила її фотографія в ролі Беатріче. Єдина шекспірівська роль в її житті. Джулія знала, що погано виглядає в костюмах тієї епохи, хоча ніколи не могла зрозуміти чому: ніхто краще за неї не вмів носити сучасне вбрання. Вона все шила собі у Парижі — і для сцени, і для особистого вжитку; кравчині говорили, що ні від кого не отримують стільки замовлень. Фігура у неї чарівна, це всі визнають: довгі ноги і, для жінки, досить високий зріст.

Шкода, що їй не випало зіграти Розалінду, їй би дуже пішов чоловічий костюм. Зрозуміло, тепер уже пізно, а може, і добре, що вона не стала ризикувати. Хоча при її красі, її лукавому кокетуванні і почутті гумору вона, напевно, була б ідеальна в цій ролі. Критикам не дуже сподобалася її Беатріче. Вся справа в тому клятому білому

вірші. Її голос, низький, глибокий, грудний голос з такою ефектною хрипкістю, від якої в чутливому пасажі у вас стискалося серце, а смішні рядки здавалися ще смішнішими, абсолютно не годився для білого вірша. Знову ж, її артикуляція: вона завжди була настільки чітка, що Джулії не доводилося натискати, і так кожне слово чути в останніх рядах балкону; говорили, що через це вірші звучать в неї, як проза. Вся справа в тому, думала Джулія, що вона занадто сучасна.

Майкл почав з Шекспіра. Це було ще до їхнього знайомства. Він грав Ромео в Кембриджі, і після того як, закінчивши університет, провів рік в драматичній школі, його ангажував Бенсон*.

Майкл гастролював по провінції і грав найрізноманітніші ролі. Він скоро зрозумів, що з Шекспіром далеко не зайдеш, і якщо він хоче стати провідним актором, йому треба навчитися грати у сучасних п'єсах. У Міддлпулі був театр з постійною трупю і постійним репертуаром, що привертав до себе велику увагу; ним завідував якийсь Джеймс Ленгтон. Пропрацювавши в трупі Бенсона три роки, Майкл написав Ленгтону, коли вони збиралися в чергову поїздку до Міддлпула, і запитав, чи не можна з ним побачитися.

Джиммі Ленгтон, товстий, лисий, червонощокий чоловік сорока п'яти років, схожий на одного з заможних бюргерів Рубенса, обожнював театр. Він був ексцентричний, самовпевнений, сповнений кипучої енергії, пихатий і непереборний. Він любив грати, але його зовнішні дані

* Бенсон, Франк Роберт (1858–1939) — англійський актор і режисер. Присвятив себе постановці шекспірівських п'єс, організатор щорічних фестивалів на батьківщині Шекспіра — в Стратфорд-на-Ейвоні.

були придатні для дуже небагатьох ролей, і слава богу, так як актор він був поганий. Він не міг стримати притаманну йому експансивність, і, хоча уважно вивчав і обдумував свою роль, всі вони перетворювалися на гротеск. Він перебільшував кожен жест, надмірно підкреслював кожне слово. Але коли він вів репетицію з трупою — інша річ, тоді він не міг терпіти ніякої награності. Вуха у Джиммі було ідеальне, і хоча сам він і слова не міг вимовити в потрібній тональності, відразу помічав, якщо суціль фальшивить хтось інший.

— Не будьте природні, — говорив він акторам. — Сцена не місце для цього. Тут все — удавання. Але будьте ласкаві здаватися природними.

Джиммі витискав з акторів усі соки. Вранці, з десяти до двох, йшли репетиції, потім він відпускав їх додому вчити ролі і відпочити перед вечірнім спектаклем. Він розпикав їх, він кричав на них, він насміхався над ними. Він недостатньо їм платив.

Але якщо вони добре виконували зворушливу сцену, він плакав, як дитина, і коли смішну фразу вимовляли так, як йому хотілося, він хапався за боки. Якщо він був задоволений, він стрибав по сцені на одній ніжці, а коли сердився, кидав п'єсу на підлогу і топтав її, а по його щокотилися гнівні сльози.

Трупа сміялася над Джиммі, лаяла його і робила все, щоб йому догодити.

Він викликав в них заступницький інстинкт, всі вони, до одного, відчували, що просто не можуть його підвести. Вони говорили, що він дере з них три шкури, у них і хвилинка немає вільної, такого життя навіть худоба не витримає, і при цьому їм приносило якесь особливе задоволення виконувати його непомірні вимоги. Коли він з

почуттям стискав руку старого актора, який отримує сім фунтів в тиждень, і говорив: «Клянуся богом, старий, ти був просто неймовірний», — старий відчував себе Чарлзом Кіном*.

Сталося так, що коли Майкл приїхав до Міддлпула на зустріч, про яку просив у листі, Джиммі Ленгтону якраз був потрібний актор на амплу першого коханця. Він здогадався, з якого приводу Майкл хоче його бачити, і пішов напередодні в театр подивитися на його гру. Майкл виступав в ролі Меркуціо і не дуже йому сподобався, але коли той увійшов до нього в кабінет, Джиммі був вражений його красою. У коричневому сюртуку і сірих штанах з легкої вовни він, навіть без гриму, був такий гарний, що аж дух захоплювало. У нього були невимушені манери, і говорив він, як джентльмен. Поки Майкл викладав мету свого візиту, Джиммі уважно за ним спостерігав. Якщо він хоч якось може грати, з такою зовнішністю ця молода людина далеко піде.

— Я бачив вашого Меркуціо вчора, — сказав він. — Що ви самі про нього думаєте?

— Огидний.

— Згоден. Скільки вам років?

— Двадцять п'ять.

— Вам, напевно, говорили, що ви гарні?

— Тому-то я і пішов на сцену, а не в армію, як батько.

— Чорт забирай, мені б вашу зовнішність, яким би я був актором!

Скінчилася зустріч тим, що Майкл підписав контракт. Він пробув у Джиммі Ленгтона два роки. Незабаром він

* Кін, Чарлз Джефрі (1811? — 1868) — відомий англійський актор.

став улюбленцем трупи. Він був добродушний і чуйний, послужливий. Його краса викликала сенсацію в Міддлпулі, і біля службового входу вічно стирчала купа дівчат, що чекали, коли він вийде. Вони писали йому любовні листи і посилали квіти. Майкл приймав їх поклоніння як належне, але не дозволяв закрутити собі голову. Він прагнув успіху і твердо вирішив, що не зв'яже себе нічим, що може цьому перешкодити.

Джиммі Ленгтон скоро прийшов до висновку, що, незважаючи на наполегливість Майкла і гаряче бажання досягти успіху, з нього ніколи не вийде хороший актор. Рятувала Майкла тільки краса. Голос у нього був тонкий і в особливо патетичні моменти звучав трохи пронизливо. Це скоріше було схоже на істерику, ніж на бурхливу пристрасть. Але найбільшим його недоліком в якості героя-коханця було те, що він не вмів зображати кохання. Він вільно вів звичайний діалог, вмів донести «сіль» вимовлених їм рядків, але коли доходило до визнання в любові, щось його сковувало. Він ніяковів, і це було видно.

— Чорт вас забирай, не тримайте дівчину так, немов це мішок з картоплею! — кричав на нього Джиммі Ленгтон. — Ви цілуєте її з таким виглядом, ніби боїтеся заразитися застудою! Ви закохані в неї. Вам повинно здаватися, ніби ви будете танути, як віск, і якщо через секунду буде землетрус і земля вас поглине, чорт з ним, з цим землетрусом!

Але все було марно. Незважаючи на свою красу, витонченість і невимушені манери, Майкл залишався холодним коханцем. Це не завадило Джулії пристрасно їм захопитися. Сталося це відразу ж, як тільки Майкл приєднався до їхньої трупи.

У самій Джулії все йшло гладко. Народилася Джулія у Джерсі, де її батько, уродженець цього острова,

практикував як ветеринар. Сестра її матері вийшла заміж за француза, торговця вугіллям, який жив у Сен-Мало, і Джулію відправили до неї вчитися у місцевому ліцеї. Французькою вона говорила, як справжня французженка. Вона була природжена актриса, і, скільки себе пам'ятала, ні у кого не викликало сумнівів, що вона піде на сцену. Її тітонька, мадам Фаллу, була «en relations»* зі старою актрисою, яка у в молодості була *societaire*** в *Comedie Francaise****.

Пішовши з театру, та переселилася до Сен-Мало і жила там на невелику пенсію, яку призначив їй один з її коханців, коли вони нарешті розлучилися після багатьох років вірного позашлюбного життя. До того часу, коли Джулії виповнилося дванадцять, ця актриса перетворилася на товсту, гучну та діяльну стару шістдесяти з гаком років, яка більше за все любила смачно поїсти. У неї був дзвінкий, розкотистий сміх і гучний, низький, як у чоловіка, голос. Вона давала Джулії перші уроки драматичного мистецтва і навчила усім прийомам, які сама свого часу дізналася у *Conserwatoire*****. Вона ж розповідала їй про Рейхенберг, яка виступала в амплуа інженю до сімдесяти років, про Сару Бернар***** і її золоте горло, про величного Муні-Сюллі***** і великого Коклена. Вона читала Джулії довгі уривки з трагедій Корнеля і Расіна так, як звикла вимовляти їх в *Comedie Francaise*, і стежила, щоб та розумувала їх подібним чином.

* «В добрих відносинах» (франц.)

** Постійний член трупи «Комеді Франсез» (франц.).

*** «Комеді Франсез» (франц.)

**** Вище музичне та театральне училище (франц.)

***** Бернар, Сара (1844–1923) – відома французька актриса.

***** Муні-Сюллі, Жан (1841–1916) – відомий французький актор.

Дівчинка чарівно декламувала повні знемоги і пристрасті монологи Федри, підкреслюючи ритм олександрійського вірша і вимовляючи слова так афектовано та разом з тим так драматично. Свого часу Жанна Тебу, мабуть, грала в дуже перебільшуваній манері, але вона навчила Джулію чудовою артикуляції, навчила ходити і триматися на сцені, навчила її не боятися власного голосу і відшліфувала її інтуїтивне вміння встановити потрібний ритм, яке згодом стало однією з найбільших її переваг.

— Не роби паузи, якщо в цьому немає крайньої потреби, — гриміла стара актриса, б'ючи кулаком по столу, — але вже якщо зробила, тягни її, скільки зможеш.

Коли Джулії виповнилося шістнадцять і вона пішла в Королівську академію драматичного мистецтва на Говер-стріт, вона вже знала багато з того, чого там навчали. Їй довелося позбутися деяких прийомів, які виглядали старомодно, і привчитися до більш розмовної манери виконання. Але вона займала перші місця на всіх конкурсах, в яких брала участь, і як тільки закінчила школу, майже відразу отримала, завдяки своїй чудовій французькій, невелику роль покоївки в одному з лондонських театрів. Якийсь час здавалося, що її знання французької мови прирече її тільки на такі ролі, де потрібно іноземний акцент, тому що слідом за французькою покоївкою вона грала австрійську офіціантку. Минуло два роки, перш ніж її відкрив Джиммі Ленгтон.

Джулія гастролювала по провінції з мелодрамою, добре прийнятою у Лондоні, в ролі італійки-авантюристки, чий інтриги врешті стають розкритими; вона намагалася, без особливого успіху, зобразити сорокарічну жінку. Оскільки провідна актриса, блондинка зрілого віку, грала молоду дівчину, уся вистава була позбавлена правдоподібності.

Джиммі дав сам собі коротку відпустку, яку він проводив, відвідуючи театр за театром, в різних містах. Після закінчення вистави він пішов за лаштунки познайомитися з Джулією. Джиммі був досить відомий в театральних колах для того, щоб його компліменти підлестили їй, і коли він запросив її на завтра до ланчу, Джулія погодилася.

Не встигли вони сісти за столик, як він без натяків приступив до справи.

— Я цієї ночі і очей не заплющив, все думав про вас.

— Оце сюрприз! І які ж у вас були думки — чесні або безчесні?

Джиммі пропустив повз вуха легковажну відповідь.

— Я беру участь в цій грі вже двадцять п'ять років. Я був хлопчиком, що викликав акторів на сцену, робітником сцени, актором, режисером, рекламним агентом, був навіть критиком, чорт забирай. Я живу серед куліс з самого дитинства, з тих пір, як вийшов зі школи, і то, чого я не знаю про театр, і знати не варто. Я думаю, що ви — величезний талант.

— Дуже мило з вашої сторони.

— Заткніться. Говорити буду я. У вас ідеальні дані. Відповідний зріст, відповідна фігура, каучукове обличчя...

— Дуже приємно.

— Ще й як. Таке обличчя і потрібно актрисі. Обличчя, яка може бути будь-яким, навіть прекрасним, обличчя, на якому відбивається кожна думка, проноситься в голові. Таке обличчя було у Дузе*. Вчора ввечері, хоча ви по-справжньому і не думали про те, що робили, час від часу слова, які ви вимовляли, були просто написані у вас на обличчі.

— Це жахлива роль. Там і думати нема про що. Ви чули,

* Дузе, Елеонора (1859–1924) — італійська актриса.

яку дурницю я повинна пороти?

— Жакхливими бувають тільки актори, а не ролі. У вас незвичайний голос, голос, який може перевернути всю душу. Яка ви в комічних ролях — я не знаю, але готовий ризикнути.

— Що ви цим хочете сказати?

— Ваше почуття ритму майже бездоганно. Цьому не можна навчити, мабуть, воно у вас від природи. І це куди краще. Переходжу до суті справи. Я навів про вас довідки. Ви досконало говорите французькою, тому вам дають ролі, де потрібна ламана англійська. На цьому, знаєте, далеко не заїдеш.

— Це все, що я можу отримати.

— Вас задовольнить все життя зображати такі персонажі? Ви застрягнете на них і публіка не стане приймати вас ні в якому іншому амплуа. Ви завжди будете на другорядних ролях. Найбільше — двадцять фунтів на тиждень і загибель великого таланту.

— Я завжди думала, що настане день, і я отримаю справжню роль.

— Коли? Ви можете прочекати десять років. Скільки вам зараз?

— Двадцять.

— Скільки ви отримуєте?

— П'ятнадцять фунтів на тиждень.

— Брехня. Ви отримуєте дванадцять, і це набагато більше того, скільки зараз ви вартуєте. Вам ще всього треба вчитися. Ваші жести банальні. Ви навіть не здогадуєтеся, що кожен жест повинен щось означати. Ви не вмієте змусити публіку дивитися на вас до того, як ви заговорите. Ви занадто грубо накладаєте грим. З таким обличчям, як у вас, чим менше гриму, тим краще. Ви хочете стати зіркою?

— Хто ж не хоче?

— Переходьте до мене, і я зроблю вас найбільшою актрисою Англії. Ви швидко запам'ятовуєте текст? Напевно, так, у вашому віці...

— Думаю, могу слово в слово запам'ятати будь-яку роль за дві доби.

— Вам потрібен досвід, і я — для того, щоб вас зробити. Переходьте до мене, і ви будете мати двадцять ролей на рік. Ібсен, Шоу, Баркер, Зудерман, Хенкін, Голсуорсі. У вас є величезна чарівність, але, судячи з усього, ви ще не маєте жодного уявлення як нею користуватися. — Джиммі засміявся коротким смішком. — А якби мали, ця стара карга за дві секунди вижила б вас з трупи. Ви повинні брати публіку за горло й казати: «Гей ви, собаки, дивіться-но на мене». Ви повинні панувати над нею. Якщо у людини немає таланту, ніхто їй його не дасть, але якщо талант є, можна навчити ним користуватися. Кажу вам, у вас є усі задатки великої актриси. Я ще ніколи в житті ні в чому не був так упевнений.

— Я знаю, що мені не вистачає досвіду. Звичайно, мені треба подумати про вашу пропозицію. Я б не проти перейти до вас на один сезон.

— Йдіть до біса. Ви уявляєте, я зможу за один сезон зробити з вас актрису? Стану тягнути з себе жили, щоб ви дали кілька пристойних вистав, а потім поїхали до Лондона грати якусь незначну роль у комерційній п'єсі? За якого кретина ви мене маєте! Я підпишу з вами контракт на три роки, я буду платити вам вісім фунтів на тиждень, і працювати вам доведеться, як коняці.

— Про вісім фунтів на тиждень не може бути й мови. Це смішно. Такої пропозиції я прийняти не можу.

— Чудово можете. Це все, чого ви зараз вартуєте, і все, що ви будете отримувати.

Джулія пробула у театрі три роки і встигла за цей час багато чого довідатися. До того ж Жанна Тебу, що не відрізнялася суворою мораллю, поділилася з нею масою корисних відомостей.

— А чи не розраховуєте ви випадково, що за ці ж гроші я стану спати з вами?

— О господи, невже ви думаєте, у мене є час крутити романи з актрисами моєї трупи? У мене купа куди більш важливих справ, дитинко. І ви побачите, що після чотирьох годин репетицій, не кажучи вже про ранкові вистави, та після того, як ви зіграєте ввечері у спектаклі так, що я буду вами задоволений, у вас теж не буде ані часу, ані бажання кохатися. Коли ви ляжете нарешті в ліжко, вам одного захочеться — спати.

Але тут Джиммі Ленгтон помилився.

3

Джулія, захоплена ентузіазмом і фантастичною енергією Ленгтона, прийняла пропозицію. Джиммі почав з нею зі скромних ролей, які під його керівництвом вона грала так, як ніколи раніше. Він зацікавив нею критиків, підлестив їм, зробивши вигляд, ніби це вони відкрили новий незвичайний талант, і, непомітно для них самих, запропонував показати її публіці в ролі Магди*. Джулія мала колосальний успіх, і тоді Джиммі дав їй одну за одною Нору в «Ляльковому домі»**, Енн в «Людина і надлюдина»*** і Гедду Габлер****.

* Героїня драми Германа Зудермана (1857–1928) «Батьківщина».

** Драма Г. Ібсена.

*** П'єса Б. Шоу.

**** Героїня однойменної драми Г. Ібсена.

Міддлпульці були у захваті, виявивши у своєму театрі актрису, яка могла затьмарити будь-яку лондонську зірку, і, щоб побачити її, ломилися на такі спектаклі, на які раніше ходили тільки з місцевого патріотизму. Про Джулію стали згадувати у столичних газетах, і багато захоплених поціновувачів драми спеціально приїжджали до Міддлпула на неї подивитися. Вони поверталися, звеличуючи її до небес, і два або три лондонських антрепренера послали своїх представників, щоб вони дали про неї свій відгук. Ті коливалися. У драмах Шоу та Ібсена вона була чудова, а от якою вона виявиться у звичайної п'єси? У антрепренерів вже був сумний досвід. Спокусившись видатною грою якогось актора в одній з цих дивовижних п'єс, вони часом укладали з ним контракт, а потім виявлялося, що у всіх інших п'єсах він грає нітрохи не краще інших.

Коли Майкл приєднався до їх трупі, Джулія грала в Міддлпуле вже цілий рік.

Джиммі випустив його в ролі Марчбенкса в «Кандіді»*. Це був правильний вибір, як того і слід було очікувати, бо у цій ролі краса Майкла була великою перевагою, а відсутність темпераменту не була недоліком.

...Джулія простягнула руку і взяла першу з картонних коробок, в яких лежали фотографії Майкла. Зі зручністю розташувалася на підлозі та стала швидко переглядати його ранні фотографії в пошуках тієї, яка була зроблена, коли він вперше приїхав в Міддлпул.

Вона нарешті знайшла знімок і серце її раптом стиснулося від гострого болю. Кілька секунд Джулія боролася зі сльозами. Такий він тоді і був. Кандіду грала немолода актриса, що зазвичай виступала у характерних ролях або в ролях матерів

* П'єса Б. Шоу.

та старих тіток, і Джулія, яка була зайнята тільки вечорами, відвідувала всі репетиції. Вона закохалася у Майкла з першого погляду. Джулія ніколи в житті не бачила такого красеня і стала вперто домагатися його. Через якийсь час, Джиммі поставив «Привиди»*, з ризиком накликати на себе гнів респектабельного Міддлпула. Майкл грав юнака, Джулія — Регіну. Вони читали одне одному свої ролі, а після репетиції разом перекушували — дуже скромно, — щоб їх обговорити.

Незабаром вони стали нерозлучні. Джулія не могла впоратися із собою і нестримно лестила Майклу. Він не був пихатий: знаючи, що гарний, він вислуховував компліменти з цього приводу не те щоб байдуже, але так, ніби мова йшла про прекрасний старий будинок, який переходив в їхній родині з покоління у покоління.

Було відомо, що це один з кращих зразків архітектури своєї епохи, їм пишалися, про нього піклувалися, але у тому, що він існував, не було нічого особливого, володіти їм здавалося так само природно, як дихати.

Майкл був недурний та честолюбний; він знав, що краса — поки його головний козир, але знав також, що вона плінна, і твердо вирішив стати хорошим актором, щоб у подальшому спиратися на щось ще, окрім зовнішніх даних. Він мав намір навчитися у Джиммі Ленгтона усьому, що можна, а потім поїхати до Лондона.

— Якщо я добре використаю обставини, можливо, я знайду якусь стару, яка субсидує мене і допоможе відкрити власний театр. Це єдиний спосіб заробити капітал.

Джулія скоро виявила, що Майкл не дуже любить витрачатися, і коли вони снідали або вирушали по неділях

* Драма Г. Ібсена.

на невелику прогулянку, не забувала вносити свою частку в їх витрати.

Джулія нічого не мала проти цього. Їй подобалося, що він рахує пенні і, будучи сама схильна смітити грошима, завжди запізнюючись на тиждень, а то й на два з квартирної платою, вона захоплювалася тим, що він терпіти не може влазити в борги і навіть при своїй мізерній платні примудряється регулярно дещо відкладати.

Майкл хотів зібрати достатню суму на той час, як перебереться до Лондона, щоб мати можливість не хопатися за першу запропоновану роль, а почекати, поки підвернеться щось путне. Батьки його жили на невелику пенсію і повинні були позбавити себе самого необхідного, щоб послати його у Кембридж. Однак батько, якому не дуже подобався намір Майкла йти на сцену, був твердий.

— Якщо ти вирішив стати актором, я, мабуть, не зможу тобі перешкодити, — сказав він, — але, чорт забирай, я наполягаю, щоб ти отримав освіту, що личить джентльменові.

Джулія з задоволенням дізналася, що батько Майкла був полковник у відставці, на неї справила велике враження розповідь про їх предка, який програв за регентства в карти весь свій статок, їй подобався перстень з печаткою, який носив Майкл, де була викарбувана кабаняча голова і девіз: «*Nemo me impune lacessit*».

— Мені здається, ти більше пишаєшся своєю сім'єю, ніж тим, що схожий на грецького бога, — ніжно говорила вона йому.

— Будь-хто може бути гарний, — відповідав він зі своєю привабливою посмішкою, — але не всякий може похвалитися добропорядною родиною. Сказати по правді, я радий, що мій батько — джентльмен.

Джулія зібралася з духом і сказала:

— А мій — ветеринар.

На секунду обличчя Майкла закам'яніло, але він тут же опанував себе і розсміявся.

— Звичайно, це не має особливого значення, хто у тебе батько. Я часто чув, як мій батько згадував про полкового ветеринара. Він був у них на рівних з офіцерами. Батько завжди казав, що він був один з кращих людей у полку.

Джулія була рада, що Майкл закінчив Кембридж. Він був в гребній команді свого коледжу, і у свій час говорили про те, щоб включити його до університетської збірної.

— Я, зрозуміло, цього дуже би хотів. Це б так стало в нагоді в подальшому. Можна було б чудово використовувати для реклами.

Джулія не могла сказати, знає він, що вона у нього закохана, чи ні. Сам він ніколи ніяких авансів не робив. Йому подобалося її товариство, і, коли вони опинялися в компанії, він майже не відходив від неї. Іноді їх запрошували у неділю в гості на обід або на розкішну холодну вечерю, і йому здавалося цілком природним, що вони приходять туди разом і разом йдуть. Він цілував її, прощаючись біля дверей, але так, як міг би цілувати похилу жінку, актрису, з якою грав у «Кандіді». Майкл був приязний, добродушний, лагідний, але, як їй це не було боляче, Джулія не могла не бачити, що він для неї лише товариш. Однак знала вона і те, що ні в кого іншого він теж не закоханий. Любовні листи, які йому писали, він зі сміхом читав їй вголос, а коли жінки надсилали йому квіти, тут же віддавав їх Джулії.

— От ідіотки, — казав він. — Якого біса вони хочуть цим досягти?

— Мені здається, про це неважко здогадатися, — сухо відповідала Джулія.

Хоча їй було відомо, що для нього нічого не варті ці знаки уваги, вона все одно злилася і ревнувала.

— Я був би останнім дурнем, якби зв'язався з кимось тут, у Міддлпулі. Переважно, вони усі жовтороті дівчата. Не встигну я й оком змигнути, як на мене накинеться розгніваний батько і скаже: а чи не хочете ви під вінець?

Джулія намагалася дізнатися, чи не було у нього інтрижки, коли він грав у трупі Бенсона. Вона поступово з'ясувала, що деякі з молодих актрис були схильні йому докучати, але він вважав, що зв'язуватися з жінками з своєї трупи — страшна помилка. Це ніколи не доводить до добра.

— Ти ж знаєш, які актори пліткарі! Всім усе буде відомо через двадцять чотири години. І коли почнеш щось в цьому роді, ніколи не скажеш заздалегідь, чим усе скінчиться. Ні, я не збирався ризикувати.

Коли Майклу хотілося розважитися, він чекав, поки вони не опиняться неподалік від Лондона, мчав туди і підчіпляв дівчину в ресторані «Глобус». Звичайно, це було дорого і, по суті, не варто витрачених грошей; до того ж у Бенсона він багато грав в крикет і, якщо траплялася нагода, у гольф, а всякі такі речі шкідливі для очей.

Джулія видала йому нахабну брехню:

— Джиммі каже, я куди краще грала б, якби завела роман.

— Не вір йому. Він просто брудний дідуган. З ким? Напевно, з ним? Все одно що сказати, ніби я краще зіграв би Марчбенкса, якби писав вірші.

Вони стільки розмовляли одне з одним, що рано чи пізно вона повинна була з'ясувати його погляди на шлюб.

— Я думаю, актор — просто дурень, якщо він одружується молодим. Я знаю купу прикладів, коли це абсолютно загубило людині кар'єру. Особливо якщо він одружується з акторкою. Він робиться зіркою, і тоді вона каменем висить у нього на шиї. Вона хоче грати з ним, і, якщо у нього своя труп,а, він змушений віддавати їй перші ролі, а запроси він кого-небудь іншого, вона стане влаштовувати йому жахливі сцени. Завжди є небезпека, що у неї народиться дитина, і їй доведеться відмовитися від чудової ролі. Вона на багато місяців зникне з очей публіки, а ти сама знаєш, що таке публіка — чого очі не бачать, того серцю не жаль. Якщо вона не бачить тебе кожен день, вона взагалі забуває про твоє існування.

Заміжжя! Що їй було заміжжя? Серце тануло у неї в грудях, коли вона дивилася в його глибокі ласкаві очі, вона тремтіла від болісного захвату, коли милувалася його блискучими каштановими кучерями. Що б вона йому ні віддала, якби він попросив? Але думка про це жодного разу не закралася в його красиву голову.

«Звичайно, я йому подобаюся, — сказала собі Джулія. — Чи подобаюся більше, ніж будь-хто інший, він навіть захоплюється мною, але я не приваблюю його як жінка».

Джулія зробила все, щоб його спокусити, хіба що не лягла до нього в ліжку, і то лише з однієї причини — не представлялося випадку. Вона стала побоюватися, що вони надто добре пізнали один одного, навряд чи їхні стосунки зможуть тепер прийняти інший характер, і гірко дорікала себе за те, що не довела справи до кінця, коли вони тільки познайомилися. Майкл занадто щиро зараз до неї прив'язаний, щоб стати її коханцем.

Джулія довідалася, коли у нього день народження, і подарувала йому золотий портсигар — річ, яку йому хотілося

мати більше всього на світі. Він коштував значно дорожче, ніж вона могла собі дозволити, Майкл з посмішкою покартав їй за марнотратство.

Він і не здогадувався, з якою екстатичною насолодою витрачала вона на нього гроші. Коли настав її день народження, Майкл підніс їй півдюжини шовкових панчіх. Джулія відразу побачила, що вони абиякої якості. Бідне ягнятко, йому важко було змусити себе витратитись, але вона була дуже зворушена тим, що він взагалі зробив їй подарунок, і мало не розплакалася.

— Ну і чутлива ти, крихітко, — сказав Майкл, проте він був розчулений — йому лестили її сльози.

Його ощадливість здавалася Джулії привабливою рисою. Майкл просто не міг смітити грошима. Він був не те щоб скупий, просто розважливий. Один або два рази в ресторані їй здалося, що він недостатньо дав на чай офіціантові, але коли вона наважилася запротестувати, він і вухом не повів. Він давав рівно десять відсотків і, якщо у нього не було дрібних грошей і він не міг дати точної суми, питав здачу.

«У борг не бери і в борг не давай», — цитував він Полонія.

Коли хто-небудь з членів трупи, опинившись тимчасово на міліні, намагався зайняти у Майкла гроші, це було марною справою. Але відмовляв він так нехитро, з такою сердечністю, що на нього не ображались.

— Друже, я був би щасливий позичити тобі пару монет, але я і сам в кулак свищу. Не уявляю, як заплачу за житло в кінці тижня.

Протягом перших місяців Майкл так був зайнятий власними ролями, що не мав можливості помітити, яка Джулія прекрасна актриса. Він, звичайно, читав відгуки

в газетах, де було повно похвал на її адресу, але читав по-біжно, поки не доходив до рядків, присвячених особисто йому. Він був задоволений, коли його схвалювали, і не засмучувався, коли його лаяли. Майкл був занадто скромний, щоб обурюватися невітнішими відгуками.

— Напевно, я і справді був жахливий, — говорив він.

Найприємнішою рисою в характері Майкла була його добродушність. Він переносив всі громи і блискавки Джиммі Ленгтона з повною незворушністю. Коли після довгої репетиції у інших акторів починали здавати нерви, він залишався спокійний. З ним було просто неможливо посваритися.

Одного разу Майкл сидів у залі для глядачів і дивився репетицію того акту, де сам він не грав. В кінці була дуже сильна і зворушлива сцена, в якій Джулія мала можливість показати свій талант. Поки готували декорації для наступного акту, Джулія пройшла в зал і сіла поруч з Майклом. Він продовжував сидіти мовчки, суворо дивлячись прямо перед собою.

Джулія здивувалася: не посміхнутися їй, не кинути дружнього слова — це було на нього не схоже. І тут вона побачила, що він стискає зуби, щоб вони не стукали, і що очі його повні сліз.

— Що трапилось любий?

— Не говори зі мною. Маленьке бісеня, ти змусила мене плакати.

— Янгол!

На очі Джулії теж навернулися сльози і потекли по щоках. Вона була така щаслива, така задоволена!

— А, пропади воно усе разом, — схлипнув Майкл. — Нічого не можу з собою зробити.

Він вийняв з кишені хустку і витер очі.

(«Я кохаю його, кохаю, кохаю!»)

Майкл висякався.

— Стало трохи краще, але, клянусь богом, ти мене вразила.

— Непогана сцена, правда?

— При чому тут сцена? Вся справа в тобі. Ти перевернула мені всю душу. Критики праві, чорт забирай, ти — справжня актриса, нічого не скажеш.

— І ти тільки зараз це побачив?

— Я знав, що ти добре граєш, але й гадки не мав, що так добре. Ми усі поруч з тобою ніщо. Ти будеш зіркою. Що б не стояло у тебе на шляху.

— Тоді ти будеш моїм партнером.

— Дідька лисого це мені вдасться у лондонських антрепренерів.

Джулію осяяло:

— Тоді ти сам повинен стати антрепренером і зробити мене виконавицею головних ролей.

Майкл помовчав. Він був трохи тугодум, і йому був потрібен час, щоб оцінити нову думку.

— Знаєш, а це зовсім непогана ідея.

За ланчем вони обговорили її детальніше. Говорила здебільшого Джулія, Майкл слухав з глибокою цікавістю.

— Звичайно, єдиний спосіб постійно мати хороші ролі — це самому бути антрепренером трупи, — сказав він.

Все впиралося в гроші. Вони прикинули, з чого можна почати. Майкл вважав, що їм треба мінімум п'ять тисяч фунтів. Але як, скажіть будь ласка, їм роздобути таку суму?

Звичайно, деякі з міддлпульських фабрикантів просто купуються у золоті, проте навряд чи можна очікувати, що вони розщедяться на п'ять тисяч фунтів, щоб допомогти двом молодим акторам, які заслужили тільки місцеву славу. До того ж вони ревниво ставилися до Лондона.

— Доведеться тобі пошукати багату стару, — весело сказала Джулія.

Вона лише наполовину вірила всьому, що казала, але їй було приємно обговорювати проект, який ще більше зближив би її з Майклом. Однак Майкл був цілком серйозний.

— Я не думаю, що у Лондоні можна домогтися успіху, поки тебе як слід не впізнають. Найвірніше — років зо три-чотири пограти в чужих трупах; потрібно розвідати всі ходи і виходи. Це має ще одну перевагу — у нас буде час познайомитися з п'єсами. Божевілля відкривати свій театр, не маючи в запасі принаймні трьох п'єс. Одна з них повинна стати окрасою сезону.

— Звичайно, і нам треба неодмінно грати разом, щоб публіка звикла бачити наші імена на одній афіші.

— Не думаю, щоб це мало особливе значення. Головне — завоювати в Лондоні гарну репутацію, тоді нам куди легше буде знайти людей, які профінансують нашу справу.

4

Час йшов до Великодня, а Джиммі Ленгтон завжди закривав театр на Страсний тиждень.

Джулія не уявляла, куди себе подіти; навряд чи варто було їхати у Джерсі на такий короткий час. Одного ранку вона несподівано отримала лист від місіс Госселін, матері Майкла, де говорилося, що вона принесе їм з полковником велике задоволення, якщо приїде на тиждень разом з Майклом до них у Челтнем. Коли вона показала лист Майклу, він засяяв.

— Я попросив її тебе запросити. Я думав, це буде більш пристойно, ніж просто взяти тебе з собою.

— Ти — душа. Звичайно, я буду дуже рада поїхати.

Серце Джулії тремтіло від щастя. Що могло бути більш чудовим, ніж провести цілий тиждень разом з Майклом! І це так на нього схоже: прийти на виручку, коли йому стало відомо, що вона не знає, що б їй зробити. Але тут вона побачила, що він чимось стурбований.

— У чому справа?

Майкл зніяковіло розсміявся.

— Розумієш, люба, мій батько трохи старомодний, є речі, які йому вже важко досягнути. Звичайно, я не хочу, щоб ти брехала, але боюся, йому здасться дивним, що твій батько був ветеринар. Коли я запитав їх у листі, чи можу я тебе привезти, я написав, що він був лікар.

— Ну, це не має значення.

Джулія відразу побачила, що полковник далеко не такий страшний, як вона очікувала. Він був худий, невисокого зросту, зі зморшкуватим обличчям і коротко підстриженим сивим волоссям. У його рисах відчувалося певне старе благородство. Він викликав у пам'яті профіль на монеті, яка занадто довго перебувала в обігу. Тримався він люб'язно, але стримано. Він не був ні дратівливий, ні деспотичний, як боялася Джулія, знайома з полковниками тільки на сцені. Вона не уявляла собі, як цим чемним, досить холодним голосом можна викрикувати слова команди.

Направду кажучи, полковник Госселін вийшов у відставку з почесним званням шефа полку після нічим не видатної служби і вже багато років задовольнявся тим, що порпався у себе в саду і грав у бридж в клубі. Він читав «Таймс», по неділях ходив до церкви і супроводжував дружину на чаювання в гості.

Місіс Госселін була висока повна літня жінка, куди вище чоловіка; розглядаючи її, здавалося, ніби вона весь

час намагається скулитися. На її обличчі ще збереглися сліди колишньої привабливості, і можна було повірити, що в молодості вона була справжня красуня. Вона носила волосся на прямий проділ і закручувала їх вузлом на потилиці.

Завдяки зросту та класичним рисам обличчя, місіс Госселін здалася Джулії при першій зустрічі досить зарозумілою, але незабаром вона виявила, що та на рідкість соромлива. Рухи її були незграбні і скуті, одягнена вона була без смаку, із старомодною розкішшю, яка зовсім їй не пасувала. Джулія, що не бентежилась ні за яких обставин, знайшла сором'язливість цієї немолодої вже жінки зворушливою. Місіс Госселін ніколи не доводилося зустрічатися з актрисою, і вона не знала, як себе тримати в цьому скрутному становищі.

Будинок аж ніяк не був чудовим — невеликий оштукатурений особнячок в саду з живоплотом з лаврових кущів. Оскільки Госселіни кілька років провели в Індії, в кімнатах стояли великі мідні підноси і вази, на хитромудрих різьблених столиках лежали індійські вишивки. Все це була дешевка, яку там продають на базарах, і доводилося тільки дивуватися, що хтось вважав за потрібне везти все це додому, в Англію.

Джулія була далеко не дурна. Їй не знадобилося багато часу, щоб побачити, що полковник, при всій його стриманості, і місіс Госселін, при всій її боязкості, критично вивчають і оцінюють її. У неї промайнула думка, що Майкл привіз її батькам на оглядини. Навіщо? Відповідь могла бути тільки одна, і коли вона прийшла Джулії в голову, серце підскочило у неї в грудях. Вона бачила: йому дуже хочеться, щоб вона справила хороше враження.

Джулія інтуїтивно зрозуміла, що повинна приховати в собі актрису і, без будь-якого зусилля, без свідомого

наміру, просто тому, що відчувала — це повинно сподобатися, стала грати роль простої, скромної, простодушної дівчини, що все життя спокійно жила на лоні природи.

Вона гуляла з полковником по саду і, затамувавши подих, слухала його просторікування про горох та спаржу; вона допомагала місіс Госселін поливати квіти і витирати пил з незліченних дрібничок, якими була забита вітальня. Вона говорила з нею про Майкла. Розповідала, як талановито він грає, якою користується популярністю, захоплювалася його красою. Джулія бачила: місіс Госселін дуже ним пишається, і внутрішній голос їй підказав, що той сподобається, якщо вона покаже, звичайно, дуже тактовно, немов воліла б тримати це в таємниці і лише випадково видала себе, як вона, Джулія, прямо по вуха закохана в її сина.

— Зрозуміло, ми сподіваємося, що він доб'ється успіху, — казала місіс Госселін. — Ми не дуже-то були раді, коли він задумав йти на сцену; ми по обох лініях потомствени військові, але він ні про що інше і чути не хотів.

— Так, звичайно, я розумію, про що ви говорите.

— Я знаю, зараз все інакше, ніж в дні моєї молодості, але ж він все-таки справжній джентльмен.

— О, тепер, знаєте, на сцену йдуть самі порядні люди. Тепер не те, що в старі часи.

— Ймовірно, так. Я так рада, що він привіз вас до нас. Я трохи хвилювалася. Я думала, ви будете нафарбовані і... можливо, трохи вульгарні. Жодна жива душа не здогадалася б, що ви — актриса.

(«Ще б пак, чорт забирай. Ніхто б так не зіграв сільську панночку, як я це роблю ось уже два дні ».)

Полковник почав відпускати на її адресу жарти і навіть іноді грайливо смикав її за вухо.

— Ей-богу, полковнику, ви не повинні зі мною фліртувати! — вигукувала вона, кидаючи на нього чарівний шахрайський погляд. — Тільки тому, що я — актриса, ви думаєте, можна дозволити собі зі мною трохи фривольності!

— Джордже, Джордже, — посміхалася місіс Госселін. Потім, звертаючись до Джулії, додавала: — Він завжди був любитель позалицятися.

(«Чорт забирай, все йде як по маслу!»)

Місіс Госселін розповідала їй про Індію, про те, як дивно було, що все слуги — темношкірі, але товариство там було дуже пристойне, тільки урядові чиновники і військові, проте вдома все ж краще, і вона була дуже рада, коли приїхала назад до Англії.

Повертатися вони повинні були в понеділок, на другий день Великодня, тому що вже був призначена вистава, і напередодні, після вечері, полковник сказав, що йому треба піти в кабінет написати кілька листів; через кілька хвилин місіс Госселін теж піднялася з місця — пішла поговорити з кухаркою. Коли вони залишилися самі, Майкл закурив, стоячи біля каміна.

— Боюся, тут було не зовсім весело. Сподіваюся, ти не дуже сумувала?

— Тут було божественно.

— Ти мала колосальний успіх у батьків. Ти їм страшенно сподобалася.

«Господи, я досить потрудилася для цього», — подумала Джулія, але вголос сказала:

— Звідки ти знаєш?

— Бачу. Батько каже, ти — справжня леді, ані краплі не схожа на актрису, а мати стверджує, що ти дуже розсудлива.

Джулія опустила очі, немов похвали ці були занадто перебільшені. Майкл перетнув кімнату і став перед нею. У неї раптом промайнула думка, що він зараз схожий на красивого молодого лакея, який просить взяти його на службу. Він був незвично схвилюваний. Серце мало не вискакувало у неї з грудей.

— Джулія, люба, ти вийдеш за мене заміж?

Весь цей тиждень вона запитувала себе, чи освідчиться він, але тепер, коли це нарешті сталося, вона відчула себе дивно збентеженою.

— Майкле!

— Я не хочу сказати: негайно. Коли ми станемо на ноги, просунемося хоча б на один крок на шляху до успіху. Я знаю, на сцені мені з тобою не змагатися, але разом ми легше доб'ємося перемоги, а коли відкриємо власний театр, з нас вийде непогана упряжка. Адже ти знаєш, що ти мені страшенно подобаєшся. Я хочу сказати, жодна дівчина і в підметки тобі не годиться.

(«Дурень нещасний! Ну чого він городить всю цю нісенітницю?! Невже не розуміє, що я до смерті хочу за нього вийти? Чому він не цілує мене? Ну чому? Чому? Досить у мене духу сказати, що я просто хвора від любові до нього?»)»

— Майкл, ти такий красивий. Хто може тобі відмовити?

— Люба!

(«Я краще встану. Він не здогадається сісти. Господи, скільки разів Джиммі змушував його репетирувати цю сцену!»)»

Джулія встала на ноги і підняла до нього лице. Він взяв її в обійми і поцілував.

— Я повинен сказати матері.

Він відсторонився від Джулії та пішов до дверей.

— Мамо, мамо!

Через секунду полковник і місіс Госселін увійшли у кімнату. На їхніх обличчях було щасливе очікування.

(«Чорт забирай, це все було підлаштовано!»)

— Мамо, тато, ми заручилися.

Місіс Госселін заплакала. Своєю незграбною важкою ходою підійшла до Джулії, обняла її і поцілувала крізь сльози. Полковник гаряче потиснув синові руку і, вивільнивши Джулію з обіймів дружини, теж її поцілував. Він був глибоко зворушений. Всі ці виявлення почуттів подіяли на Джулію, і, хоча вона щасливо посміхалася, у неї по щоках заструменіли сльози. Майкл співчутливо спостерігав цю зворушливу сцену.

— Як ви дивитеся, чи не відкрити нам пляшечку шампанського, щоб відзначити цю подію? — запитав він. — Схоже, що мама і Джулія зовсім засмутилися.

— За дам, благослови їх Господь, — сказав полковник, коли келихи були наповнені.

5

Тепер Джулія тримала в руках фотографію, де вона була знята у весільній сукні. «Господи, ну і страшко!»

Вони вирішили зберегти заручини в таємниці, і Джулія сказала про них тільки Джиммі Ленгтону, двом або трьом дівчатам в трупі і своїй костюмерці. Вона брала з них слово мовчати і дивувалася, яким чином через дві доби все в театрі про все знали. Джулія була на сьомому небі від щастя. Вона любила Майкла ще більш пристрасно, ніж раніше, і з радістю вискочила б за нього негайно, але його розсудливість виявилася сильнішою. Що вони таке? Двоє провінційних акторів. Починати завоювання Лондона в якості шлюбної пари — означало ставити на

карту можливість досягти успіху. Джулія натякнула так прозоро, як змогла, ясніше нікуди, що цілком готова стати його коханкою, але він на це не пішов. Він був занадто порядний, щоб скористатися її любов'ю.

— «Ти б була мені така мила, не будь мені честь миліше!»* — процитував він.

Майкл був упевнений, що, коли вони одружаться, вони будуть гірко шкодувати, що стали жити як чоловік і дружина ще до весілля. Джулія пишалася його принципами. Він був уважний, ласкавий, ніжний, але досить скоро став дивитися на неї як на щось звичне, саме собою зрозуміле; по його манері, дружній, але трохи недбалій, можна було подумати, ніби вони одружені вже багато років.

Однак з властивою йому добротою, він поблажливо і навіть прихильно приймав всі знаки її любові. Джулія обожнювала сидіти, притулившись до Майкла — його рука обіймає її за талію, її щока притиснута до його щоки, — а вже якщо вона могла прилинути жадібним ротом до його досить-таки тонких губ, це було воістину райським блаженством. І хоча Майкл, коли вони сиділи ось так, вважав за краще обговорювати ролі, які вони грали, або плани на майбутнє, вона все одно була щаслива. Їй ніколи не набридало захоплюватися його красою. Було солодко відчувати, коли вона говорила йому, який виточений у нього ніс, яке прекрасне його кучеряве каштанове волосся, що рука Майкла трохи міцніше стискає її талію, бачити ніжність в його очах.

— Кохана, я стану пихатим, наче павич.

— Але ж просто нерозумно заперечувати, що ти боже-ственно гарний.

* З вірша Річарда Лавлейс (1618—1658) «Лукасте, йдучи на війну».

Джулія насправді так думала і говорила про це, тому що це приносило їй втіху, але не тільки тому — вона знала, що і він із задоволенням слухає її компліменти. Майкл ставився до неї з ніжністю і захопленням, йому було легко з нею, він їй довіряв, але Джулія прекрасно знала, що він в неї не закоханий. Вона втішала себе тим, що він любить її так, як може, і думала, що, коли вони одружаться, її пристрасть пробудить в ньому зворотні почуття. А поки вона закликала на допомогу весь свій такт і виявляла максимальну стриманість.

Вона знала, що не може дозволити собі йому докучати. Знала, що не повинна бути для нього тягарем, що він ніколи не повинен відчувати, ніби зобов'язаний чимось поступатися заради неї. Майкл міг залишити її заради гри в гольф або сніданку з випадковим знайомим — вона ніколи не показувала йому навіть натяком, що їй це неприємно. І, підозрюючи, що її сценічний успіх підсилює його почуття, Джулія працювала, як каторжна, щоб добре грати.

На другий рік їхніх заручин в Міддлпул приїхав американський антрепренер. Вишукуючи нові таланти, він почув про трупу Джиммі Ленгтона. Він був зачарований Майклом. Він послав йому за лаштунки записку із запрошенням зайти до нього в готель на наступний день. Майкл, ледве живий від хвилювання, показав записку Джулії; означати це могло тільки одне: йому хочуть запропонувати ангажемент.

У Джулії впало серце, але вона зробила вигляд, що вона в такому ж захваті, як він, і на наступний день пішла разом з ним. Вона залишилася в холі, а Майкл вирушив розмовляти з великою людиною.

— Побажай мені удачі, — шепнув він, підходячи до кабіни ліфта. — Це дуже добре, щоб можна було повірити.

Джулія сиділа в шкіряному кріслі і всім серцем бажала, щоб антрепренер запропонував Майклу таку роль, яку він відкине, чи оклад, прийняти який Майкл вважатиме нижчим за свою гідність. Або, навпаки, попросить Майкла прочитати роль, на яку хоче його запросити, і побажить, що вона йому не по зубах. Але коли через півгодини Майкл спустився у хол, Джулія зрозуміла по його сяючим очам і легкій ході, що контракт укладений. На якусь мить Джулії здалося, ніби їй зараз стане зле і, намагаючись скласти губи у щасливу посмішку, вона відчула, що м'язи не слухаються її.

— Все гаразд. Він каже, це до біса гарна роль — молодого хлопчини, дев'ятнадцяти років. Вісім чи дев'ять тижнів у Нью-Йорку, потім гастролі по країні. Сорок тижнів, як один, в трупі Джона Дру*. Двісті п'ятдесят доларів на тиждень.

— Коханий, я так за тебе рада.

Було ясно, що він вхопився за пропозицію обома руками. Думка про те, щоб відмовитися, навіть не прийшла йому у голову. А я... я, — думала вона, — якби мені пообіцяли тисячу доларів на тиждень, я б не поїхала, щоб не розлучатися з ним». Джулія була у розпачі. Вона нічим не зможе йому перешкодити. Треба прикидатися, ніби вона на сьомому небі від щастя. Майкл був дуже збуджений, щоб сидіти на місці, і вони вийшли на людну вулицю.

— Це рідкісна удача. Звичайно, в Америці все дороге, але я постараюся витратити від сили п'ятдесят доларів на тиждень; кажуть, американці дуже гостинні, і я зможу пригощатися на дурничку. Не бачу, чому б мені не зібрати за сорок тижнів вісім тисяч доларів, а це тисяча шістсот фунтів.

* Дру, Джон (1853 — 1927) — американський актор.

(«Він не любить мене. Йому на мене плювати. Я його ненавиджу. Я готова його вбити. Чорт забирай цього американця!»)

— А якщо він залишить мене на другий рік, я буду отримувати триста доларів на тиждень. Це означає, що за два роки я накопичу більшу частину потрібних нам чотирьох тисяч фунтів. Майже достатньо, щоб почати справу.

— На другий рік?! — на якусь мить Джулія перестала володіти собою, і в голосі її почулися сльози. — Ти хочеш сказати, що поїдеш на два роки?

— Ну, влітку я, зрозуміло, повернуся. Вони оплачують мені зворотний проїзд, і я поїду додому, щоб менше витратися.

— Не знаю, як я тут буду без тебе!

Вона вимовила ці слова весело, навіть недбало, немов з однієї ввічливості.

— Ми з тобою чудово проведемо час влітку, і, знаєш, рік, навіть два пролетять — не вступиш оком змигнути.

Майкл йшов світ за очі, але Джулія весь час непомітно направляла його до відомої їй цілі, і як раз в цей момент вони опинилися перед дверима театру. Джулія зупинилася.

— Бувай. Мені треба побачити Джиммі.

Обличчя Майкла спохмурніло.

— Невже ти хочеш мене покинути? Мені ж нема з ким поговорити. Я думав, ми зайдемо куди-небудь, перекусимо перед спектаклем.

— Мені дуже шкода. Джиммі мене чекає, а ти сам знаєш, який він.

Майкл посміхнувся їй своєю милою, добродушною усмішкою.

— Ну, тоді йди. Я не буду таїти на тебе зла за те, що ти підвела мене раз у житті.

Він попрямував далі, а Джулія увійшла в театр через службовий вхід. Джиммі Ленгтон влаштував собі в мансарді крихітну квартирку, потрапити в яку можна було через балкон першого ярусу. Джулія подзвонила у двері. Відкрив їй сам Джиммі. Він був здивований, але радий.

— Хелло, Джуліє, заходь.

Вона пройшла повз нього, не кажучи ні слова, і лише коли опинилася в його захаращеній, засіяної листами рукописів, книгами і просто сміттям, вітальні, обернулася та подивилася йому в обличчя. Зуби її були стиснуті, брови насуپлені, очі метали блискавки.

— Диявол!

Одним рухом вона підскочила до нього, схопила обома руками за розстебнутий комір сорочки і струснула. Джиммі спробував вивільнитися, але вона була сильна, до того ж розлючена.

— Припини!

— Диявол, свиня, брудна, підла скотина!

Джиммі розмахнувся і дав їй ляпаса. Джулія інстинктивно випустила його і притиснула руку до обличчя, так як вдарив він боляче. Вона заплакала.

— Негідник! Шолудивий пес! Бити жінку!

— Це ти говори кому-небудь іншому, люба. Ти хіба не знаєш, що, якщо мене вдарять, нехай навіть і жінка, я вдарю у відповідь?

— Я вас не чіпала.

— Ти мало не задушила мене.

— Ви це заслужили. О боже, та я готова вас вбити.

— Нумо, сідай, ціпочка, і я дам тобі крапельку віскі, щоб ти прийшла до тями. А потім все мені розкажеш.

Джулія озирнулася в пошуках крісла, куди б вона могла сісти.

— Господи, справжня свинарня. Чому ви не запросите прибиральницю, щоб вона тут прибрала?

Сердитим жестом вона скинула на підлогу книги з крісла, кинулася в нього і розплакалася, тепер вже на правду. Джиммі налив їй порядну дозу віскі, додав краплю содової і змусив випити.

— Ну, а тепер поясни, з якого приводу вся ця сцена з «Тоски»*?

— Майкл їде в Америку.

— Так?

Вона вивернулася з-під руки, що обіймала її за плечі.

— Як ви могли? Як ви могли?

— Я тут абсолютно ні до чого.

— Брехня. Ви, мабуть, не знаєте навіть, що цей мерзенний антрепренер робить у Міддлпулі? Це ваша робота, годі й сумніватися. Ви зробили це навмисне, щоб нас розлучити.

— Лапочко, ти несправедлива до мене. По правді кажучи, я сказав, що він може забрати у мене будь-якого члена трупи, крім Майкла Госселіна.

Джулія не бачила виразу його очей при цих словах, інакше вона запитала б себе, чому у нього такий задоволений вигляд, ніби йому вдалося зіграти з кимось дуже хороший жарт.

— Навіть мене? — запитала вона.

— Я знав, що актриси йому не потрібні. У них і своїх вистачає. Їм потрібні актори, які вміють носити костюми і не плюють у вітальні на підлогу.

— О, Джиммі, затримайте Майкла. Я цього не переживу.

— Як я могу йому перешкодити? Його контракт зі мною

* Опера Джакомо Пуччіні (1858–1924), італійського композитора.

закінчується в кінці нинішнього сезону. Це запрошення— велика удача для нього.

— Але я його кохаю. Я хочу його. А раптом він в Америці кого-небудь зустрине? Раптом якась багата спадкоємиця захопиться їм?

— Якщо любов до тебе його не зупинить, що ж, скатертиною доріжка, сказав би я.

Його слова знову розлютили Джулію.

— Поганий євнух, що ви знаєте про кохання?!

— Ох вже, ці мені жінки, — зітхнув Джиммі. — Якщо намагаєшся лягти з ними у ліжко, вони називають тебе брудним дідуганом, якщо ні — поганим євнухом...

— Ах, ви не розумієте! Він такий приголомшливо красивий, вони стануть закохуватися в нього одна за одною, а він так легко піддається на лестощі. За два роки багато чого може статися.

— За два роки?

— Якщо його добре приймуть, він залишиться ще на рік.

— Ну, щодо цього можеш не хвилюватися. Він повернеться в кінці першого ж сезону, і повернеться назавжди. Цей антрепренер бачив його тільки в «Кандіді». Єдина роль, в якій він більш-менш стерпний. Згадай моє слово, не мине й місяця, як вони виявлять, що скоїли невивідну оборудку. Його чекає провал.

— Що ви розумієте в акторах!

— Усе.

— Я б з радістю видряпала вам очі.

— Попереджаю, якщо ти спробуєш мене зачепити, на цей раз не відбудешся легким ляпасом, отримаєш так, що тиждень сісти не зможеш.

— О господи, і не сумніваюся. І ви називаєте себе джентльменом?

— Тільки коли я п'яний.

Джулія захихотіла, і Джиммі зрозумів, що найгірше залишилося позаду.

— Ти знаєш не гірше за мене, що на сцені йому до тебе далеко. Кажу тобі: ти будеш найбільшою актрисою після місіс Кендел*. Навіщо тобі пов'язувати себе з людиною, яка завжди буде каменем у тебе на шії? Ви хочете мати власний театр, він буде претендувати на роль твого партнера. Майкл ніколи не стане хорошим актором.

— У нього є зовнішність. Я можу витягнути його.

— Від скромності ти не помреш. Але тут ти помиляєшся. Якщо ти хочеш досягти успіху, ти не можеш дозволити собі мати партнера, який не дотягує до тебе.

— Мені наплювати. Я швидше вийду заміж за нього і зазнаю провалу, ніж за кого-небудь іншого, щоб домогтися успіху.

— Ти незаймана?

Джулія знову захихотіла.

— Це вас не стосується, але, уявіть, так.

— Так я і думав. Ну, якщо це тобі не так важливо, чому б вам з ним не відправитися на пару тижнів до Парижу, коли ми закриємося? Він не відпливе в Америку раніше серпня. Може, тоді вгамуєшся!

— Він не хоче. Він не така людина. Він джентльмен.

— Навіть вищі класи виробляють собі подібних.

— Ах, ви не розумієте! — гордовито сказала Джулія.

— Скажу, що і ти — теж.

Джулія не обтяжила себе відповіддю. Вона дійсно була дуже нещасна.

— Я не можу без нього жити, кажу вам. Що мені з собою

* Кендел, Медж (1849– 1935) — англійська актриса.

робити, коли він поїде?

— Залишатися у мене. Я ангажую тебе ще на рік. У мене є для тебе купа нових ролей, і я обрав актора на амплу першого коханця. То не актор, а знахідка. Ти не повіриш, наскільки легше грати з партнером, коли є віддача. Я буду платити тобі дванадцять фунтів на тиждень.

Джулія підійшла до нього і допитливо подивилася у вічі.

— І ви все це підлаштували, щоб змусити мене пробути у вас ще сезон? Розбили мені серце, зруйнували все моє життя тільки заради того, щоб утримати в своєму паршивому театрі?!

— Клянуся, що ні. Ти мені подобаєшся, я захоплююся тобою. І за останні два роки справи у нас йдуть як ніколи. Але, чорт забирай, такий підлості я б не вчинив.

— Брехун, брудний брехун!

— Клянуся, це чиста правда.

— Доведіть це тоді! — гаряче сказала вона.

— Як я можу довести? Ти сама знаєш, я дійсно порядна людина.

— Дайте мені п'ятнадцять фунтів на тиждень, і я вам повірю.

— П'ятнадцять фунтів на тиждень! Тобі відомо, які у нас збори. Я не можу. А, нехай... Але мені доведеться додавати три фунта з власної кишені.

— Не мій клопіт!

6

Після двох тижнів репетицій Майкла зняли з ролі, на яку його ангажували, і три або чотири тижні він чекав, поки йому підшукають що-небудь ще. Почав він у п'єсі, що не протрималася в Нью-Йорку і місяця.

Трупку послали в турне, але спектакль сприймали все гірше та гірше, і його довелося вилучити з репертуару. Після чергової перерви Майклу запропонували роль в історичній п'єсі, де його краса постала в такому вигідному світлі, що ніхто не помітив, який він посередній актор; в цій ролі він і закінчив сезон. Про відновлення контракту не було й мови. Антрепренер, що запросив його, говорив вельми дошкульно:

— Я б багато віддав, щоб поквитатися з цим типом, Ленгтоном, сучий він син! Він знав, що робить, коли підсовував мені цього бовдура.

Джулія регулярно писала Майклу товсті листи, сповнені любові і пліток, а він відповідав раз в тиждень чітким, акуратним почерком, кожен раз чотири сторінки, не більше, не менше. Він незмінно підписувався «люблячий тебе...», але в іншому його послання носили скоріше інформаційний характер. При всьому тому Джулія чекала кожного листа з пристрасним нетерпінням і без кінця їх перечитувала. Тон у Майкла був бадьорий, але хоча він майже нічого не говорив про театр, згадував тільки, що ролі йому запропонували погані, а п'єси, в яких довелося грати, не витримують жодної критики, в театральному світі швидко все дізнаються, і Джулія чула, що успіху він не мав. «Звичайно, це з мого боку свинство, — думала вона, — але я так рада!»

Коли Майкл повідомив день приїзду, Джулія не тямала себе від щастя. Вона змусила Джиммі так побудувати програму, щоб вона змогла поїхати у Ліверпуль зустріти Майкла.

— Якщо корабель прийде пізно, я, можливо, залишуся на ніч, — сказала вона Джиммі.

Він іронічно посміхнувся.

— Ти, певно, думаєш, що в метушні повернення додому тобі вдасться його спокусити?

— Ну і свиня ж ви!

— Облиш, серденько. Моя тобі порада: підпій його, зачинися з ним в кімнаті і скажи, що не випустиш, поки він тебе не збезчестить.

Але коли Джулія зібралася їхати, Джиммі проводив її до станції. Підсаджуючи в вагон, поплескав по руці:

— Хвилюєшся, любя?

— Ах, Джиммі, милий, я шалено щаслива і до смерті боюся.

— Ну, бажаю тобі удачі. І не забувай: він тебе не вартий. Ти молода, вродлива, і ти — найкраща актриса Англії.

Після відходу поїзда Джиммі попрямував в станційний буфет і замовив віскі з содовою. «Який божевільний рід людський»* — зітхнув він. А Джулія в цей час стояла у порожньому купе і дивилася у дзеркало.

«Рот дуже великий, обличчя надто важке, ніс занадто товстий. Слава богу, у мене гарні очі і красиві ноги. Чи не занадто я нафарбована? Майкл не любить гриму поза сценою. Але я страшенно виглядаю без рум'ян та помади. Вії у мене — що треба. А, чорт забирай, не така вже я потвора».

Не знаючи до останнього моменту, чи відпустить її Джиммі, Джулія не попередила Майкла, що зустріне його.

Він був здивований і відверто радий. Його прекрасні очі сяяли.

— Ти став ще красивішим, — сказала Джулія.

— Ах, не мели дурниць, — засміявся він, обіймаючи її.

— Ти ж можеш затриматися до вечора?

* Вільям Шекспір, «Сон в літню ніч».

— Я можу затриматися до завтрашнього ранку. Я за-
мовила дві кімнати в «Адельфі», щоб ми могли досхочу
поговорити.

— А чи не занадто «Адельфі» розкішно для нас?

— Ну, не кожен же день ти повертаєшся з Америки.
Плювати на витрати.

— Марнотратка, ось ти хто. Я не знав, коли ми увій-
демо в док, тому написав додому, що повідомлю телегра-
мою час приїзду. Телеграфую, що приїду завтра.

Коли вони опинилися в готелі, Майкл на запрошення
Джулії прийшов в її кімнату, щоб поговорити без пере-
шкод. Вона сіла до нього на коліна, обняла його шию ру-
кою, притулилася щочкою до щок.

— Ах, як приємно знову бути вдома, — зітхнула вона.

— Можеш мені цього не говорити, — відгукнувся він,
не здогадавшись, що вона має на увазі його обійми, а не
Англію.

— Я тобі все ще подобаюся?

— Ще й як!

Вона гаряче поцілувала його.

— Ти не уявляєш, як я за тобою сумувала!

— Я повністю провалився в Америці, — сказав Майкл. —
Не хотів тобі про це писати, щоб даремно не засмучувати.
Вони вважали, що я нікуди не годжуся.

— Майкл! — вигукнула вона, ніби не могла у це повірити.

— Думаю, я для них занадто типовий англієць. Я
їм більше не потрібен. Я так і припускав, але все ж для
проформи запитав, чи збираються вони продовжити
контракт, і вони відповіли: ні, ні за які гроші.

Джулія мовчала.

Вигляд у неї був заклопотаний, але серце голосно би-
лося від радості.

— Але мені все одно, чесно. Мені не сподобалася Америка. Звичайно, сперечатися не доводиться, це удар по самолюбству, але що мені залишається? Посміхнутися, і все. Якось переживемо. Якби ти знала, з якими типами там доводилося приятелювати! Так в порівнянні з деякими з них Джиммі Ленгтон — справжній джентльмен. Навіть якби вони попросили мене залишитися, я б відмовився.

Хоча Майкл робив хорошу міну при поганій грі, Джулія бачила, що він глибоко уражений. З чим тільки, мабуть, йому не доводилося миритися! Їй було страшенно його шкода, але, ах, вона відчувала колосальне полегшення.

— Які у тебе тепер плани? — спокійно запитала вона.

— Ну, побуду якийсь час вдома і все як слід обміркую. А потім поїду до Лондона, подивлюся, чи не вдасться отримати роль.

Вона знала, що пропонувати йому повернутися в Міддлпул марна справа. Джиммі Ленгтон його не візьме.

— Ти, мабуть, не захочеш поїхати зі мною?

Джулія не вірила власним вухам.

— Я? Коханий, ти ж знаєш, я з тобою — хоч на край світу.

— Твій контракт закінчується в кінці цього сезону, і, якщо ти маєш намір чогось досягти, пора вже завойовувати Лондон. Я економив в Америці кожен шилінг. Вони називали мене скнарою, але я й вухом не вів. Привіз додому близько півтори тисячі фунтів.

— Як це тобі вдалося, заради всього святого?

— Ну, я не дуже розщедрювався, — радісно посміхнувся він. — Звичайно, театр на це не відкриєш, але на те, щоб одружитися, вистачить; я хочу сказати, нам буде на що спертися, якщо ми відразу не отримаємо ангажементу або потім опинимося тимчасово без роботи.

Джулії знадобилося кілька секунд, щоб усвідомити його слова.

— Ти хочеш сказати — одружимося зараз?

— Звичайно, це ризиковано, коли у нас немає нічого в перспективі, але іноді варто піти на ризик.

Джулія взяла його обличчя в долоні і притулилася губами до його губ. Потім від щирого серця зітхнула.

— Коханий, ти чудовий, і ти гарний, як грецький бог, але ти — найбільший дурень, якого я знала в житті.

Увечері вони пішли в театр, а за вечерею замовили пляшку шампанського, щоб відсвяткувати їх возз'єднання і підняти тост за щасливе майбутнє. Коли Майкл проводив Джулію до дверей її кімнати, вона підставила йому щоку.

— Ти хочеш, щоб я побажав тобі доброї ночі в коридорі? Може, я зайду до тебе на хвилину?

— Краще ні, любий, — відповіла вона зі спокійною гідністю.

Джулія відчувала себе шляхетною дівчиною, яка повинна дотримуватися всіх традицій свого знатного і древнього прізвища; її чистота була безцінною перлиною. Вона також бачила, що справляє на рідкість гарне враження. Майкл був справжній джентльмен, і, чорт забирай, їй личило вести себе справжньою леді. Джулія була так задоволена розіграною нею мізансценою, що, увійшовши у кімнату і, мабуть, зайве голосно клацнув замком, вона гордо пройшлася взад-вперед, милостиво киваючи направо і наліво своїм раболіпним васалам. Вона простягла лілейну руку для поцілунку тремтячому старому мажордому (в дитинстві він часто хитав її на коліні), і, коли він притулився до неї блідими губами, вона відчула, як на неї щось капнуло. Сльоза.

Перший рік їхнього шлюбу був би дуже бурхливим, якби не рівний характер Майкла.

Лише радість, коли він отримував хорошу роль, лихо-манка під час прем'єри або збудження після вечірки, на якій він випив кілька келихів шампанського, були здатні звернути практичний розум Майкла до кохання. Ніякі лестощі, ніякі принади не могли його спокусити, якщо на наступний день його чекала ділова зустріч, для якої потрібна свіжа голова, або мав бути раунд в гольф, для якого був потрібні вірні очі. Джулія влаштовувала йому шалені сцени.

Вона ревнувала його до приятелів по артистичному клубу, до ігор, які вели його від неї, до офіційних сніданків, які він не пропускав під тим приводом, що необхідно заводити знайомства серед людей, які можуть їм пригодиться. Її приводило в лют, що, коли вона доходила до істеричного припадку, він сидів абсолютно спокійно, схрестивши на колінах руки, з добродушною усмішкою на гарному обличчі, немов все це просто смішно.

— Ти ж не думаєш, що я бігаю за іншими жінками? — питав він.

— Звідки я знаю? Сліпому видно, що на мене тобі наплювати.

— Тобі прекрасно відомо, що ти для мене єдина жінка на світі.

— О Боже!

— Я не розумію чого ти хочеш.

— Я хочу любові. Я думала, що вийшла за найкрасивішого чоловіка в Англії, а я вийшла за кравецький манекен.

— Не говори дурниць. Я — звичайний нормальний англієць, а не італійський катеринщик.

Джулія велично ходила по кімнаті. У них була невелика квартирка на Бекінгем-гейт, і розвернутися там було ніде, але Джулія старалася, як могла. Вона здіймала руки до неба.

— Я могла б бути кривої й горбатою. Мені могло б бути п'ятдесят. Невже я настільки неприваблива? Так принизливо вимолювати твою любов. Ах, яка я нещасна!

— А це був вдалий жест, любя. Немов ти посилаєш вперед крикетний м'яч. Запам'ятай його.

Вона кидала на нього зневажливий погляд.

— Єдине, про що ти здатен думати. У мене розривається серце, а ти говориш про якийсь випадковий жест.

Але він бачив по виразу її обличчя, що вона відкладала його в пам'яті, і знав: коли випаде нагода, вона скористається ним.

— Врешті-решт любов ще не все. Вона хороша в належний час і в належному місці. Ми непогано розважалися під час медового місяця, на те він і призначений, а тепер пора братися за роботу.

Їм пощастило. Обидва вони примудрилися отримати цілком пристойні ролі в п'єсі, яка мала успіх. У Джулії була одна сильна сцена, завжди викликала бурхливі оплески; дивовижна краса Майкла справила свого роду сенсацію.

Майкл з його коректною підприємливістю, з його веселою добродушністю створив їм чудову рекламу, фотографії їх обох стали з'являтися в ілюстрованих газетах.

Їх часто запрошували на звані вечори, і Майкл, незважаючи на свою ощадливість, не вагаючись, витрачав гроші на прийом людей, які могли виявитися їм корисні. Джулію дуже вражала його щедрість в таких випадках. Антрепренер театру, в якому вони грали, запропонував

Джулії головну роль у наступній п'єсі, і, хоча там не було нічого підходящого для Майкла, і їй дуже хотілося відмовитися, але він це не схвалив. Він сказав, що вони не можуть дозволити почуттям заважати справі. А незабаром і Майкл отримав роль в історичній п'єсі.

Вони обидва грали, коли почалася війна. До гордості і розпачу Джулії Майкл тут-таки записався в добровольці, але за допомогою одного зі старих батьківських товаришів по службі, який був важливою персоною у Військовому міністерстві, йому дуже скоро дали офіцерське звання. Коли Майкл вирушив до Франції, Джулія гірко шкодувала про всі ті закиди, якими вона так часто обсипала його, і вирішила, якщо він буде убитий, накласти на себе руки.

Вона хотіла стати сестрою милосердя і теж поїхати на фронт — принаймні стане ходити по одній землі з ним; але Майкл пояснив, що її патріотичний обов'язок — продовжувати виступи, і вона була не в змозі відмовити йому у проханні, яке могло стати останнім.

Майкл від душі насолоджувався війною. Він користувався великою популярністю в полковому клубі, і старі кадрові офіцери сприймали його як свого, незважаючи на те, що він був актором. Здавалося, ніби родина спадкових військових, з якої він вийшов, поставила на ньому свою печатку, так що він інстинктивно став триматися і навіть думати, як професійний офіцер.

Майкл був тактовний, умів поводитися і майстерно пускав у хід свої зв'язки, він просто неминуче повинен був потрапити в світ якогось генерала. Він проявив себе хорошим організатором і останні три роки війни провів в ставці головнокомандувача.

Повернувся Майкл майором з хрестом та орденом Почесного легіону.

Тим часом Джулія зіграла ряд великих ролей і була визнана кращою актрисою молодшого покоління.

Театр під час війни процвітав, і Джулія чимало вигадувала тим, що грала у виставах, які довго не сходили зі сцени. Платня зросла, і за допомогою розумних порад Майкла вона примудрилася, хоча і з труднощами, вичавлювати з антрепренерів по вісімдесят фунтів на тиждень. Майкл приїжджав до Англії у відпустку, і Джулія була шалено щаслива. Хоча він не був би в більшій безпеці, займався він розведенням овець в Новій Зеландії, Джулія поводитися так, ніби ті коротенькі періоди, що він з нею проводив, — останні дні, якими йому судилося насолоджуватися у цьому світі, ніби він тільки що вирвався з кошмару окопного життя. Вона була з ним ніжна, турботлива і невимоглива.

А незадовго до кінця війни Джулія його розлюбила.

Вона була на той час вагітна. На думку Майкла, заводити тоді дитину було досить необачно, але Джулії було вже під тридцять, і вона вирішила, що якщо вони взагалі хочуть мати дітей, то відкладати більше не можна. Її положення в театрі настільки зміцніло, що вона могла дозволити собі зникнути зі сцени на кілька місяців, і до того ж, Майкла могли в будь-який момент убити, — звичайно, він говорив, що йому абсолютно нічого не загрожує, але він просто заспокоював її, навіть генералів і тих вбивали, — утримати її в житті могла тільки його дитина.

Пологи мали відбутися у кінці року. Джулія чекала наступної відпустки Майкла як ніколи раніше. Почувала вона себе прекрасно, але трохи розгублено і безпомічно, страшно сумувала за його обіймами, їй так потрібні були його захист і заступництво. Майкл приїхав. Він був на диво гарний у своїй добре скроєній формі з нашивками

штабіста і короною на погонах. Він засмаг і в результаті поневірянь у штабі, досить сильно погладшав.

Коротко стрижений, з бравною виправкою і безтурботним виглядом, він виглядав військовим до кінчиків нігтів. Настрій у нього був чудовий, і не тільки тому, що він вибрався на кілька днів додому, — вже було видно кінець війни. Майкл мав намір піти з армії якомога швидше. Що толку мати хоч якісь зв'язки, якщо не використовувати їх?

Так багато молодих акторів покинули сцену — хто з патріотизму, хто тому, що патріоти, які залишилися вдома, зробили їх життя нестерпним, хто за призовом, — тому головні ролі потрапили в руки людей або непридатних для військової служби, або звільнених з армії через поранення. Обстановка була на рідкість сприятлива, і Майкл розумів, що якщо не буде втрачати часу, зможе вибирати ролі по свій розсуд. А коли він знову нагадає про себе публіці, вони почнуть приглядати театр і при тій репутації, якої добилася Джулія, без ризику почнуть власну справу. Вони проговорили про все це за північ, а потім лягли в ліжку. Джулія пристрасно припала до нього, він її обняв. Після трьох місяців утримання Майкл був налаштований на любовний лад.

— Ти моя мила дружинонько, — прошепотів він.

Він притиснувся губами до її губ. І раптом Джулію охопила невиразна огида. Вона ледве втрималася, щоб його не відштовхнути. Раніше їй здавалося, що його тіло, його юне прекрасне тіло пахне квітами і медом, вона жадібно вдихала цей солодкий аромат, такі ось відчуття і приковували її до Майкла, але тепер якимось таємничим чином Майкл втратив свою чарівність. Джулія усвідомила, що він втратив аромат юності і став просто чоловіком. Вона відчула легку нудоту і не могла відповісти на його запал.

Найбільше їй хотілося, щоб він скоріше задовольнив бажання, перекинувся на інший бік і заснув. Джулія довго лежала без сну. Вона була в сум'ятті. Серце її шеміло, вона знала, що втратила щось дуже дороге, їй було себе шкода, вона готова була заплакати, але водночас її переповнювало торжество; здавалося, вона мстить йому за свої минулі, такі гіркі муки. Вона була вільна від пут, які прив'язували її до Майкла, і раділа. Тепер вона буде з ним на рівних. Джулія витягнула ноги і полегшено зітхнула: «Господи, як прекрасно бути самій собі хазяйкою».

Вони поснідали у спальні, Джулія — у ліжку, Майкл — за маленьким столиком поруч. Вона вдивлялася в нього, в той час як він читав газету, гострим, оцінювальним поглядом. Невже якихось три місяці могли так його змінити? А може, всі роки вона дивилася на Майкла очима, якими вперше побачила його, коли він вийшов у Міддлпулі на сцену у всій пишноті юності і краси і вразив її любов'ю, як смертельною хворобою? Майкл все ще був на диво гарний.

Зрештою, йому всього тридцять шість, але юність залишилася позаду; з коротко стриженим волоссям, обвітреною шкірою, легкими зморшками, які почали борознити його гладеньке чоло і з'являтися у куточках очей, він був — рішуче і безповоротно — чоловіком. Він втратив свою грацію малого цуценяти, жести його стали одноманітні. Взяті окремо, це були дрібниці, але, зібрані разом, вони абсолютно усе міняли. Майкл постарів.

Вони як і раніше жили в квартирі, найнятої, коли вони тільки приїхали в Лондон. Хоча останнім часом Джулія дуже непогано заробляла, здавалося, немає сенсу переїжджати, поки Майкл знаходиться в діючій армії. Однак тепер, коли вони очікували на дитину, квартира, безумовно, була занадто мала. Джулія пригледіла будинок у

Риджентс-парку, який дуже їй сподобався. Вона хотіла завчасно там влаштуватися і чекати пологів.

Будинок виходив вікнами у сад. Над бельетажем, де містилися вітальня і їдальня, були дві спальні, а на другому поверсі ще дві кімнати, які можна було використовувати як денну та нічну дитячі.

Майклу все дуже сподобалося, навіть ціна здалася йому помірною. Джулія за останні чотири роки заробляла настільки більше нього, що запропонувала умеблювати будинок за свій рахунок. Вони стояли в одній з двох спалень.

— Я можу перевезти для своєї спальні те, що у нас є, — сказала вона. — А для тебе куплю хороший гарнітур у Мейпл.

— Я б не став би витрачатися на мою кімнату, — посміхнувся він, — навряд чи я часто буду нею користуватися.

Майкл любив спати з нею в одному ліжку. Не будучи палким, він був ніжний, і йому доставляло тваринну насолоду відчувати її поруч із собою. Багато років це було її найбільшою радістю. Зараз думка про це привела її до роздратування.

— О, я не впевнена, що ми зможемо дозволити собі ці дурниці, поки не народиться дитина. Доти тобі доведеться спати одному.

— Я про це не подумав. Якщо ти вважаєш, що для малюка так краще...

8

Майкл демобілізувався буквально в той же день, як скінчилася війна, і відразу отримав ангажемент. Він повернувся на сцену куди кращим актором, ніж раніше. Безтурботні замашки, придбані ним в армії, були на сцені дуже

ефектні. Невимушений, спортивний, завжди веселий малий, з легкою посмішкою і щирим сміхом, він добре підходив для салонних п'єс.

Його високий голос надавав особливу пікантність фривольної репліці, і, хоча серйозна пристрасть, як і раніше, виглядала у нього непереконливо, він міг запропонувати руку і серце немов жартома, порозумітися з таким виглядом, ніби сам над собою сміється, і так провести завзяту любовну сцену, що публіка була в захваті. Майкл ніколи й не намагався грати нікого, крім самого себе. Він спеціалізувався на ролях жуїрів, багатих гульвіс, джентльменів-гравців, гвардійців і славних молодих нероб.

Антрепренери любили його. Майкл старанно працював і підкорявся вказівкам. Головне для нього було отримати роль, а яку — не мало особливого значення. Він наполегливо домагався платні, якої, вважав, заслуговує, але, якщо йому це не вдавалося, вважав за краще погодитися на меншу, ніж сидіти без роботи.

Майкл ретельно продумав свої плани. Взимку, відразу після кінця війни, вибухнула епідемія грипу. Батьки Майкла померли. Він отримав у спадок близько чотирьох тисяч фунтів, що разом з його заощадженнями і грошима Джулії склало майже сім тисяч. Однак плата за театральне приміщення жажливо підскочила, платня акторам і робітникам сцени також зросла, і для того, щоб відкрити власний театр, потрібно було тепер куди більше грошей.

Суми, якої до війни з надлишком могло вистачити, тепер виявлялося далеко не достатньо. Залишалося одне — зацікавити багату людину, яка увійшла би з ними в пай, щоб одна або дві невдалі вистави не вибили їх із сідла. Говорили, що завжди можна знайти простака, який випише чек на кругленьку суму для постановки нової п'єси.

Але коли ви переходили від слів до справи, виявлялося, що головну роль в цій п'єсі повинна грати якась красуня, яку він протегує, і гроші будуть дані тільки за цієї умови. Багато років тому Майкл і Джулія часто жартували щодо того, що якась багата стара закохається у Майкла і допоможе йому відкрити свій театр, але вони вже давно зрозуміли, що молодому акторові, у якого дружина — актриса і він їй вірний, ніякої такої багатой старій не відшукати. І все ж вони знайшли жінку з грошима, причому аж ніяк не стару, але цікавилася вона не Майклом, а Джулією.

Доллі де Фриз була вдова. Ця низенька, огрядна, трохи чоловікоподібна жінка з красивим орлиним носом, гарними темними очима, невгамовною енергією, експансивна і разом з тим невпевнена у собі, обожнювала театр. Коли Джулія і Майкл вирішили спробувати щастя в Лондоні, Джиммі Ленгтон, до якого вона часом приходила на виручку, коли здавалося, що йому доведеться закрити театр, дав до неї рекомендаційний лист з проханням по можливості їм допомогти.

Місіс де Фриз вже бачила Джулію в Міддлпулі. Вона влаштувала кілька званих вечорів, щоб познайомити молодих акторів з антрепренерами, і запросила їх в свій чудовий будинок біля Гілдфорда, де вони поринули в розкіш, яка ніколи їм не снилася. Майкл їй зовсім не сподобався.

Джулія захоплювалася квітами, які Доллі де Фриз надсилала їх до неї на квартиру і до вбиральні театру. Вона була у захваті від її подарунків: сумочок, несесерів, намист з напівкоштовних каменів, брошок, але ніяк не показувала, що здогадується, чим викликана щедрість Доллі, і приймала її виключно як данину своєму таланту. Коли Майкл пішов на війну, Доллі наполягала на тому, щоб Джулія переїхала до неї, в її будинок на Монтег'ю-сквер, але Джулія, палко

подякувавши, відмовилася, причому у такій тактовної формі, що Доллі, зітхнувши і випустивши сльозу, не могла не захоплюватися нею ще сильніше. Коли народився Роджер, Джулія запросила Доллі бути його хрещеною матір'ю.

Деякий час Майкл подумував, чи не звернутися до Доллі. Але він був досить проникливий і розумів, що навіть якщо б вона і зробила щось для Джулії, вона нічого не зробить для нього. А Джулія навідріз відмовилася вдаватися до її допомоги.

— Вона і так була до нас дуже добра, я не можу ще щось у неї просити, і буде так неприємно, якщо вона відмовить.

— Гра варта свічок, а вона, якщо і втратить на цьому дещо, навіть не відчує. Я впевнений, що ти могла б її уламати, якби захотіла.

Джулія нітрохи в цьому не сумнівалася. Майкл такий наївний у деяких речах; вона не вважала за потрібне вказувати йому на очевидні факти.

Але Майкл був не з тих, хто легко відступається від того, що задумав. Госселіни їхали у Гілдфорд, щоб провести суботу та неділю у Доллі, в новій машині, яку Джулія подарувала Майклу до дня народження. Був прекрасний, теплий вечір, Майкл тільки недавно купив переважне право на постановку трьох п'єс, які їм обом сподобалися, і чув про будівлю театру, яку можна було винайняти за помірних умов. Усе було готове, щоб почати справу, не вистачало одного — грошей. Майкл умовляв Джулію скористатися майбутнім візитом.

— Сам попроси, якщо тобі так хочеться, — нетерпляче сказала Джулія. — Кажу тобі: я просити не стану.

— Мені вона не дасть. А ти можеш з неї мотузки вити.

— Ми з тобою вже добре знаємо, за яких умов фінансують п'єси. Або людина хоче отримати славу, нехай навіть погану, або вона в когось закохана. Купа людей базікає

про мистецтво, але рідко побачиш, щоб вони платили за нього дзвінкою монетою, якщо не сподіваються отримати з цього що-небудь для самих себе.

— Що ж, надамо Доллі всю славу, яку вона захоче.

— Їй потрібно зовсім інше.

— Про що ти?

— А ти не здогадуєшся?

Тільки тут його осіяло. Майкл був так здивований, що зменшив швидкість. Невже Джулія права? Він завжди вважав, що не подобається Доллі, а вже припускати, що вона в нього закохана, — це йому і в голову не могло прийти. Звичайно, Джулія — жінка прониклива, нічого не пропустить, але вона така ревнива, крихка, їй вічно здається, ніби жінки вішаються йому на шию. Безперечно, Доллі подарувала йому на Різдво запонки, але він-бо думав, вона просто не хоче, щоб він був ображеним, — адже Джулії вона подарувала брошку, яка коштує не менше двохсот фунтів. Певно, це було зроблено для відводу очей. Ну, він може, поклавши руку на серце, сказати, що ніколи не подавав їй надій. Джулія захихотіла:

— Ні, милий, вона закохана, але не в тебе.

Майкл зніяковів. І як це Джулія завжди вгадує, про що він думає? Так, від неї нічого не приховаєш.

— Тоді навіщо ти навела мене на цю думку? Виражайся, заради всього святого, так, щоб тебе можна було зрозуміти.

Це Джулія і зробила.

— В житті не чув подібної нісенітниці! — вигукнув Майкл. — У тебе просто брудна уява, Джуліє.

— Полиш, милий.

— Ні, я не вірю жодному твоєму слову. Зрештою, у мене теж є очі. Невже я б нічого не помітив?

Джулія ще ніколи не бачила його таким розлюченим.

— І навіть якщо це правда, я думаю, ти зумієш за себе постояти. Це один шанс на тисячу, просто безумство його пропустити.

— Клавдія і Ізабелла в «Міра за міру»*.

— Підло так говорити, Джуліє. Я все ж джентльмен.

«Nemo me impune lacessit».

Залишок шляху пройшов в грозовому мовчанні.

Місіс де Фриз не спала і чекала їх.

— Я не хотіла лягати, поки не побачу вас, — сказала вона, обіймаючи Джулію і цілуючи в обидві щоки. Майклу вона ледь потиснула руку.

Джулія з задоволенням валялася увесь ранок у ліжку, переглядаючи недільні газети. Вона починала з театральних новин, потім переходила до світської хроніки, потім до жіночої сторінці і, нарешті, ковзала поглядом по заголовкам інших статей. Рецензії на книги вона не удостоювала увагою, їй було взагалі незрозуміло, навіщо на них витрачають так багато місця. Майкл, що спав у сусідній кімнаті, заглянув побажати їй доброго ранку і вийшов у сад. Незабаром пролунав неголосний стук у двері, увійшла Доллі. Її великі чорні очі сяяли. Вона сіла на край ліжка і взяла Джулію за руку.

— Люба, я розмовляла з Майклом. Я хочу фінансувати ваш театр.

У Джулії голосно забилося серце.

— О, Майкл не повинен був вас просити. Я не хочу. Ви і так вже стільки для нас зробили.

Доллі нахилилася й поцілувала Джулію в губи. Голос її був нижче, ніж зазвичай, і злегка тремтів.

— Ах, моя любов, хіба ви не знаєте, що я зробила б для

* Комедія Вільяма Шекспіра.

вас все на світі! Це буде так чудово, це так зблизить нас, і я буду так вами пишатися!

Вони почули, як по коридору, насвистуючи, йде Майкл; коли він увійшов до кімнати і Доллі обернулася до нього, її очі були повні сліз.

— Я їй розповіла.

Майкл не міг стримати радості.

— Оце жінка! — Він присів на ліжко з іншого боку і взяв Джулію за руку, яку тільки що відпустила Доллі. — Ну, що скажеш, Джуліє?

Вона задумливо глянула не його.

— «Vous l'avez voulu, Georges Dandin»*.

— Що це?

— Мольєр.

Як тільки був підписаний договір товариства і Майкл зняв приміщення на осінній сезон, він найняв агента по рекламі. У газети були послані короткі повідомлення про відкриття нового театру. Майкл разом з агентом приготував інтерв'ю для Джулії і для себе самого, яке вони дадуть пресі. У щотижневих газетах з'явилися їхні фотографії — поодиночі, удвох і разом з Роджером, — вони взяли сімейний тон і намагалися вичавити з нього все, що можливо. Вони ще не вирішили, якою з трьох п'єс краще почати. І от якось вдень, коли Джулія сиділа в себе у спальні і читала роман, увійшов Майкл з рукописом в руці.

— Послухай, я хочу, щоб ти переглянула цю п'єсу. Агент щойно надіслав її. По-моєму, її чекає карколомний успіх. Але відповідь треба дати відразу.

Джулія відклала роман.

* «Ти цього хотів, Жорж Данден» (франц.)

— Я зараз за неї візьмуся.

— Я буду внизу. Передай, коли закінчиш, я прийду, і ми з тобою її обговоримо. Там для тебе дивовижна роль.

Джулія читала швидко, лише переглядаючи ті сцени, які її цікавили, приділяючи всю увагу ролі героїні, — адже її, природно, буде грати вона. Закінчивши, вона смикнула дзвіночок і попросила служницю (яка була також її костюмеркою) сказати Майклу, що вона його чекає.

— Ну, що ти думаєш?

— П'єса гарна. Вона повинна мати успіх.

Він почув у її голосі деякий сумнів.

— У чому ж тоді питання? Твоя роль чудова. Такі речі ти вмієш робити краще за всіх. Багато комедійних сцен, і почуттів хоч відбавляй.

— Роль чудова, я не заперечую; мене бентежить чоловіча роль.

— Вона теж зовсім непогана.

— Так, але йому п'ятдесят, і якщо ти зіграєш його молодший, пропаде сама сіль. А роль літньої людини тобі ні до чого.

— Так я і не збирався його грати. На неї годиться тільки один актор, Монт Вірноу. І ми придбали його. А я буду грати Джорджа.

— Але це така крихітна роль. Навіщо вона тобі?

— А чому ні?

— Я думала, ми відкриємо власний театр для того, щоб обидва могли виступати в головних ролях.

— Ну, мені на це наплювати. Якщо в п'єсі є стоїть роль для тебе, мене нічого брати до уваги. Може бути, в наступній п'єсі більше пощастить.

Джулія відкинулася в кріслі, і сльози потекли в неї по щоках.

— Ах, яка я свиня!

Майкл посміхнувся. Його усмішка була так само чарівна, як і раніше. Він підійшов і опустився поруч з нею на коліна, обійняв.

— Що з тобою сьогодні, старенька?

Дивлячись на нього тепер, Джулія ніяк не могла зрозуміти, що викликало в ній раніше таку божевільну пристрасть. Тепер думка про інтимні стосунки з ним викликала в ній нудоту.

На щастя, Майклу дуже сподобалася спальня, яку вона для нього обставила. Інтимні справи ніколи не були для нього на першому місці, і він відчув навіть полегшення, побачивши, що Джулія більше не пред'являє до нього ніяких претензій. Він задоволено думав, що народження дитини заспокоїло її, він на це і сподівався, і лише шкодував, що вони не завели її набагато раніше.

Кілька разів він намагався, більше з люб'язності, ніж з іншої причини, відновити їх подружні відносини, але Джулія знаходила той чи інший привід: вона втомилася, не дуже добре себе почуває, у неї завтра два виступи, не рахуючи ранкової примірки костюмів. Майкл прийняв це з абсолютним спокоєм.

З Джулією тепер було куди легше ладнати, вона не влаштовувала більше сцен, і він відчував себе щасливішими, ніж раніше. У нього на рідкість вдалий шлюб; коли він дивився на інші пари, він не міг не бачити, як йому поталанило.

«Джулія славна жінка і розумна, як сто чортів, з нею можна поговорити про все на світі. Кращий товариш, який у мене був, клянусь вам. Так, я не соромлюся зізнатися, що швидше проведу з нею день наодинці, ніж зіграю раунд в гольф».

Джулія з подивом виявила, що стала жаліти Майкла відтоді як розлюбила його. Вона була добра жінка і розуміла, яким це буде для нього жорстоким ударом по самолюбству, якщо він хоча б запідозрить, як мало зараз означає для неї. Вона продовжувала йому лестити. Джулія помітила, що він вже цілком спокійно вислуховує дифірамби своєму витонченому носові і прекрасним очам. Вона сміялася про себе, бачачи, як він ковтає самі грубі лестощі. Більше вона не боялася взяти через край. Погляд її все частіше зупинявся на його тонких губах. Вони робилися все тонше — на той час, коли він постаріє, рот його перетвориться на вузьку холодну щілину. Ощадливість Майкла, яка в молодості здавалася кумедною, навіть зворушливою рисою, тепер вселяла їй відразу.

Коли люди потрапляли у біду, а з акторами таке буває нерідко, вони могли сподіватися на співчуття і хороші слова, але ніяк не на дзвінку монету. Він вважав себе достобіса щедрим, коли розлучався з гінеєю, а п'ятифунтовий квиток був для нього межею марнотратства. Скоро він виявив, що Джулія витрачає на господарство багато грошей, і, сказавши, що хоче позбавити її від клопоту, взяв владу до своїх рук. Після цього ніщо не пропадало дарма. Кожен пенні був на обліку. Джулія не розуміла, чому прислуга їх не кидає. Мабуть, тому, що Майкл був з ними милим.

Завдяки своєму щирому, привітному, дружньому спілкуванню він домагався того, що всі вони прагнули йому догодити, і кухарка розділяла його задоволення, коли знаходила м'ясника, який продавав на пенс з фунта дешевше, ніж всі інші.

Джулія не могла втриматися від сміху, думаючи, яка прірва лежить між ним, з його пристрастю до економії

в житті, і тими відчайдушними марнотратниками, яких він так добре зображує на сцені.

Вона була впевнена, що Майкл не здатний на широкий жест, і ось вам, будь ласка, наче нічого й не може бути природніше, він готовий відійти у сторону, щоб дати їй хороший шанс. Джулія була так глибоко зворушена, що не могла говорити. Вона гірко картала себе за ті дурні думки, які останнім часом виникали у неї в голові.

9

Вони поставили цю п'єсу, і вона мала успіх. Після того вони робили нові п'єси рік за роком. Майкл вів театр тим же методом і з тією ж ощадливістю, що й будинок, витягуючи кожне пенні з тих вистав, які мали успіх, коли ж спектакль провалювався, що, природно, часом траплялося, втрати їх бували порівняно невеликі. Майкл лестив себе думкою, що у всьому Лондоні не знайдеться театру, де б так мало витрачали на постановки. Він виявляв велику винахідливість, перетворюючи старі декорації на нові, а використовуючи на всі лади меблі, які він поступово зібрав на складі, не витрачався на прокат. Вони завоювали репутацію сміливого і ініціативного театру, так як Майкл був готовий піти на ризик і поставити п'єсу невідомого автора, щоб мати можливість платити високі відрахування відомим. Він вишукував акторів, які не мали нагоди створити собі ім'я і не претендували тому на високу оплату. І зробив кілька дуже вдалих знахідок.

Коли минуло три роки, положення їх настільки зміцніло, що Майкл зміг взяти в банку позику, щоб орендувати тільки що побудоване театральне приміщення. Після тривалих дебатів вони вирішили назвати його

«Сіддонс-театр». П'єса, яку вони відкрили у тому сезоні, зазнала фіаско, те саме сталося і з наступною. Джулія злякалася і прийшла в зневіру. Вона вирішила, що новий театр не буде мати успіху, що вона набридла публіці. Ось тоді-то Майкл виявився на висоті. Він був незворушний.

— У нашій справі всяке буває, сьогодні добре, а завтра погано. Ти — найкраща актриса Англії. У трупі є всього три людини, які приносять гроші в касу незалежно від п'єси, і ти — одна з них. Ну, було у нас два провали. А наступна п'єса піде на ура, і ми з лишком відшкодуємо всі збитки.

Як тільки Майкл твердо відчув себе на ногах, він спробував відкупитися від Доллі де Фриз, але вона і слухати його не хотіла, а його холодність анітрохи не обходила її.

Нарешті Майкл зустрів гідного супротивника. Доллі не бачила жодних підстав виймати свій внесок з підприємства, яке, судячи з усього, процвітає і участь в якому дозволяє їй бути в тісному контакті з Джулією. І ось тепер, набравшись мужності, він знову спробував позбутися її. Доллі з обуренням відмовилася покинути їх в біді, і Майкл в результаті махнув рукою. Він втішався тим, що Доллі, напевно, залишить своєму хрещенику Роджеру кругленьку суму. У неї не було нікого, крім племінників в Південній Африці, а при погляді на Доллі відразу було видно, що у неї високий кров'яний тиск. А поки що Майкла цілком влаштовувало мати заміський будинок біля Гілдфорда, куди можна було приїхати в будь-який час. Це рятувало від витрат на власну дачу.

Третя п'єса мала великий успіх, і Майкл, природно, нагадав Джулії свої слова — тепер вона бачить, що він мав рацію. Майкл говорив так, ніби вся заслуга належить йому одному. Джулія мало не побажала, щоб ця п'єса теж

провалилася, як і дві попередні, — так їй хотілося хоч трохи збити з нього пиху. Майкл надто високої думки про себе. Звичайно, не можна заперечувати, що він у своєму роді розумний, ні, скоріше, хитрий і практичний, але далеко не такий розумний, як він уявляє. Не було такої речі на світі, в якій би він не розбирався краще за інших — на його власну думку.

Мало-помалу Майкл все рідше став з'являтися на сцені. Його куди більше приваблювала адміністративна діяльність.

— Я хочу поставити наш театр на такі ж ділові рейки, на яких стоїть будь-яка фірма в Сіті, — говорив він.

Майкл вважав, що з більшою користю витратить вечір, якщо, в той час як Джулія виступає, буде відвідувати периферійні театри в пошуках талантів. У нього була записна книжка, куди він вносив імена всіх акторів, які, як йому здавалося, подавали надії.

Потім Майкл взявся за режисуру. Його завжди обурювало, що режисери вимагають такі великі гроші за постановку вистави, а останнім часом дехто з них навіть претендував на частку зі зборів. Нарешті випала нагода, коли два режисери, які найбільше подобалися Джулії, були зайняті, а єдиний, хто залишився з тих, кому вона довіряла, не міг приділити їм весь свій час.

— Я б не проти сам спробувати щастя, — сказав Майкл.

Джулія коливалася. Майкл не відрізнявся фантазією, ідеї його були банальні. Вона не була впевнена, що актори стануть слухати його вказівки. Але режисер, якого вони могли роздобути, зажадав такий неймовірний гонорар, що їм залишалося одне — дати Майклу спробувати свої сили. Він впорався куди краще, ніж вона очікувала. Він був сумлінний, уважний, скрупульозний. Він не шкодував

зусиль. І, на свій подив, Джулія побачила, що він витягує з неї більше, ніж будь-який інший режисер. Він знав, на що вона здатна, і, знайомий з кожної її інтонацією, кожним виразом її чудових очей, кожним рухом її граціозного тіла, міг дати їй поради, які допомогли їй створити одну з своїх кращих ролей. З акторами трупи він був вимогливий, але доброзичливий. Коли у них починали здавати нерви, його добродушність, його щира доброзичливість згладжували всі гострі кути.

Після цієї вистави у них вже не виникало питання про те, хто буде ставити їх п'єси. Автори любили Майкла, бо не володіючи творчою уявою, він був змушений надавати п'єсами говорити самим за себе, і часто, не цілком впевнений у тому, що саме хотів сказати автор, він повинен був вислуховувати їхні вказівки.

Джулія стала багатою жінкою. Вона не могла не визнати, що Майкл так само обачний з її грошима, як зі своїми власними. Він стежив за її вкладеннями і, коли йому вдавалося вигідно продати її акції, був задоволений не менше, аніж якби вони належали йому самому.

Він поклав їй дуже велику платню і з гордістю заявляв, що вона — найбільш високооплачувана актриса в Лондоні, але, коли грав сам, ніколи не призначав собі більше того, що, на його думку, коштувала його роль, а ставлячи п'єсу, записував до статті витрат гонорар, який вони дали б другорядному режисерові. За будинок і освіту Роджера вони платили навпіл. Роджера записали в Ітон через тижень після народження.

Не можна було заперечувати, що Майкл педантично чесний і справедливий.

Коли Джулія усвідомила, наскільки вона багатша його, вона захотіла взяти всі витрати на себе.

— Не бачу для цього жодних підстав, — сказав Майкл. — Доти, доки я зможу вносити свою частку, я буду це робити. Ти отримуєш більше мене тому, що вартуєш дорожче. Я призначаю тобі таку плату тому, що ти її заробляєш.

Можна було тільки захоплюватися його самозреченням, тим, як він жертвував собою заради неї. Якщо у нього і були раніше честолюбні плани щодо себе самого, він відмовився від них, щоб сприяти її кар'єрі. Навіть Доллі, що не любила його, визнавала його безкорисливість.

Якась незрозуміла сором'язливість заважала Джулії погано говорити про нього з Доллі, але Доллі, при її проникливому розумі, вже давно розгледіла, як неймовірно Майкл дратує свою дружину, і вважала обов'язком час від часу нагадувати, наскільки він їй корисний. Всі його хвалили. Ідеальний чоловік.

Джулії здавалося, що ніхто, крім неї, не уявляє, як жити з чоловіком, який так жاخливо пихатий. Його самовдоволений вигляд, коли він вигравав у свого супротивника в гольф або брав над ким-небудь верх при угоді, абсолютно виводив її з себе. Майкл упивався своєю спритністю. Він був зануда, жажливий зануда! Він завжди все розповідав Джулії, ділився задумами, що виникали у нього. Це було дуже приємно в ті часи, коли перебувати поруч з ним приносило їй задоволення, але вже багато років його прозаїчність була їй нестерпна.

Що б Майкл ні описував, він входив в найдрібніші подробиці. І він хизувався не тільки своєю діловою хваткою — з віком він став неймовірно хизуватися своєю зовнішністю.

В молодості його краса здавалася Майклу чимось само собою зрозумілим, тепер же він почав звертати на неї велику увагу і не шкодував ніяких зусиль, щоб уберегти то, що від неї залишилося.

Це перетворилося у нього в нав'язливу ідею. Він надзвичайно дбав про свою фігуру; не брав в рот нічого, що загрожувало б йому збільшенням ваги, і не забував про моціон. Коли йому здалося, що він починає лисіти, він тут же звернувся до лікаря-фахівця, і Джулія не сумнівалася, що якби він міг зберегти це в таємниці, він пішов би на пластичну операцію і підтягнув шкіру обличчя.

Він взяв за звичай сидіти трохи задерши вгору підборіддя, щоб не так було видно зморшки на шиї, і тримався неприродно прямо, щоб не відвисав живіт. Він не міг пройти повз дзеркало, не глянувши в нього. Він всіляко напрошувався на компліменти і саяв від задоволення, коли йому вдавалося домогтися їх. Хлібом його не годуй — тільки скажи, як він хороший.

Джулія гірко посміхалася, бо сама привчила до цього Майкла. Протягом багатьох років вона твердила йому, наскільки він прекрасний, і тепер він просто не може жити без лестощів. Це була його ахіллесова п'ята. Безробітній актрисі досить було сказати йому у вічі, що він неправдоподібно гарний, як йому здавалось, ніби вона підходить для тієї ролі, на яку йому потрібна людина.

Протягом багатьох років, наскільки Джулії було відомо, Майкл не мав справи з жінками, але, переваливши за сорок п'ять, він став заводити легкі інтрижки. Джулія підозрювала, що ні до чого серйозного вони не приводили.

Він був обережний, і потрібно йому було по-справжньому тільки одне — щоб ним захоплювалися.

Джулія чула, що, коли його дами ставали занадто наполегливі, він використовував дружину як привід, щоб їх позбутися. Або він не міг ризикувати тим, що вона буде ображена в своїх почуттях, або вона підозрювала щось, або влаштовувала сцени ревнощів — не одне, так інше, —

але, «мабуть, буде краще, якщо їх дружба скінчиться».

— І що вони знаходять в ньому? — вигукнула Джулія, звертаючись до порожньої кімнати.

Вона взяла навмання десяток його останніх фотографій і переглянула їх одну за одною. Знизала плечима.

— Що ж, не мені їх звинувачувати. Я теж закохалася у нього. Звичайно, тоді він був гарнішим.

Джулії засумувалося від думки, як сильно вона любила його. Їй здавалося, що життя обдурило її, тому що її любов померла. Вона зітхнула.

— І у мене так болить спина, — сказала вона.

10

У двері постукали.

— Заходьте, — сказала Джулія.

Увійшла Еві.

— Ви не збираєтеся лягти відпочити, міс Ламберт? — Вона побачила, що Джулія сидить на підлозі, оточена купою фотографій. — Що це ви таке робите?

— Дивлюся сні. — Джулія підняла дві фотографії. — «Поглянь сюди — ось два зображення»*.

На одній Майкл був знятий в ролі Меркуцію, у всій сліпучій красі своєї юності, на інший — в своїй останній ролі: білий циліндр, візитка, польовий бінокль через плече. У нього був неймовірно самовдоволений вигляд.

Еві шмигнула носом.

— Втраченого не повернеш.

— Я думала про минуле, і у мене тепер страшна хандра.

— Нічого дивуватися. Коли починаєш думати про

* Вільям Шекспір, «Гамлет».

минуле, значить, у тебе вже немає майбутнього.

— Заціпся, стара корово, — сказала Джулія: вона могла бути дуже вульгарною.

— Ну досить, пішли, бо ввечері ви ні на що не будете придатні. Я приберу весь цей бедлам.

Еві була покоївка і костюмерка Джулії. Вона з'явилася у неї в Міддлпулі і приїхала разом з нею до рідного Лондона — вона була кокні*. Худа, незграбна, немолода, з пропитим обличчям і рудим, вічно розпатланим волоссям, яке не заважало помити; у неї не вистачало спереду двох зубів, але, незважаючи на неодноразову пропозицію Джулії дати їй гроші на нові зуби, Еві не бажала їх вставляти.

— Скільки я їм, для того і моїх зубів багато. Тільки заважати буде, коли напхати собі повний рот слонячих іклів.

Майкл вже давно хотів, щоб Джулія завела собі покоївку, чия зовнішність більше відповідала би їхньому положенню, і намагався переконати Еві, що дві посади занадто важкі для неї, але Еві і чути того не хотіла.

— Говоріть що хочете, містере Госселін, а тільки поки у мене є здоров'я та сили, ніхто інший не буде прислужувати міс Ламберт.

— Ми всі старіємо. Еві, ми все вже немолоді.

Еві, шморгнула носом та утерла його пальцем.

— Поки міс Ламберт досить молода, щоб грати жінок двадцяти п'яти років, я теж досить молода, щоб одягати її в театрі і прислужувати їй у будинку, — Еві кинула на нього проникливий погляд. — І навіщо це вам треба платити два платні — таку купу грошви! — коли ви маєте всю роботу разом?

* Уродженець Іст-Енду (робочий квартал Лондона); мова кокні відрізняється особливою, нелітературною вимовою і граматиною.

Майкл добродушно розсміявся:

— У цьому щось є, Еві, люба.

...Еві випроводила Джулію з кімнати і погнала її наверх.

Коли не було денного спектаклю, Джулія зазвичай лягала поспати години дві перед вечірнім, а потім робила легкий масаж. Вона роздяглася і ковзнула в ліжко.

— Чорт забирай, грілка геть охолола.

Джулія подивилася на годинник, що стояв на каміні. Нічого дивного, грілка прочекала її мало не годину. От вже не думала, що так довго пробула в кімнаті Майкла, розглядаючи фотографії та перебираючи в пам'яті минуле.

«Сорок шість. Сорок шість. Сорок шість. Я піду зі сцени в шістдесят. У п'ятдесят вісім — турне по Південній Африці та Австралії. Майкл каже, там можна неабияк набити кишеню. Зіграю всі свої старі ролі. Звичайно, навіть в шістдесят я зможу грати сорокап'ятирічну. Та звідки їх взяти? Прокляті драматурги! »

Намагаючись пригадати п'єсу, в якій була б хороша роль для жінки сорока п'яти років, Джулія заснула. Спала вона міцно і прокинулася тільки, коли прийшла масажистка.

Еві принесла вечірню газету, і, поки Джулії масажували довгі стрункі ноги і плаский живіт, вона, надівши окуляри, читала ті самі театральні новини, що і вранці, ту ж світську хроніку і сторінку для жінок. Незабаром до кімнати зайшов Майкл і присів до неї на ліжко.

— Ну, як його звать? — запитала Джулія.

— Кого?

— Хлопчика, якого ми запросили до ланчу.

— Гадки не маю. Я одвіз його до театру і думати про нього забув.

Міс Філіпс, масажистці, подобався Майкл. З ним тебе не чекають ніякі несподіванки. Він завжди говорить

одне і те ж, і знаєш, що відповідати. І анітрохи не задається. А гарний!.. Навіть важко повірити!

— Ну, міс Філліпс, зганяємо жирок?

— Ах, містер Госселін, та на міс Ламберт немає і унції жиру. Просто диво, як вона зберігає фігуру.

— Шкода, що ви не можете масажувати мене, міс Філліпс. Можливо, зігнали би і з мене надлишок.

— Що ви таке говорите, містере Госселін! Та у вас фігура двадцятирічного юнака. Не уявляю, як ви цього досягаєте, чесне слово, не уявляю.

— «Скромний спосіб життя, високий образ думок»*.

Джулія не звертала уваги на їх балаканину, але відповідь міс Філліпс досягла її слуху:

— Звичайно, немає нічого кращого масажу, я завжди це кажу, але потрібно стежити і за дієтою, з цим не доводиться сперечатися.

«Дієта, — подумала Джулія. — Коли мені стукне шістдесят, я дам собі волю. Буду їсти стільки хліба з маслом, скільки захочу, буду їсти гарячі булочки на сніданок, картоплю на ланч і картоплю на обід. І пиво. Господи, як я люблю пиво! Гороховий суп, суп з томатом, пудинг з патокою і вишневий пиріг. Вершки, вершки, вершки. І, хай допоможе мені бог, ніколи в житті більше не доторкнуса до шпиначу».

Коли масаж був закінчений, Еві принесла Джулії чашку чаю, скибочку шинки, з якої було зрізано сало, і шматочок підсмаженого хліба. Джулія встала з ліжка, одяглася і поїхала з Майклом в театр. Вона любила приїжджати туди за годину до початку вистави. Майкл пішов обідати в клуб. Еві ще раніше приїхала в кебі, і, коли Джулія увійшла у свою вбиральню, там

* Цицерон, «3 листів до близьких».

вже все було готово. Джулія знову роздяглася і одягла халат. Сидячи перед туалетним столиком, щоб накласти грим, Джулія помітила у вазі свіжі квіти.

— Квіти? Від кого? Від місіс де Фриз?

Доллі завжди надсилала їй величезні букети до прем'єри, до сотого спектаклю і до двохсотого, якщо він бував, а в проміжках, всякий раз, коли замовляла квіти для свого будинку, відправляла частину Джулії.

— Ні, міс.

— Лорд Чарлз?

Лорд Чарлз Темерлі був найдавніший і найвірніший шанувальник Джулії; проходячи повз квітковий магазин, він зазвичай заходив туди і вибирав для Джулії троянди.

— Там є картка, — сказала Еві.

Джулія подивилася на неї. Містер Томас Феннел. Тевісток-сквер.

— Ну і назва. Хто б це міг бути, як ти думаєш, Еві?

— Вірно, який-небудь бідолаха, якого ваша фатальна краса стукнула обухом по голові.

— Стоять не менш фунта. Тевісток-сквер звучить не дуже-то розкішно. Чого доброго, тиждень сидів без обіду, щоб їх купити.

— От вже не думаю.

Джулія наклала на обличчя грим.

— Ти катастрофічно не романтична, Еві. Раз я не хористка, ти не розумієш, чому мені надсилають квіти. А ноги у мене, бачить бог, краще, ніж у більшості цих дів.

— Ідьте ви зі своїми ногами, — сказала Еві.

— А я тобі скажу, дуже навіть непогано, коли мені в моєму віці надсилають квіти. Значить, я ще нічого.

— Ну, подивився б він на вас зараз, нізащо би не надіслав, я їх брата знаю, — сказала Еві.

— Йди до біса!

Але коли Джулія скінчила гримуватися і Еві одягла на неї панчохи й туфлі, Джулія скористалася тими кількома хвилинами, що у неї залишалися, щоб присісти до бюро і написати своїм чітким почерком подячну записку містеру Томасу Феннелу за його чудові квіти. Джулія була ввічлива від природи, а крім того взяла собі за правило відповідати на всі листи шанувальників її таланту. Таким чином, вона підтримувала контакт із глядачами. Надписавши конверт, Джулія кинула картку в сміттєвий кошик і стала одягати костюм, який був потрібний для першого акту. Хлопчик, що викликав акторів на сцену, постукав у двері вбиральні:

— На вихід, будь ласка.

Ці слова все ще викликали у Джулії глибоке хвилювання, хоча один бог знає, скільки разів вона їх чула. Вони підбадьорювали її, як тонізуючий напій. Життя отримувало сенс. Джулії потрібно було перейти зі світу облуди у світ реальності.

11

Наступного дня Джулію запросив до ланчу Чарлз Темерлі. Його батько, маркіз Деннорант, одружився на багатій спадкоємиці, і Чарлзу дістався від батьків чималий спадок. Джулія часто бувала у нього на прийомах, які він любив влаштовувати в своєму особняку на Хілл-стріт. В глибині душі вона відчувала глибоке презирство до важливих дам і шляхетних панів, з якими зустрічалася у нього, адже сама вона заробляла на хліб власноруч і була художником у своїй справі, але вона розуміла, що може завести там корисні зв'язки.

Завдяки їм газети писали про чудові прем'єри у «Сіддонс-театрі», і коли Джулія фотографувалася на заміських прийомах серед купи аристократів, вона знала, що це хороша реклама. Були одна-дві перші актриси молодший за неї, яким не дуже подобалося, що вона кличе принаймні трьох герцогинь по імені.

Це не засмучувало Джулію. Джулія не була блискучою співбесідницею, але очі її так сяяли, слухала вона з таким уважним видом, що, як тільки вона навчилася світського жаргону, з нею нікому не було нудно. У Джулії був великий дар імітування, який вона зазвичай стримувала, вважаючи, що це може зашкодити грі на сцені, але в цих колах вона обернула його на свою користь і придбала репутацію дотепною жінки.

Їй було приємно подібатися їм, цим пустим, елегантним жінкам, але вона сміялася про себе над тим, як їх засліплює її романтичний ореол. Цікаво, що б вони подумали, якщо б дізналися, як насправді прозаїчне життя процвітаючої актриси, якої воно вимагає невпинної праці, якої постійної турботи про себе, наскільки необхідно вести при цьому монотонний, розмірений спосіб життя!

Але Джулія давала їм доброзичливі поради, як краще вживати косметику, і дозволяла копіювати фасони своїх суконь. Одягалася вона завжди чудово. Майкл, наївно вважав, що вона купує свої туалети за безцінь і навіть не уявляв, скільки вона насправді витрачає на них.

Джулія мала репутацію добропорядної жінки в обох своїх світах. Ніхто не сумнівався, що її шлюб з Майклом — зразковий шлюб. Вона вважалася зразком подружньої вірності. У той же час багато людей в колі Чарлза Темерлі були переконані, що вона — його коханка. Але цей зв'язок, вважали вони, тягнеться так довго, що став цілком

респектабельним, і коли їх обох запрошували на вихідні в один і той же замиський будинок, багато поблажливих господинь розміщали їх у сусідніх кімнатах.

Чутки про їхній зв'язок розпустила свого часу леді Чарлз Темерлі, з якою Чарлз Темерлі давно вже не жив, але в дійсності в цьому не було ні слова правди. Єдиною підставою для цього слугувало то, що Чарлз ось уже двадцять років був шалено закоханий в Джулію і, безперечно, розійшлося подружжя Темерлі, і так не дуже між собою ладнавши, через неї. Забавно, що звела Джулію і Чарлза сама леді Чарлз. Вони троє випадково опинилися на віллі Доллі де Фриз, коли Джулія, в той час молоденька актриса, мала в Лондоні свій перший успіх.

Був великий прийом, і їй все приділяли посилену увагу. Леді Чарлз, тоді жінка років за тридцять, з репутацією красуні, хоча, крім очей, у неї не було жодної красивої риси, і вона примудрялася виробляти ефектне враження лише завдяки зухвалій оригінальності своєї зовнішності, перекилилася через стіл з милостивою усмішкою:

— Міс Ламберт, я, здається, знала вашого батюшку, я теж з Джерсі. Він був лікар, чи не правда? Він часто приходив до нашого дому.

У Джулії засмоктало під ложечкою. Тепер вона згадала, хто була леді Чарлз до заміжжя, і побачила приготовлену їй пастку. Вона залилася сміхом.

— Зовсім ні, — відповіла вона. — Він був ветеринар. Він ходив до вас приймати пологи у сук. У домі ними аж кишіло.

Леді Чарлз не відразу знайшла, що сказати.

— Моя мати дуже любила собак, — відповіла вона нарешті.

Джулія раділа, що на прийомі не було Майкла. Бідне ягнятко, це страшно зачепило б його гордість.

Він завжди називав її батька «доктор Ламбер», вимовляючи ім'я на французький лад, і коли, незабаром після війни, він помер і мати Джулії переїхала до сестри на Сен-Мало, став називати тещу «мадам де Ламбер». На початку її кар'єри все це ще якимось зворушувало Джулію, але тепер, коли вона впевнено стала на ноги і затвердила свою репутацію великої актриси, вона по-іншому дивилася на речі. Вона була схильна, особливо серед «сильних світу цього», підкреслювати, що її батько — лише ветеринар. Вона сама не могла б пояснити чому, але відчувала, що ставить їх цим на місце.

Чарлз Темерлі здогадався, що його дружина хотіла навмисно принизити молоду актрису, і розсердившись, ліз зі шкіри геть, щоб бути з нею люб'язним. Він попросив дозволу нанести їй візит і підніс чудові квіти.

Йому було тоді близько сорока. Витончене тіло вінчала маленька голівка, з не дуже красивими, але вельми аристократичними рисами обличчя. Він здавався надзвичайно добре вихованим, що відповідало дійсності, і відрізнявся витонченими манерами. Лорд Чарлз був поціновувачем всіх видів мистецтва. Він купував сучасний живопис і збирав старовинні меблі. Він дуже любив музику і був на рідкість добре начитаний.

Спершу йому було просто забавно приходити в крихітну квартирку на Бекінгем-плейс-роуд, де жили двоє молодих акторів. Він бачив, що вони бідні, і йому приємно лоскотало нерви знайомство з — як він наївно вважав — справжньою богемою. Він приходив до них кілька разів, і для нього було справжньою пригодою, коли його запросили на ланч, який їм подавало справжнє сільське страшко по імені Еві, що було в них за покоївку. Лорд Чарлз не звертав особливої уваги на Майкла, який,

незважаючи на свою красу, що була в очі, здавався йому досить пересічним хлопцем, але Джулія підкорила його.

У неї були темперамент, характер і кипуча енергія, з якими йому ще не доводилося стикатися. Кілька разів лорд Чарлз ходив в театр дивитися Джулію і порівнював її виконання з грою великих актрис світу, яких він бачив свого часу. Йому здавалося, що у неї дуже яскрава індивідуальність. Її чарівність була безперечною. Його серце затремтіло від захвату, коли він раптово зрозумів, яка вона талановита.

«Друга Сіддонс, можливо, більше, ніж Еллен Террі*».

У ті дні Джулія не вважала за потрібне лягати вдень у ліжку, вона була сильна, як кінь, і ніколи не втомлювалася, і вони часто гуляли разом з лордом Чарлзом в парку. Вона відчувала, що йому хочеться бачити в ній дитя природи. Джулії це цілком підходило. Їй не треба було докладати зусиль, щоб здаватися щирою, відкритою і по-дівочому захопленою.

Чарлз водив її в Національну галерею, в музей Тейта** і Британський музей, і вона отримувала від цього майже таке задоволення, яке виявляла. Лорд Темерлі любив ділитися відомостями, Джулія була рада їх отримувати. У неї була чіпка пам'ять, і вона дуже багато від нього дізналася. Якщо згодом вона могла міркувати про Пруста*** і Сезанна**** в самому обраному суспільстві так, що всідивувалися її високій культурі, то зобов'язана цим вона була лорду Чарлзу.

* Террі, Еллен Алісія (1848–1928) – англійська актриса.

** Музей класичного та сучасного живопису в Лондоні.

*** Пруст, Марсель (1871–1922) – французький письменник.

**** Сезанн, Поль (1839–1906) – французький митець.

Джулія зрозуміла, що він закохався в неї, ще до того як він сам це усвідомив. Їй здавалося це досить кумедним. З її точки зору, лорд Чарлз був літній чоловік, і вона думала про нього, як про доброго старого дядечка. У той час Джулія ще сліпма упала за Майклом.

Коли Чарлз здогадався, що любить її, його манера поведінки з нею трохи змінилася, він став сором'язливим і часто, залишаючись з нею наодинці, мовчав.

«Бідне ягнятко, — сказала вона собі, — він такий великий джентльмен, що просто не знає, як йому поводитися».

Сама вона вже давно вирішила, який їй триматися лінії поведінки, коли він відкриється їй у коханні, що рано чи пізно обов'язково повинно було статися. Одне вона дасть йому зрозуміти без натяків: нехай не уявляє, раз він лорд, а вона — актриса, то йому варто тільки поманити і вона стрибне до нього у ліжко.

Якщо він спробує з нею такі штучки, вона розіграє ображену доброчесність і, витягнувши вперед руку — розкішний жест, яким її навчила Жанна Тебу, — вкаже йому пальцем на двері. З іншого боку, якщо він буде скутий, не зможе вичавити з себе путнього слова від збентеження та почуттів, вона і сама буде боязка і трепетна, сльози в голосі і все у цьому дусі; вона скаже, що їй і в голову не приходило, які в нього до неї почуття, і — ні, ні, це неможливо, це розіб'є Майклу серце. Вони добре поплачуть разом, і потім все буде як треба. Чарлз прекрасно вихований і не стане їй набридати, якщо вона раз і назавжди вб'є йому в голову, що справа не вигорить.

Але коли це нарешті сталося, все було зовсім не так, як очікувала Джулія. Вони з Чарлзом гуляли в Сент-Джеймс-парку, милувалися пеліканами і обговорювали — по асоціації, — чи буде вона в неділю ввечері грати

Мілламонт*. Потім вони повернулися до будинку Джулії випити по чашці чаю. З'їли навпіл здобний корж.

Незабаром лорд Чарлз підвівся, щоб піти. Він вийняв з кишені мініатюру і простягнув її Джулії.

— Портрет Клерон. Це актриса вісімнадцятого століття, у неї було багато ваших чеснот.

Джулія подивилася на гарненьке розумне личко, облямоване пудреними буклями, і подумала, чи справжні діаманти на рамці, чи стрази.

— О, Чарлз, це занадто дорога річ. Як мило з вашого боку!

— Я так і думав, що вона вам сподобається. Це — щось на зразок прощального подарунка.

— Ви їдете?

Джулія була здивована, він нічого їй про це не говорив. Лорд Чарлз глянув на неї з легкою посмішкою.

— Ні. Але я маю намір більше не зустрітися з вами.

— Чому?

— Я думаю, ви самі це знаєте не гірше за мене.

І тут Джулія зробила ганебний вчинок. Вона сіла і з хвилину мовчки дивилася на мініатюру. Витримавши ідеальну паузу, вона підняла очі, поки не зустрілися з очима Чарлза. Вона могла викликати сльози за власним бажанням, це був один з її найбільш ефектних трюків, і тепер, хоча вона не видала жодного звуку чи схлипу, сльози заструменіли в неї по обличчю. Рот трохи відкритий, очі, як у скривдженої дитини, — все разом створювало на рідкість зворушливу картину. Лорд Чарлз не міг цього винести; його риси спотворила гримаса болю.

* Героїня комедії «Шляхи світського життя» У. Конгріва (1670—1729), англійського комедіографа.

Коли він заговорив, голос його був хрипким від почуттів:

— Ви любите Майкла, так?

Джулія ледь помітно кивнула. Стиснула губи, немов намагаючись оволодіти собою, але сльози, як і раніше котилися у неї по щоках.

— У мене немає ніяких шансів?

Він почекав відповіді, але вона лише підняла руку до рота і стала кусати нігті, як і раніше дивлячись на нього повними сліз очима.

— Ви не уявляєте, яка для мене мука бачити вас. Ви хочете, щоб я продовжував з вами зустрічатися?

Вона знову ледь помітно кивнула.

— Клара влаштовує мені сцени. Вона здогадалася, що я у вас закоханий. Просто здоровий глузд вимагає, щоб ми розлучилися.

На цей раз Джулія злегка похитала головою. Схлипла. Відкинулася в кріслі і відвернулася. Вся її поза говорила про те, наскільки глибока її скорбота. Хто б міг встояти? Чарлз зробив крок вперед і, ставши на коліна, взяв в обійми зломлену горем невтішну істоту.

— Посміхніться, заради всього святого. Я не можу цього винести. О, Джуліє, Джуліє!.. Я так вас кохаю, я не можу допустити, щоб через мене ви страждали. Я на все згоден. Я не буду ні на що претендувати.

Джулія повернула до нього залите сльозами обличчя («господи, ну і вигляд зараз у мене!») і простягнула йому губи. Він ніжно її поцілував. Поцілував в перший і єдиний раз.

— Я не хочу втрачати вас, — глухим від сліз голосом вимовила вона.

— Кохана! Кохана!

— І все буде, як раніше?

— До найменшої дрібниці.

Вона глибоко і задоволено зітхнула і хвилини дві залишалася в його обіймах. Коли лорд Чарлз пішов, Джулія встала з крісла і подивилася в дзеркало. «Суча ти дочка», — сказала вона сама собі. Але тут же засміялася, ніби їй зовсім не соромно, і пішла у ванну кімнату вимити обличчя і очі. Вона була у піднесеному настрої. Почувши, що прийшов Майкл, вона його покликала:

— Майкл, подивися, яку мініатюру подарував мені тільки-но Чарлз. Вона на камінній полиці. Це справжні дорогоцінні камені або підробка?

Коли леді Чарлз залишила чоловіка, Джулія трохи стривожилася: та загрожувала подати в суд на розлучення, і Джулії не дуже посміхалася думка з'явитися у суді. Тижнів зо два-три вона сильно нервувала. Вона вирішила нічого не розповідати Майклу без крайньої потреби, і слава богу, так як згодом з'ясувалося, що загрози леді Чарлз переслідували єдину мету: змусити ні в чому не винного чоловіка призначити їй як можна більш солідне утримання.

Джулія на диво спритно управлялася з Чарлзом. Їм було ясно без слів, що при її любові до Майкла ні про які інтимні стосунки не може бути й мови, але в іншому він був для неї всім: її другом, її радником, її наперсником, людиною, до допомоги якого вона завжди могла звернутися в разі потреби, який втішить її за будь-якої неприємності.

Джулії стало трохи важче, коли Чарлз, з властивою йому чуйністю, побачив, що вона більше не кохає Майкла; довелося викликати на допомогу увесь свій такт. Звичайно, вона, не замислюючись, без особливих докорів сумління стала б його коханкою. Якби він був, скажімо,

актором і люби її так давно і сильно, вона б лягла з ним у ліжко просто з дружніх почуттів; але з Чарлзом це було неможливо.

Джулія ставилася до нього з великою ніжністю, але він був такий елегантний, такий вихований, такий культурний, вона просто не могла уявити його в ролі коханця.

Це було все одно що лягти в ліжко з *object d'art**. Навіть його любов до театру викликала в ній легке презирство. Врешті-решт вона була творцем, а він — лише глядачем. Чарлз хотів, щоб вона пішла до нього від Майкла. Вони куплять в Сорренто, на березі Неаполітанської затоки, віллу з величезним садом, заведуть шхуну і будуть проводити довгі дні на прекрасному темно-червоному морі. Любов, краса і мистецтво далеко від світу.

«Чортів дурень, — думала Джулія. — Наче я відмовлюся від своєї кар'єри, щоб поховати себе в якійсь дірі».

Джулія зуміла переконати Чарлза, що вона занадто багато чим зобов'язана Майклу, до того ж у неї дитина; не може ж вона допустити, щоб його юне життя затьмарилося свідомістю того, що його мати — погана жінка. Апельсинові дерева — це, звичайно, прекрасно, але на його чудовій віллі у неї не буде і хвилини душевного спокою від думки, що Майкл нещасний, а за її дитиною доглядають чужі люди. Не можна думати тільки про себе, адже правда? Про інших теж треба подумати. Джулія була така чарівна, така жіночна!

Іноді вона питала Чарлза, чому він не розлучиться і не одружиться з якоюсь милою дівчиною. Їй була нестерпна думка, що через неї він даремно витрачає своє життя. Чарлз відповідав, що вона єдина, кого він любить і буде любити до кінця своїх днів.

* Предметом мистецтва (франц.)

— Ах, це так сумно, — казала Джулія.

Проте вона завжди була напоготові, і якщо їй здавалося, що якась жінка збирається підчепити Чарлза на гачок, Джулія робила все, щоб зіпсувати їй гру.

Якщо ж небезпека видавалася особливо велика, Джулія не зупинялася перед сценою ревнощів. Вони вже давно дійшли згоди, звичайно, не прямо, а за допомогою обережних натяків і віддалених іносказань, з усім тактом, якого можна було чекати від лорда Чарлза при його вихованості, і від Джулії, при її доброму серці, що якщо з Майклом що-небудь трапиться, вони так чи інакше позбудуться леді Чарлз і поберуться. Але у Майкла було ідеальне здоров'я.

У цей день Джулія отримала величезне задоволення від ланчу на Хілл-стріт. Був великий прийом. Джулія ніколи не потурала Чарлзу в його прагненні запрошувати до себе акторів і драматургів, з якими він деінде випадково зустрівся, і сьогодні вона була єдиною з гостей, хто сам заробляв собі на життя. Вона сиділа між старим, товстим, лисим і балакучим членом кабінету міністрів, який ліз зі шкіри геть, щоб її розважити, і молодим герцогом Вестрі, який був схожий на молодшого конюха і пишався тим, що знає французьке аргю краще будь-якого француза.

Почувши, що Джулія розмовляє французькою, він зажадав, щоб вона розмовляла з ним лише цією мовою. Після ланчу її вмовили продекламувати уривок з «Федри» так, як це роблять в «Комеді Франсез», і так, як його вимовив би англійський студент, який займається в Королівській академії драматичного мистецтва.

Джулія змусила суспільство дуже сміятися і пішла з прийому упоена успіхом. Був прекрасний погожий день, і Джулія вирішила пройти пішки від Хілл-стріт до Стенхоуп-плейс.

Коли вона пробиралася крізь натовп на Оксфорд-стріт, її впізнавали, і, хоча вона дивилася прямо перед собою, вона відчувала на собі їхні погляди. «Чортзна-що. Нікуди не можна піти, щоб на тебе не вибалушували очі».

Джулія уповільнила крок. День, дійсно, був прекрасний.

Вона відкрила двері будинку своїм ключем і, увійшовши в хол, почула телефонний дзвінок.

Машинально зняла трубку.

— Так?

Зазвичай вона змінювала голос, відповідаючи на дзвінки, але сьогодні забула.

— Міс Ламберт?

— Я не знаю, чи вона вдома. Хто говорить? — запитала вона на цей раз так, як говорять кокні. Але перше однокладове слівце видало її. У трубці почувся сміх.

— Я тільки хотів подякувати вам за записку. Ви даремно турбувалися. З вашого боку було так люб'язно запросити мене до ланчу, і мені захотілося послати вам кілька квіток.

Звук його голосу, не кажучи про слова, пояснив їй, хто її співрозмовник. Це був той сором'язливий юнак, імені якого вона так і не дізналася. Навіть тепер, хоча вона бачила його картку, вона не могла згадати. Вона запам'ятала тільки те, що він живе на Тевісток-сквер.

— Дуже мило з вашого боку, — відповіла вона своїм голосом.

— Ви, напевно, не захочете випити зі мною чашку чаю як-небудь на днях?

Ну і нахабство! Так вона не піде пити чай навіть з герцогинею! Він розмовляє з нею, як з якоюсь актрискою. Сміх, та й годі.

— Чому б і ні?

— Правда? — в голосі зазвучало хвилювання.

(«А у нього приємний голос».) — Коли?

Їй зовсім не хотілося зараз лягати відпочивати.

— Сьогодні.

— О'кей. Я відпрошуся з контори раніше. О пів на п'яту вас влаштує? Тевісток-сквер, 138.

З його боку було дуже мило запросити її до себе. Він міг назвати яке-небудь модне місце, де все б на неї витріщалися. Значить, справа не в тому, що йому просто хочеться показатися поруч з нею.

На Тевісток-сквер Джулія поїхала в таксі. Вона була задоволена собою. Завжди приємно зробити добру справу. З яким задоволенням він буде потім розповідати дружині і дітям, що сама Джулія Ламберт приїжджала до нього на чай, коли він ще був дрібним клерком в бухгалтерській конторі. Вона була так проста, так природна. Слухаючи її балаканину, ніхто б не здогадався, що вона — найбільша актриса Англії. А якщо вони йому не повірять, він покаже їм її фотографію, підписану: «Широ Ваша, Джулія Ламберт». Він скаже зі сміхом, що, звичайно, якби він не був таким жовторотим хлопчиськом, він би ніколи не наважився її запросити.

Коли Джулія під'їхала до будинку і відпустила таксі, вона раптом подумала, що так і не згадала його імені і коли їй відкриють двері, не знатиме, кого попросити. Але, підійшовши до дверей, побачила, що там не один дзвінок, а цілих вісім, чотири ряди по два дзвінка, і поруч з кожним пришпилена картка або клаптик паперу з ім'ям. Це був старий особняк, розділений на квартири. Джулія без особливої надії стала читати імена — раптом якесь з них здасться їй знайомим, — як тут двері відчинилися, і він власною персоною з'явився перед нею.

— Я бачив, як ви під'їхали, і побіг вниз. Вибачте, я живу

на четвертому поверсі. Сподіваюся, вас це не утруднить?
— Звичайно, ні.

Джулія стала підніматися по голих сходах. Вона трохи захекалася, коли дісталася до останнього майданчика. Юнак легко стрибав зі сходинки на сходинку — як козеня, подумала вона, — і Джулії не хотілося просити його йти повільніше. Кімната, в яку він її провів, була досить велика, але бідно обставлена — вицвілі шпалери, старі меблі з витертою обшивкою. На столі стояла тарілка з кексами, дві чайні чашки, цукорниця і молочник. Фаянсовий посуд був з найдешевших.

— Присядьте, будь ласка, — сказав він. — Вода вже кипить. Одну хвилинку. Газовий пальник у ванній кімнаті.

Він вийшов, і вона озирнулася навкруги.

«Ох ти, ягнятко! Видно, бідний, як церковна миша».

Кімната нагадала Джулії мебльовані кімнати, в яких їй доводилося жити, коли вона вперше потрапила на сцену. Вона помітила зворушливі спроби приховати той факт, що житло це було і вітальнею, і їдальнею, і спальнею одночасно. Диван біля стіни, певно, вночі служив йому ложем.

Джулія точно скинула з плечей два десятка років. В уяві вона повернулася до днів своєї молодості. Як весело жилося в таких кімнатах, з яким задоволенням вони поглинали найфантастичніші страви, їжу, принесену в паперових кульках, або засмажену на газовому пальнику яєчню з беконом!.. Увійшов господар, несучи коричневий чайник з окропом. Джулія з'їла квадратне бісквітне тістечко, облите рожевою глазур'ю. Вона не дозволяла собі такої розкоші вже багато років. Цейлонський чай, дуже міцний, з цукром і молоком, повернув її до тих днів, про які вона, здавалося, давно забула. Вона знову була молодою, маловідомою актрисою, яка прагне успіху.

Чудове почуття. Воно вимагало якогось жесту, але Джулії прийшов на думку лише один, вона зняла капелюха і струснула головою.

Вони завели розмову. Юнак здавався боязким, куди більш боязким, ніж по телефону; що ж, нема чому дивуватися, тепер, коли вона тут, він, природно, збентежений, дуже хвилюється, і Джулія вирішила, що їй треба його підбадьорити.

Він розповів їй, що батьки його живуть в Хайгені, його батько — повірений у справах, раніше він жив разом з ними, але захотів бути сам собі господарем і зараз, в останній рік навчання, відокремився від сім'ї і зняв цю крихітну квартиру. Він готується до останнього іспиту.

Вони заговорили про театр. Він дивився Джулію у всіх її ролях, відтоді як йому виповнилося дванадцять років. Він розповів, що стояв одного разу після денної вистави біля службового входу, і, коли вона вийшла, попросив її розписатися в його книзі автографів.

Так, юнак дуже милий: ці блакитні очі і світло-каштанове волосся! Шкода, що він його прилизує. І така біла шкіра і яскравий рум'янець на вилицях; цікаво, чи немає у нього сухот? Дешевий костюм сидить добре, він вміє носити речі, їй це подобається; і він виглядає таким чепурним. Джулія запитала, чому він оселився на Тевісток-сквері. Це недалеко від центру, пояснив він, і тут є дерева. Так приємно дивитися у вікно. Джулія піднялася поглянути; це хороший привід, щоб встати, а потім вона надіне капелюх і попрощається з ним.

— Так, чарівно. Добрий старий Лондон; одночасно робиться весело на душі.

Юнак стояв поруч з нею, і при цих словах Джулія обернулася. Він обійняв її за талію і поцілував в губи. Жодна жінка на світі не здивувалася б так. Джулія не вірила

сама собі і стояла як вкопана. У нього були м'які губи, і навколо нього витав аромат юності — досить приємний аромат. Але те, що він робив, не лізло ні в які ворота. Він розсовував їй губи кінчиком язика і обіймав її тепер уже двома руками. Джулія не розсердилася, але і не відчувала бажання розсміятися, вона сама не знала, що відчуває.

Вона бачила, що він ніжно тягне її кудись — його губи все ще притиснуті до її губ, — виразно відчувала жар його тіла, немов там, всередині, була піч — от дивно! — а потім виявила, що лежить на дивані, а він поруч з нею і цілує її рот, шию, щоки, очі. У Джулії незрозуміло чому стиснулося серце, вона взяла його голову обома руками і поцілувала в губи.

Через деякий час вона стояла біля каміна перед дзеркалом і приводила себе до ладу.

— Поглянь на моє волосся!

Він простягнув їй гребінь, і вона провела їм по волоссю. Потім наділа капелюх. Він стояв позаду неї, і вона побачила над своїм плечем його нетерплячі блакитні очі, в яких зараз мерехтіла легка усмішка.

— А я думала, ти такий сором'язливий хлопчик, — сказала вона його відображенню.

Він коротко засміявся.

— Коли я знову тебе побачу? — запитав він.

— А ти хочеш мене знову бачити?

— Ще й як!

Думки швидко промайнули в її голові. Це все було дуже безглуздо; звичайно, вона не збиралася більше з ним зустрічатися, досить нерозумно було сьогодні дозволити йому вести себе таким чином, але, мабуть, краще спустити все на гальмах. Він може стати настирливим, якщо сказати, що цей епізод не матиме продовження.

— Я на днях зателефоную.

— Поклянись.

— Чесне слово.

— Не відкладай надовго.

Він наполіг на тому, щоб проводити її вниз і посадити в таксі. Джулія хотіла спуститися сама, поглянути на картки у дзвінків. «Повинна ж я хоча би знати його ім'я!».

Але він не дав їй цієї можливості. Коли таксі від'їхало, Джулія втиснулася у куток сидіння і мало не захлинулася від сміху. «Згвалтована, голубонько. Самим натуральним чином. У мої-то роки! І навіть без всяких там «з вашого дозволу». Немов я — звичайна шльондра. Комедія вісімнадцятого століття, ось що це таке. Я могла бути покоївкою. У криноліні з цими смішними пишними штуками — як вони називаються, чорт забирай? — які вони носили, щоб підкреслити стегна, у фартушку і косинці на шиї».

І, пригадавши з п'яте надсяте Фаркера* і Голдсмита**, вона почала уявний діалог: «Фе, сер, як не соромно скористатися недосвідченістю простої сільської дівчини! Що скаже місіс Ебігейл, камеристка її світлості, коли дізнається, що брат її світлості викрав у мене найдорожчий скарб, яким володіє дівчина мого становища, — позбавив мене цноти».

Коли Джулія повернулася додому, масажистка вже чекала її. Міс Філіпс базікала з Еві.

— Куди це вас носило, міс Ламберт? — запитала Еві. — І коли ви тепер відпочинете, хотіла б я знати!

— До біса відпочинок!

Джулія скинула плаття і білизну, з розмаху розшпурляла їх по кімнаті. Потім, абсолютно гола, стала на ліжку,

* Фаркер, Джордж (1677–1707) — англо-ірландський драматург.

** Голдсміт, Олівер (1728–1774) — англійський письменник.

постояла так хвилину, як Венера, народжена з піни, потім кинулася на простирадла і витягнулася у струнку.

— Що з вами? — запитала Еві.

— Мені добре.

— Ну, якби я вела себе так, люди сказали б, що я вхопила лишку.

Міс Філліпс почала масажувати Джулії ноги. Вона терла її несильно, щоб дати відпочинок тілу, а не втоми-ти його.

— Коли ви зараз, як вихор, ввірвалися в кімнату, — сказала вона, — я подумала, що ви помолодшали на двадцять років.

— Ах, залиште ці розмови для містера Госселіна, міс Філліпс! — сказала Джулія, потім додала, немов сама тому дивуючись: — Я відчуваю себе, як новонароджене немовля.

Те ж саме було пізніше в театрі. Її партнер Арчі Декстер зайшов до неї до вбиральні про щось запитати. Джулія тільки скінчила гримуватися. На його обличчі відбилося здивування.

— Привіт, Джуліє. Що це з тобою сьогодні? Ти виглядаєш грандіозно. Так тобі нізащо не дати більше двадцяти п'яти!

— Коли синові шістнадцять, марно прикидатися, ніби ти так вже молода. Мені сорок, і нехай хоч весь світ знає про це.

— Що ти зробила з очима? Я ще не бачив, щоб вони так у тебе сяяли.

Джулія давно не відчувала себе в такому ударі. Комедія під назвою «Пухівка», яка йшла в той вечір, не сходила зі сцени вже багато тижнів, але сьогодні Джулія грала так, немов була прем'єра. Її виконання було блискучим. Публіка сміялася як ніколи. У Джулії завжди

було велика акторська чарівність, але сьогодні здавалося, що її промені відчутно пронизують весь зал. Майкл випадково опинився в театрі на останніх двох актах і після вистави прийшов до неї в гримерку.

— Ти знаєш, суфлер каже, ми закінчили на дев'ять хвилин пізніше звичайного, — так багато сміялася публіка, — сказав він.

— Сім викликів. Я думала, вони ніколи не розійдуться.

— Ну, вини в цьому тільки себе, люба. У всьому світі немає актриси, яка змогла б зіграти так, як ти сьогодні.

— Сказати по правді, я і сама отримувала задоволення. Господи, я така голодна! Що в нас на вечерю?

— Рубець з цибулею.

— Чудово! — Джулія обвила Майкла руками і поцілувала. — Обожаю рубець з цибулею. Ах, Майкл, якщо ти мене любиш, якщо в твоєму твердокам'яному серці є хоч іскорка ніжності до мене, ти дозволиш мені випити пляшку пива.

— Джуліє!

— Тільки сьогодні. Я не так часто прошу тебе що-небудь для мене зробити.

— Ну що ж, після того, як ти провела цей спектакль, я, напевно, не зможу сказати «ні», але, клянусь богом, вже я простежу, щоб міс Філліпс не залишила на тобі завтра живого місця.

12

Коли Джулія лягла в ліжко і витягла ноги, щоб відчувати приємне тепло грілки, вона із задоволенням глянула на свою рожево-блакитну спальню з позолоченими янголятками на туалеті і задоволено зітхнула.

Справжній будуар мадам де Помпадур. Вона погасила світло, але спати їй не хотілося. З якою радістю вона вирушила б зараз до Квега потанцювати, але не з Майклом, а з Людовіком XV, або Людовіком Баварським, або Альфредом де Мюссе. Клерон і Val de l'Орега*. Вона згадала мініатюру, яку колись подарував їй Чарлз. Ось як вона сьогодні себе відчувала.

У неї вже цілу вічність не було такої пригоди. Останній раз щось подібне трапилося вісім років тому. Їй би, звичайно, слід було соромитися цього епізоду, і як вона потім була налякана! Все так, але, що гріха таїти, вона не могла згадувати про нього без сміху.

Сталося все так само випадково. Джулія грала багато тижнів без перерви, і їй необхідно було відпочити. П'єса переставала цікавити публіку, і вони вже збиралися почати репетиції нової, як Майклу вдалося здати приміщення театру на шість тижнів французькій трупі. Це дозволяло Джулії поїхати.

Доллі зняла в Канні будинок на весь сезон, і Джулія могла погостювати у неї. Виїхала вона якраз напередодні Великодня. Потяги були так переповнені, що вона не змогла дістати купе в спальному вагоні, але в залізничному бюро компанії Кука їй сказали, щоб вона не турбувалася — при пересадці в Парижі її буде чекати спальне місце.

До її крайнього сум'яття, на вокзалі в Парижі, судячи з усього, нічого про це не знали, і chef de train** сказав їй, що спальні місця зайняті всі до одного, хіба що їй пощастить і хтось в останній момент запізниться. Джулію зовсім не тішила думка просидіти всю ніч в кутку купе вагона першого

* Бал в Оперному театрі (франц.)

** Начальник поїзда; головний кондуктор (франц.)

класу, і вона пішла в вокзальний ресторан обідати, вельми всім цим схвильована.

Їй дали столик на двох, і незабаром якийсь чоловік зайняв вільне крісло. Джулія не звернула на нього уваги. Через деякий час до неї підійшов *chef de train*, і сказав, що, на превеликий жаль, нічим не може їй допомогти. Джулія влаштувала йому сцену, але все було марно.

Коли той пішов, сусід Джулії звернувся до неї. Хоча він побіжно говорив французькою, вона зрозуміла по його акценту, що він не француз. У відповідь на його ввічливі розпитування вона повідала йому всю історію і поділилася з ним своїми думками про компанію Кука, французьку залізничну компанію і про увесь людський рід. Він вислухав її дуже співчутливо і сказав, що після обіду сам пройде потягом і подивиться, чи не можна що-небудь організувати. Чого тільки не зробить провідник за хороші чайові!

— Я страшенно втомилася, — зітхнула Джулія, — і з радістю віддам п'ятсот франків за спальне купе.

Між ними зав'язалася розмова. Співрозмовник сказав їй, що він аташе іспанського посольства в Парижі і їде в Канн на Великдень. Хоча Джулія розмовляла з ним вже з чверть години, вона не потрудилася як слід його розглянути. Тепер вона помітила, що у нього чорна кучерява борідка і чорні кучеряві вуса. Борідка росла дуже дивно: нижче куточків губ були два голі плями, що надавало йому курйозного вигляду. Ця борідка, чорне волосся, важкі напівопущені повіки і досить довгий ніс нагадували їй когось, але кого?

Раптом вона згадала і так здивувалася, що, не втримавшись, вигукнула:

— Знаєте, я ніяк не могла зрозуміти, кого ви мені

нагадуєте. Ви дивовижно схожі на портрет тіціановського Франциска І, який я бачила в Луврі.

— З цими його поросячими очками?

— Ні, очі у вас великі. Я думаю, тут вся справа в бороді.

Джулія уважно придивилася до нього: шкіра під очима гладка, без зморшок, бузкового відтінку. Він ще зовсім молодий, просто борода старить його; навряд чи йому більше тридцяти. Цікаво, раптом він якийсь іспанський гранд? Одягнений він не дуже елегантно, але з іноземцями ніколи нічого не зрозумієш, і не дуже добре скроєний костюм може коштувати купу грошей. Краватка, хоча і досить кричуща, була явно куплена у Шарвіт. Коли їм подали каву, він попросив дозволу пригостити її лікером.

— Дуже люб'язно з вашого боку. Може, я тоді краще буду спати.

Він запропонував їй сигарету. Портсигар у нього був срібний, що дещо бентежило Джулію, але, коли він його закрив, вона побачила на куточку кришки золоту коронку. Вірно, який-небудь граф або навіть вище за те. Срібний портсигар із золотою короною — в цьому є свій шик. Шкода, що йому доводиться носити сучасний одяг. Якби його одягнути як Франциска І, він виглядав би вельми аристократично. Джулія вирішила бути з ним якомога люб'язною.

— Я, мабуть, краще зізнаюся вам, — сказав він трохи згодом, — я знаю, хто ви. І дозвольте додати, що я дуже захоплююся вами.

Джулія обдарувала його довгим поглядом своїх чудових очей.

— Ви бачили мою гру?

— Так. Я був в Лондоні минулого місяця.

— Цікава п'єска, чи не так?

— Тільки завдяки вам.

Коли до них підійшов офіціант з рахунком, їй довелося наполягти на тому, щоб розплатитися за свій обід. Іспанець проводив її до купе і сказав, що піде по вагонах, можливо, йому вдасться знайти для неї спальне місце. Через чверть години він повернувся з провідником і сказав, що знайшов купе, нехай вона дасть провіднику свої речі, і він проводить її туди. Джулія була в захваті. Іспанець кинув капелюх на сидінні, з якого вона встала, і вона пішла слідом за ним по проході. Коли вони дісталися до купе, іспанець велів провіднику віднести валізу і сумку, які лежали в сітці, в той вагон, де була мадам.

— Невже ви віддали мені власне місце? — вигукнула Джулія.

— Єдине, що я міг знайти в усьому складі.

— Ні, я і чути про це не хочу.

— *Alles**, — сказав іспанець провіднику.

— Ні ні...

Незнайомиць кивнув провіднику, і той забрав речі.

— Це не має значення. Я можу спати де завгодно, але я б і очей не зклепив від думки,

що така велика актриса буде змушена провести ніч з трьома чужими людьми.

Джулія продовжувала протестувати, але не занадто завзято. Це так мило, так люб'язно з його боку! Вона не знає, як йому і дякувати. Іспанець не дозволив їй навіть віддати різницю за квиток. Він благав її, мало не зі сльозами на очах, надати йому честь, прийнявши від нього цей дріб'язковий подарунок. У неї був з собою тільки дорожній

* Ідіть (франц.)

несесер з кремами для обличчя, нічною сорочкою і приладдям для вечірнього туалету, і іспанець поклав його на столик.

Його єдине прохання — дозволити у неї посидіти, поки їй не захочеться лягти, і викурити одну-дві сигарети. Джулії важко було йому відмовити. Постіль вже була приготована, і вони сіли поверх ковдри. Через кілька хвилин з'явився провідник з пляшкою шампанського і двома келихами. Непогана пригодка! Джулія щиро насолоджувалася.

Дивно люб'язно з його боку. Так, ці іноземці знають, як треба поводитися з великою актрисою! З Сарою Бернар такі речі, вірно, траплялися щодня. А Сіддонс! Коли вона входила у вітальню, все вставали, немов увійшла сама королева.

Іспанець відпустив їй комплімент з приводу того, як прекрасно вона говорить французькою. Народилася на острові Джерсі, а освіту здобула у Франції? Тоді зрозуміло. Але чому вона вирішила грати на англійській сцені, а не на французькій? Вона мала б не меншу славу, ніж Дузе. Вона і справді нагадує йому Дузе: ті ж охайні очі і біла шкіра, та ж емоційність і приголомшлива природність в грі.

Коли вони наполовину спорожнили пляшку з шампанським, Джулія сказала, що вже дуже пізно.

— Право, я думаю, мені пора лягати.

— Йду.

Він встав і поцілував їй руку. Коли він вийшов, Джулія замкнула двері в купе і роздяглася. Погасивши всі лампи, крім тієї, що була у неї над головою, вона почала читати. Через кілька хвилин пролунав стук у двері.

— Так?

— Мені страшно ніяково вас турбувати. Я залишив у туалеті зубну щітку. Можна мені увійти?

— Я вже лягла.

— Я не можу спати, поки не вичищу зуби.

«А він принаймні охайний».

Знизавши плечима, Джулія простягнула руку до дверей і відкрила засувку. При таких обставинах просто нерозумно вдавати з себе занадто велику скромницю. Іспанець увійшов до купе, заглянув в туалет і через секунду вийшов, розмахуючи зубною щіткою. Джулія помітила її, коли сама чистила зуби, але вирішила, що її залишив чоловік з сусіднього купе.

В ті часи на два купе був один туалет. Джулія перехопила погляд іспанця, кинутий на пляшку з шампанським.

— Мене страшенно мучить спрага, ви не заперечуєте, якщо я вип'ю келих?

На якусь частку секунди Джулія затрималася з відповіддю. Шампанське було його, купе — теж. Що ж, назвався грибом — лізь у кошик.

— Звичайно, ні.

Він налив собі шампанського, закурив сигарету і присів на край ліжка. Вона трохи посторонилася, щоб йому було вільніше. Він тримався абсолютно природно.

— Ви не змогли б заснути в тому купе, — сказав він, — один з попутників жакливо сопе. Вже краще б хропів. Тоді можна було б його розбудити.

— Мені дуже ніяково.

— О, неважливо. Врешті згорнуся калачиком в проході біля ваших дверей.

«Чи не чекає же він, що я запрошу його спати тут, зі мною, — сказала собі Джулія. — Чи не підлаштував він все це навмисне? Нічого не вийде, любчику».

Тоді промовила вголос:

— Дуже романтично, звичайно, але не дуже зручно.

— Ви чарівна жінка!

А все ж добре, що у неї святкова нічна сорочка і вона ще не встигла намазати обличчя кремом. Правду кажучи, вона навіть не потрудилася стерти косметику. Губи в неї були яскраво-червоні, і вона знала, що, освітлена лише лампочкою для читання за головою, вона виглядає дуже навіть непогано. Але відповіла вона іронічно:

— Якщо ви вирішили, що я погоджуся з вами переспати за те, що поступилися мені своє купе, ви помиляєтеся.

— Воля ваша. Але чому б ні?

— Я не з тих «чарівних» жінок, за яку ви мене прийняли.

— А яка ви жінка?

— Вірна дружина і ніжна мати.

Він зітхнув.

— Ну що ж, тоді на добраніч.

Він розчавив в попільничці недопалок і підніс до губ її руку. Поцілував долоню. Повільно провів губами від зап'ястя до плеча. Джулію охопило дивне почуття. Борода злегка лоскотала їй шкіру. Потім він нахилився і поцілував її в губи. Від його бороди виходив якийсь своєрідний задушливий запах. Джулія не могла зрозуміти, огидний він їй або приємний. Дивно, якщо подумати, її ще жодного разу в житті не цілував бородатий чоловік. В цьому є щось не зовсім пристойне. Клацнув вимикач, світло згасло.

Він пішов лише тоді, коли вузька смужка між нещільно закритими фіранками сповістила, що настав ранок. Джулія була абсолютно розбита, морально і фізично.

«Я буду виглядати форменого руїною, коли приїду в Канн». І так ризикувати! Він міг її вбити або вкрати її намісто з перлин. Джулію кидало то в жар, то в холод

від думки, якої небезпеки вона піддалася. І він теж їде в Канн.

А раптом він стане претендувати там на її знайомство? Як вона пояснить, хто він, своїм друзям? Вона була впевнена, що Доллі він не сподобається. Ще спробує її шантувати... А що їй робити, якщо йому заманеться повторити сьогоднішній досвід? Він пристрасний, в цьому сумніватися не доводиться. Він запитав, де вона зупиниться, і, хоча вона не сказала йому, з'ясувати це при бажанні не важко. В такому місці, як Канн, навряд чи вдасться уникнути зустрічі. Раптом він виявиться настирливий? Якщо він так закоханий в неї, як каже, він від неї не відчепиться, це ясно. І з цими іноземцями нічого не можна сказати заздалегідь, ще стане влаштовувати їй публічні сцени. Втішало її одне: він сказав, що їде тільки на Великдень; вона прикинеться, ніби дуже втомилася і хоче спочатку спокійно побути на віллі.

«Як я могла зробити таку дурницю!»

Доллі, звичайно, приїде її зустрічати, і якщо іспанець буде настільки безтактний і підійде до неї прощатися, вона скаже Доллі, що він поступився їй своїм купе. В цьому немає нічого такого. Завжди краще дотримуватися правди... наскільки це можливо. Але в Канні на платформі була купа народу, і Джулія вийшла зі станції і сіла в машину Доллі, навіть не побачивши іспанця.

— Я нікого не запрошувала на сьогодні, — сказала Доллі. — Я думала, ви втомилися, і хотіла побути наодинці з вами хоча б один день.

Джулія ніжно стиснула їй плече.

Ліпше і бути не може.

Будемо сидіти на віллі, мазати обличчя кремами і пліткувати, скільки душа забажає.

Але на наступний день вони були запрошені до ланчу, а до цього повинні були зустрітися з тими, хто запросив їх до бару на рю Круазет та випити разом коктейлі. Коли вони вийшли з машини, Доллі затрималася, щоб дати водієві вказівки, куди за ними заїхати і Джулія чекала її.

Раптом серце підскочило у неї в грудях: прямо до них прямував вчорашній іспанець; з одного боку, тримаючи його під руку, йшла молода жінка, з іншого він вів дівчинку. Відвертатися було пізно. Доллі приєдналася до неї, треба було перейти на інший бік вулиці. Іспанець підійшов впритул, кинув на неї байдужий погляд і, жваво розмовляючи зі своєю супутницею, пройшов далі. Джулія зрозуміла, що він так само мало жадає бачити її, як вона — його. Жінка і дівчинка були, очевидно, його дружина і дочка, з якими він хотів провести в Канні Великодні свята. Яке полегшення! Тепер вона може сміливо насолоджуватися життям. Але, йдучи за Доллі до бару, Джулія подумала, які все ж скоти ці чоловіки! З них просто не можна спускати очей.

Сором і ганьба, маючи таку чарівну дружину і чарівну доньку, заводити в поїзді випадкове знайомство!

Повинно ж у них бути хоч якесь почуття пристойності!

Однак з плином часу обурення Джулії охолонуло, і вона навіть із задоволенням думала про цю пригоду. Врешті-решт вони непогано розважилися. Іноді вона дозволяла собі мріяти і перебирати в пам'яті всі подробиці цієї єдиної в своєму роді ночі. Коханець він був чудовий, нічого не скажеш. Буде про що згадати, коли вона постаріє. Вся справа в бороді — вона так дивно лоскотала їй обличчя — і в цьому задушливому запаку, який відштовхував і одночасно притягав її. Ще кілька років Джулія виглядала чоловіків з бородами; у неї було відчуття, що

якби один з них став упадати за нею, вона була б просто не в силах йому відмовити.

Але бороди вийшли з моди, і слава богу, бо при вигляді бородатого чоловіка у Джулії підгиналися коліна; до того ж жоден з бороданів, яких вона все ж зрідка зустрічала, не робив їй ніяких авансів. Цікаво все ж, хто він, цей іспанець. Джулія бачила його через кілька днів після приїзду в казино — він грав в *chemin de fer** — і запитала про нього двох-трьох знайомих. Але ніхто з них його не знав, і він так і залишився в її пам'яті і в її крові безіменним. Цікавий збіг — як звуть юнака, що настільки здивував її сьогодні вдень, Джулія теж не знала.

«Якби я знала, що вони мають намір бути поряд зі мною у ліжку, я б принаймні заздалегідь попросила у них візитні картки».

З цією думкою вона щасливо заснула.

13

Минуло кілька днів, і одного ранку, коли Джулія лежала в ліжку і читала нову п'єсу, їй подзвонили по внутрішньому телефону з цокольного поверху і запитали, чи не поговорить вона з містером Феннелом. Ім'я їй було незнайоме, і вона вже була сказала «ні», як їй спало на думку, чи не той це юнак з її пригоди. Цікавість спонукала її сказати, щоб їх з'єднали. Джулія одразу впізнала його голос.

— Ти обіцяла зателефонувати, — сказав він. — Мені набридло чекати, і я дзвоню сам.

— Я була страшенно зайнята весь цей час.

* «Шмен-де-фер» — азартна карткова гра (франц.)

- Коли я тебе побачу?
- Коли у мене буде вільна хвилинка.
- Як щодо сьогодні?
- У мене денний спектакль.
- Приходь після нього випити чаю.

Вона посміхнулася. («Ні, малюче, другий раз ти мене на ту ж вудку не спіймаєш».)

— Не вийде, — сказала вона. — Я завжди залишаюся в театрі, відпочиваю перед вечірньою виставою.

— А мені не можна зайти в той час, як ти відпочиваєш?

Якусь секунду вона коливалася. Мабуть, це буде найкраще. При Еві, яка увесь час входить до вбиральні, в очікуванні міс Філіпс, ні про які дурниці не може бути й мови. Слушна нагода дружньо — хлопчик такий милий! — але твердо сказати йому, що продовження не буде. У кількох вдало підібраних словах вона пояснить йому, що це — нерозсудливість і він дуже її зобов'яже, якщо викреслить з пам'яті весь цей епізод.

— Добре. Приходь о пів на шосту, я пригощу тебе чашкою чаю.

Три години, які вона проводила у себе в гримерці між денним і вечірнім спектаклями, були найулюбленішим часом в її завантаженому дні. Решта членів трупи йшли з театру, залишалася лише Еві, готова задовольнити всі її бажання, та швейцар, який стежив, щоб ніхто не порушив її спокою. Вбиральня здавалася Джулії каютою корабля.

Весь інший світ залишався десь далеко-далеко, і Джулія насолоджувалася своєю самотою. Вона немов потрапляла в магічне коло, яке робило її ще вільнішою.

Вона дрімала, читала або, вмотивившись на м'який зручний диван, дозволяла думкам блукати без певної

мети. Думала про роль, яку мала грати, і про свої минулі ролі, про свого сина Роджера. Приємні полумрії-полуспогади неквапливо проходили у неї в голові, як закохані в зеленому лісі. Джулія любила французьку поезію і іноді читала вголос Верлена.

Рівно о пів на шосту Еві подала їй картку. «Містер Томас Феннел», — прочитала вона.

— Проведи його сюди і принеси чай.

Джулія ще вранці вирішила, як вона буде з ним триматися. Люб'язно, але сухо. Проявить дружній інтерес до його роботи, запитає щодо іспиту. Потім розповість про Роджера. Роджеру було сімнадцять, через рік він вступить до Кембриджу. Вона постарається поволі вселити юнакові, що за своїм віком годиться йому в матері.

Вона буде вести себе так, немов між ними ніколи нічого не було, і він піде, щоб ніколи більше її не бачити, інакше як при світлі рампи, майже повіривши, що все це було плодом його фантазії. Але коли Джулія подивилася на нього, такого крихкого, з сухотним рум'янцем і блакитними очима, такого юного і чарівного, серце її пронизав раптовий біль. Еві вийшла і зачинила двері. Джулія лежала на дивані; вона простягнула йому руку з милостивою усмішкою мадам Рекамь*, але він кинувся поруч з нею на коліна і пристрасно припав до її губ.

Джулія нічого не могла з собою вдіяти, вона обвила його шию руками і так само пристрасно повернула йому поцілунок. («Господи, де мої благі наміри? Невже я в нього закохалася?»)

* Рекамь, Жюлі (1777–1849) — відома французька красуня, господиня блискучого паризького салону за часів Директорії та Консульства, де збиралися відомі письменники тих днів.

— Сядь, заради бога. Еві зараз принесе чай.

— Скажи, щоб вона нам не заважала.

— Що ти маєш на увазі?

Але що він мав на увазі, було більш ніж очевидно. Серце її прискорено забилося.

— Це смішно. Я не можу. Може зайти Майкл.

— Я тебе хочу.

— І що подумає Еві? Просто ідіотизм так ризикувати. Ні, ні, ні.

У двері постукали, увійшла Еві з чаєм. Джулія веліла їй наблизити столик до дивану і поставити крісло для молодого чоловіка з іншого боку. Вона затримувала Еві непотрібною розмовою і відчувала на собі його погляд. Його очі швидко слідували за її рухами, стежили за виразом її обличчя, вона уникала їх, але все одно відчувала палаюче в них нетерпіння і запал його бажання. Джулія була схвильована. Їй здавалося, що голос її звучить неприродно.

(«Якого біса! Що це зі мною? Я ледве дихаю!»)

Коли Еві підійшла до дверей, юнак зробив рух, який був настільки несвідомим, що Джулія вловила його не так зором, скільки почуттями, і, не втримавшись, глянула на нього. Його обличчя зовсім побіліло.

— Про Еві, — сказала Джулія, — цей джентльмен хоче обговорити зі мною про п'єсу. Простеж, щоб нам не заважали. Я подзвоню, коли ти мені знадобишся.

— Добре, міс.

Еві вийшла і зачинила за собою двері.

(«Я просто дурепа. Остання дурепа».)

Але він вже відсунув столик і стояв біля неї на колінах, вона вже була в його обіймах.

...Джулія відіслала його незадовго до приходу міс Філіпс і, коли він пішов, подзвонила Еві.

— Хороша п'єса? — запитала Еві.

— Яка п'єса?

— Про яку він говорив з вами.

— Він недурний. Звичайно, ще дуже молодий...

Еві дивилася на туалетний столик. Джулія любила, щоб її речі завжди були на своєму місці, і якщо раптом не знаходила баночки з кремом або фарби для вій, влаштувала скандал.

— Де ваш гребінь?

Він причісувався її гребенем і ненавмисно поклав його на чайний столик. Побачивши його там, Еві з хвилину задумливо на нього дивилася.

— Як, заради всього святого, він сюди потрапив? — безтурботно вигукнула Джулія.

— Ось і я про це думаю.

У Джулії душа пішла в п'яти. Звичайно, займатися такими речами в театрі, у своїй вбиральні, просто безумство. Тут навіть немає ключа в дверях. Еві тримає його у себе. А все ж ризик надає всьому цьому особливу пікантність. Приємно було думати, що вона здатна до такої міри втратити голову. Так чи інакше, тепер вони призначили побачення.

Том — вона запитала, як його звать вдома, і він сказав «Томас», але у неї не повертався язик так його називати, — Том хотів запросити її кудись на вечерю, щоб вони могли потанцювати, а Майкл їхав днями в Кембридж на репетицію кількох одноактних п'єс, написаних студентами, так що у них буде купа часу.

— Ти зможеш повернутися рано вранці, коли стануть розвозити молоко.

— А як щодо вистави на наступний день?

— Яке це має значення?

Джулія не дозволила йому зайти за нею в театр, і, коли вона увійшла в обраний ними ресторан, Том чекав її в холі. Побачивши Джулію, обличчя його засвітилося.

— Уже так пізно. Я злякався, що ти зовсім не прийдеш.

— Мені дуже шкода. До мене зайшли після вистави різні нудні люди, і я ніяк не могла звільнитися від них.

Це була неправда. Весь вечір Джулія хвилювалася, як дівчина, що йде на перший бал. Вона тисячу разів повторювала собі, що це просто безглуздо. Але коли вона зняла сценічний грим і знову нафарбувалася, щоб йти на вечерю, результати не задовольнили її. Вона наклала блакитні тінні на повіки і знову їх витерла, нафарбувала щоки і вимила їх, потім спробувала інший відтінок.

— Що це ви таке робите? — запитала Еві.

— Намагаюся виглядати на двадцять, дурненька.

— Ну, коли ви зараз не перестанете, будете виглядати на всі свої сорок шість.

Джулія ще не бачила Тома в смокінгу. Хлопчик сяяв, як мідний гудзик. Середнього зросту, він виглядав високим через свою худорлявість. Джулію зворушило, що хоча йому хотілося здаватися людиною бувалим і світським, коли дійшло до замовлення, він розгубився перед офіціантом.

Вони пішли танцювати. Танцював він неважливо, але і в його ніяковості їй бачилася своєрідна чарівність. Джулію впізнавали, і вона відчувала, що він купається в променях її слави. Молода пара, закінчивши танець, підійшла до їхнього столика привітатися. Коли вони відійшли, Том запитав:

— Це не леді і лорд Деннорант?

— Так, я знаю Джорджа ще з тих пір, як він вчився в Ітоні. Він стежив за ними поглядом.

— Її дівоче ім'я — леді Сесілі Лоустон, так?

— Не пам'ятаю. Хіба?

Для неї це не мало інтересу. Через кілька хвилин повз них пройшла інша пара.

— Подивися, леді Лепар.

— Хто це?

— Хіба ти не пам'ятаєш, у них був великий прийом в їх заміському будинку в Чеширі кілька тижнів тому; присутнім був сам принц Уельський. Про це ще писали в «Спостерігачі».

А-а, ось звідки він черпає всі свої відомості! Бідне крихітко! Він читав про цих титулованих панів в газетах і зрідка, в ресторані або театрі, бачив їх у плоті. Звичайно, він тремтів від захвату. Романтика. Якби він тільки знав, які вони все зануди. Це невинне захоплення людьми, чії фотографії поміщають в ілюстрованих газетах, робило його неймовірно простодушним в її очах, і вона ніжно подивилася на нього через стіл.

— Ти запрошував колись актрису в ресторан?

Він рясно почервонів.

— Ніколи.

Джулії було дуже неприємно, що він платить за рахунком, вона підозрювала, що сума дорівнює його тижневому заробітку, але не хотіла поранити його гордість, запропонувавши заплатити самій. Вона запитала мимохідь, котра година, і він звично глянув на зап'ясток.

— Ой, я забув надіти годинник.

Вона допитливо подивилася на нього.

— А ти часом не заклав його?

Він знову почервонів.

— Ні. Я дуже поспішав, коли одягався.

Досить було глянути на його краватку, щоб побачити, що це не так. Він їй брехав. Він заклав годинник, щоб запросити її на вечерю. В горлі у Джулії застряг клубок.

Вона була готова, не сходячи з місця, стиснути Тома в обіймах і цілувати його блакитні очі. Вона обожнювала його.

— Давай підемо, — сказала Джулія.

Вони взяли таксі і вирушили до його маленької квартири на Тевісток-сквер.

14

Наступного дня Джулія пішла до Картъє і купила годинник, щоб послати його Тому замість того, якого він заклав, а дві або три тижні по тому, дізнавшись, що у нього день народження, купила йому золотий портсигар.

— Ти знаєш, це річ, про яку я мріяв все своє життя.

Джулії здалося, що у нього на очах сльози. Він пристрасно її поцілував.

Потім, то під одним приводом, то під іншим, Джулія подарувала йому шпильку для краватки, перлинні запонки і гудзики для жилета. Їй доставляло гостру радість робити йому подарунки.

— Так жакливо, що я нічого не можу тобі подарувати, — сказав він.

— Подаруй мені годинник, який ти заклав, щоб запроси мене на вечерю, — попросила вона.

Це був невеликий золотий годинник, не дорожче десяти фунтів, але їй подобалося іноді його надягати.

Після ночі, яку вони провели разом слідом за вечерею в ресторані, Джулія нарешті зізналася собі, що закохана. Це відкриття її вразило. І все одно вона була на сьомому небі від щастя. «Але ж я думала, що вже ніколи не закохаюся. Звичайно, довго це не триватиме. Але чому б мені не порадіти, поки можна?»

Джулія вирішила, що постарається знову запросити його на Стенхоуп-плейс. Незабаром їй випала така можливість.

— Ти пам'ятаєш того свого молодого бухгалтера? — сказала вона Майклу. — Його звуть Том Феннел. Я зустріла його на днях на званій вечері і запропонувала прийти до нас наступної неділі. Нам не вистачає одного чоловіка.

— Ти думаєш, він підійде?

У них очікувався грандіозний прийом. Тому вона й покликала Тома. Йому принесе задоволення познайомитися з людьми, яких він знав тільки по фотографіях у газетах.

Джулія вже побачила, що він трохи сноб. Що ж, тим краще, все фешенебельне суспільство буде до його послуг. Джулія була прониклива, вона прекрасно розуміла, що Том не закоханий в неї. Роман з нею лестив його марнославству. Він був надзвичайно палкий і насолоджувався любовної грою. З окремих натяків, з розповідей, які вона поступово витягала з нього, Джулія довідалася, що з сімнадцяти років у нього вже було дуже багато жінок.

Головним для нього був сам акт, з ким — не мало особливого значення. Він вважав це самим великим задоволенням на світі. І Джулія розуміла, чому він користується таким успіхом. Була своя привабливість в його худорбі — буквально шкіра та кістки, ось чому на ньому так добре сидить костюм, — своя чарівність в його чистоті і свіжості. Він здавався таким зворушливим. А його сором'язливість в поєднанні з безсоромністю була просто чарівна. Як не дивно, жінкам лестить, коли на них дивляться з однією думкою — повалити скоріше на ліжко.

«Так, секс епіл — ось чим він бере».

Джулія розуміла, що своєю вродою він зобов'язаний лише молодості. З віком він висохне, стане кощавим, виснаженим і зморшкуватим; його чарівний рум'янець

зробиться багряним, ніжна шкіра — в'ялою і поживк-
лою, але почуття, що його принадність так недовговічна,
лише посилювало ніжність Джулії. Том викликав в ній
незрозуміле співчуття. Він завжди, як це властиво юності,
був у піднесеному настрої, і Джулія вбирала його веселість
з такою ж жадібністю, як кошеня п'є молоко. Але розва-
жати він не вмів. Коли Джулія розповідала щось веселе,
він сміявся, але сам нічого забавного розповісти не міг. Її
не бентежило те, що він нудний. Навпаки, діяло заспокій-
ливо на нерви. У неї ще ніколи не було так легко на серці,
як в його присутності, а блиску і дотепності у неї з над-
лишком вистачало на двох.

Усі оточуючі продовжували твердити Джулії, що вона
виглядає на десять років молодше і ніколи ще вона не гра-
ла так добре. Джулія знала, що це правда, і знала — чому.

Але їй слід бути обачною. Не можна втрачати голови.
Чарлз Темерлі завжди говорив, що актрисі не так потріб-
бен розум, як розсудливість, напевно, він має рацію.

Може, вона й дурна, але почуття її наготові, і вона
довіряє їм. Почуття підказували Джулії, що вона не по-
винна казати Тому про свою любов. Вона постаралася
дати йому зрозуміти, що не має ніяких домагань, він сам
собі господар.

Вона трималася так, ніби все, що відбувається між
ними — дрібниця, якій ні він, ні вона не надають осо-
бливого значення. Але вона робила все, щоб прив'язати
його до себе. Том любив прийоми, і Джулія брала його з
собою на прийоми. Вона змусила Доллі і Чарлза Темерлі
запрошувати його до ланчу.

Том любив танцювати, і Джулія діставала йому за-
прошення на бали. Заради нього вона теж йшла туди на
часинку і бачила, яке йому приносить задоволення те,

що вона користується таким величезним успіхом. Джулія знала, що у нього паморочиться голова в присутності важливих персон, — і знайомила його з усякими іменитими людьми. На щастя, Майклу він дуже подобався. Майкл любив поговорити, а Том був прекрасним слухачем. Він чудово знав свою справу. Одного разу Майкл сказав їй:

— Тямущий хлопець Том. З'їв собаку на прибутковому податку. Навчив мене, як заощадити дві-три сотні фунтів з річного доходу, коли буду платити податок в наступний раз.

Майкл, який відвідував в пошуках нових талантів чужі театри в самому Лондоні або передмістях, часто брав Тома вечорами з собою; після вистави вони заїжджали за Джулією і вечеряли втрьох. Час від часу Майкл кликав Тома в неділю на партію у гольф і, якщо вони не були нікуди запрошені, привозив до них обідати.

— Приємно, коли в будинку молодь, — говорив він, — не дає самому тобі заіржавіти.

Том всіляко намагався бути корисним. Грав з Майклом в трик-трак, розкладав з Джулією пасьянси, і, коли вони заводили грамофон, був тут як тут, щоб міняти платівки.

— Він буде хорошим товаришем Роджеру, — сказав Майкл. — У Тома є голова на плечах, до того ж він старше Роджера. Буде добре на нього впливати. Чому б тобі не запросити його пожити у нас під час відпустки?

(«На щастя, я хороша актриса».)

Але Джулії знадобилося значне зусилля, щоб голос звучав не надто радісно, а обличчя не видало захоплення, від якого несамоовито билося серце.

— Непогана ідея, — відповіла вона. — Я запрошу його, якщо хочеш.

Театр не закривався до кінця серпня, і Майкл зняв будинок в Теплоу, щоб вони могли провести там найспекотніші дні літа. Джулія їздила в місто на вистави, Майкл — коли його кликали справи, але будні до вечора, а у неділю цілий день, вони залишалися за містом. У Тома було два тижні відпустки, і він з готовністю прийняв їх запрошення.

Якось Джулія помітила, що Том незвично мовчазний. Він здавався блідий, повсякчасна життєрадісність покинула його. Вона зрозуміла, що у нього щось сталося, але він не побажав говорити їй, в чому справа, сказав тільки, що у нього неприємності. Нарешті Джулія змусила його зізнатися, що він вліз в борги і кредитори наполегливо вимагають, щоб він розплатився.

Життя, в яке Джулія втягнула Тома, було йому не по кишені; соромлячись свого дешевого костюму на великосвітських прийомах, куди вона його брала, він замовив собі новий у дорогого кравця. Він поставив гроші на коня в надії виграти і розрахуватися з боргами, а кінь прийшов останнім. Для Джулії його борг — сто двадцять п'ять фунтів — був нікчемною сумою, і їй здавалося безглуздим, щоб така дрібниця могла кого-небудь засмутити. Вона тут же сказала, що дасть йому ці гроші.

— Ні я не можу. Я не можу брати гроші у жінки.

Том почервонів до коренів волосся; йому стало соромно від однієї лише думки. Джулія доклала все своє мистецтво, застосувала всі хитрощі, щоб умовити його. Вона приводила йому розумні доводи, прикидалася, ніби ображена, навіть пустила в хід сльози, і, нарешті, Том погодився, так і бути, взяти у неї ці гроші в борг.

Наступного дня Джулія послала йому в листі дві купюри по сто фунтів. Том подзвонив і сказав, що вона

прислала набагато більше, ніж потрібно.

— О, я знаю, люди ніколи не зізнаються, скільки вони заборгували, — сказала вона зі сміхом. — Я впевнена, що ти винен більше, ніж мені сказав.

— Чесне слово, ні. Я б не став тобі брехати ні за що на світі.

— Тоді тримай залишок у себе, про всяк випадок. Мені неприємно, що тобі доводиться розплачуватися в ресторані. І за таксі, і за інше.

— О ні, дійсно, не можу. Це так принизливо.

— Яка дурниця! Ти ж знаєш, у мене стільки грошей, що мені подіти їх нікуди. Невже тобі важко доставити мені задоволення і дозволити витягти тебе з біди?

— Це вкрай мило з твого боку. Ти не уявляєш, як ти мене врятувала. Не знаю, як тобі і дякувати.

Однак голос у нього був стривожений. Бідне ягнятко, не може вийти з полону умовностей. Але Джулія говорила правду, вона ще ніколи не відчувала такого задоволення, як зараз, даючи йому гроші; це викликало в ній несподіваний вибух почуттів. І у неї на думці був ще один проект, який вона сподівалася здійснити за ті два тижні, що Том проведе у них в Теплоу.

Минув той час, коли убогість його кімнати на Тевісток-сквер здавалася їй чарівною, а скромні меблювання розчулювали. Раз чи два Джулія зустрічала на сходах людей, і їй здалося, що вони якимось дивно на неї дивляться. До Тома приходила прибирати і готувати сніданок брудна, неохайна прибиральниця, і у Джулії було відчуття, що та здогадується про їхні стосунки і шпигує за нею.

Одного разу, коли Джулія була у Тома, хтось повернув ручку дверей, а коли вона вийшла, прибиральниця протирала перила сходів і кинула на Джулію похмурий погляд.

Джулії був огидний затхлий запах кислої їжі, що стояв на сходах, і її гостре око скоро побачило, що кімната Тома аж ніяк не блищить чистотою.

Тьмяні, запилені портъери, витертий килим, дешеві меблі — все це вселяло їй відразу. Сталося так, що Майкл, весь час вишукував спосіб вигідно вкласти гроші, купив кілька гаражів неподалік від Стенхоуп-плейс — раніше там були стайні. Він вирішив, що, здаючи частину з них, він окупить ті, які були потрібні їм самим. Над гаражами був ряд кімнат. Майкл зробив з них дві невеликі квартири, одну — для їх шофера, іншу — для здачі в оренду. Вона все ще стояла порожня, і Джулія запропонувала Тому її зняти.

Це буде чудово. Вона зможе забігати до нього на годинку, коли він повертатиметься з контори, іноді їй вдасться заходити після спектаклю, і ніхто нічого не дізнається. Ніхто їм не заважатиме. Вони будуть абсолютно вільні.

Джулія говорила Тому, як цікаво буде обставляти кімнати; у них на Стенхоуп-плейс купа непотрібних речей, він просто зобов'яже її, взявши їх «на зберігання». Чого не вистачить, вони куплять з ним разом. Тома дуже спокушала думка мати власну квартиру, але про що було мріяти — плата, нехай і невисока, була йому не по кишені. Джулія про це знала. Знала вона і те, що, запропонуй вона платити зі своєї кишені, він з обуренням відмовиться. Але їй здавалося, що протягом двох тижнів на березі річки в їхньому розкішному замиському будинку вона зуміє перемогти його коливання. Вона бачила, як приваблює Тома її пропозиція, і не сумнівалася, що знайде який-небудь спосіб переконати його, що, погодившись, він насправді надасть їй послугу.

«Людам не потрібен резон, щоб зробити те, що вони хочуть, — міркувала Джулія, — їм потрібно виправдання».

Джулія з хвилюванням чекала Тома в Теплоу. Як приємно буде гуляти з ним вранці біля річки, а вдень разом сидіти в саду! Приїде Роджер, і Джулія твердо вирішила, що між нею і Томом не буде жодних дурниць, цього вимагає проста пристойність. Але як божественно бути поруч з ним мало не весь день! Коли у неї будуть денні вистави. Том зможе якось розважатися з Роджером.

Однак все вийшло зовсім не так, як вона очікувала. Джулії і на думку не могло спасти, що Роджер і Том так подружаться. Між ними було п'ять років різниці, і Джулія вважала — хоча, по правді кажучи, вона взагалі про це не замислювалася, — що Том буде дивитися на Роджера, як на дитину, дуже милу, звичайно, але з якої поводяться відповідно до її віку — він у всіх на побігеньках, і його можна відіслати пограти, коли він набридне.

Роджеру тільки виповнилося сімнадцять. Це був миловидний юнак з рудуватим волоссям і синіми очима, але на цьому і закінчувалися його привабливі риси. Він не успадкував ні жвавості та виразності обличчя матері, ні класичної краси батька. Джулія була дещо розчарована, він не виправдав її надій. У дитинстві, коли вона постійно фотографувалася з ним разом, він був чарівний. Тепер він став занадто флегматичним, і у нього завжди був серйозний вид. Мабуть, єдине, чим він міг тепер похвалитися, це волосся і зуби. Джулія, ясна річ, дуже любила його, але вважала нудним. Коли вона залишалася з ним удвох, час тягнувся надзвичайно довго.

Джулія виявляла жвавий інтерес до речей, які, на її думку, повинні були його займати — крикету і таке інше, але у її сина не було, що сказати з цього приводу.

Джулія побоювалася, що він не дуже розумний.

— Звичайно, він ще хлопчик, — оптимістично говорила вона, — можливо, з віком він розвинеться.

З того часу, як Роджер пішов у підготовчу школу, Джулія мало його бачила. Під час канікул вона усі вечора була зайнята в театрі, і він йшов куди-небудь з батьком або друзями, по неділях вони з Майклом грали у гольф.

Траплялося, якщо Джулію запрошували до ланчу, вона не бачилася з ним кілька днів поспіль, не рахуючи двох-трьох хвилин вранці, коли він заходив до неї в кімнату побажати доброго ранку. Шкода, що він не міг назавжди залишитися чарівним маленьким хлопчиком, який тихо, не заважаючи, грав в її кімнаті і, охопивши мати ручкою за шию, посміхався на фотографіях прямо в об'єктив.

Час від часу Джулія їздила побачити його в Ітон і пила з ним чай. Їй лестило, коли вона побачила в його кімнаті кілька своїх фотографій. Вона прекрасно усвідомлювала, що її приїзд в Ітон викликав загальне хвилювання, і містер Брекенбрідж, старший наглядач того пансіону, де жив Роджер, вважав своїм обов'язком бути з нею надзвичайно люб'язним. Коли скінчилося півріччя, Джулія і Майкл вже переїхали в Теплоу, і Роджер з'явився прямо туди. Джулія палко розцілювала його. Роджер не виявив захоплення від того, що він нарешті вдома, як вона очікувала. Тримався він досить недбало. Здавалося, він раптом подорослішав не по літах.

Роджер відразу ж оголосив Джулії, що бажає залишити Ітон на Різдво. Він отримав там все, що міг, і тепер має намір поїхати до Відня на кілька місяців повчити німецьку, перед тим як вступити у Кембридж.

Майкл хотів, щоб він став військовим, але проти цього Роджер рішуче заперечив. Він ще не вирішив, ким бути. І Майкла і Джулію мало не з самого народження сина мучив

страх, що раптом він надумає піти на сцену, але, очевидно, Роджер не мав жодної схильності до театру.

— Так чи інакше, толку б з нього все одно не вийшло, — сказала Джулія.

Роджер жив в Теплоу сам по собі. З ранку йшов на річку, валявся з книгою в саду. На день народження Джулія подарувала йому швидкохідний дорожній велосипед, і тепер він роз'їжджав на ньому по путівцях із запаморочливою швидкістю.

— Одна втіха, — говорила Джулія, — що з ним ніяких турбот. Він цілком здатний сам себе зайняти.

По неділях з міста до них найджала купа людей — актори, актриси, якийсь випадковий письменник і дехто з більш іменитих друзів. Джулію це розважало, і вона знала, що люди люблять їздити до них в гості.

У першу неділю після приїзду Роджера до них нахлинула ціла юрба. Роджер був дуже ввічливий з гостями. Виконував обов'язки сина господаря будинку як справжній світський чоловік. Але Джулії здалося, що внутрішньо він відчужений, немов грає роль, якої не може цілком віддатися. У неї було незатишне почуття, що він не приймає всіх цих людей такими, якими вони є, але холоднокровно судить їх з боку. У Джулії склалося враження, що син не дивиться на них серйозно.

Вони домовилися з Томом, що він приїде в наступну суботу, і Джулія привезла його в своїй машині після вистави. Стояла місячна ніч, і в такий час дороги були порожні.

Це була чарівна поїздка. Джулія хотіла б, щоб вона тривала вічно. Вона припала до нього, час від часу він цілував її в темряві.

— Ти щасливий? — запитала вона.

— Абсолютно.

Майкл і Роджер вже лягли, але в їдальні на них чекала вечеря. Безмовний будинок викликав у них відчуття, ніби вони забралися туди без дозволу господарів. Немов вони — два мандрівника, які пробралися з нічного мороку в чуже житло і знайшли там приготовлену для них розкішну трапезу. Було в цьому щось від казок «Тисяча і однієї ночі».

Джулія показала Тому його кімнату, поруч з кімнатою Роджера, і пішла спати. На наступний ранок вона прокинулася пізно. Був прекрасний день. Джулія нікого не запросила з міста, щоб весь день провести разом з Томом. Коли вона одягнеться, вони підуть з ним на річку. Джулія поснідала, прийняла ванну. Одягла легку білу сукню, яка підходила для прогулянки і дуже їй личила, і крилатий капелюх з червоної соломки, що кидав теплий відсвіт на обличчя. Майже зовсім не нафарбувалася. Джулія подивилася в дзеркало і задоволено посміхнулася.

Вона і, правда, виглядала дуже гарненькою і молодою. Безтурботної ходою Джулія попрямувала у сад. На галявині, що спускалася до самої води, вона побачила Майкла в оточенні недільних газет. Він був сам.

— Я думала, ти пішов пограти в гольф.

— Ні, пішли хлопчики. Я вирішив, їм буде приємніше, якщо я відпущу їх одних, — він посміхнувся своєю доброзичливою посмішкою. — Вони для мене надто активні. О восьмій ранку вони вже купалися і, як тільки проковтнули сніданок, понеслися в машині Роджера грати в гольф.

— Я рада, що вони подружилися.

Джулія сказала це щиро. Вона була трохи розчарована, що не змогла погуляти з Томом біля річки, але їй дуже хотілося, щоб він сподобався Роджеру, у неї була підозра, що Роджер дуже перебірливий у своїх симпатіях і антипатіях. Зрештою Том пробуде у них ще цілих два тижні.

— Не стану приховувати від тебе, поруч з ними я відчуваю себе справжнім старим, — зауважив Майкл.

— Яка дурниця! Ти куди красивіше, ніж будь-який з них, і прекрасно це знаєш, мій любий.

Майкл відставив підборіддя і втягнув живіт.

Хлопці повернулися перед самим ланчем.

— Вибачте за запізнення, — сказав Роджер. — Була чортова купа народу, доводилося чекати у кожної мітки для м'яча. Ми загнали кулі в лунки, зробивши рівне число ударів. Вони були «до біса» голодні, збуджені і дуже задоволені собою.

— Як здорово, що сьогодні немає гостей, — сказав Роджер. — Я боявся, що завітає вся шайка-лійка і нам доведеться вести себе паїньками.

— Я вирішила, що не завадить відпочити, — сказала Джулія. Роджер глянув на неї.

— Тобі це не зашкодить, мамусю. У тебе дуже стомлений вигляд.

(«Ну і очі, чорт забирай. Ні, не можна показувати, що мене це бентежить. Слава богу, я вмію грати».)

Вона весело засміялася.

— Я не спала всю ніч, ламала собі голову, як тобі позбутися від прищів.

— Так, жахлива гидота. Том говорить, у нього теж були.

Джулія перевела очі на Тома. У відкритій на грудях тенісці, з розпатланим волоссям, вже трохи засмаглий, він здавався неймовірно юним. Не старше Роджера, напевно кажучи.

— А у нього облазить ніс, — продовжував зі сміхом Роджер. — От буде страшидло!

Джулія відчула легке занепокоєння.

Здавалося, Том скинув кілька років і став ровесником Роджеру не тільки по роках. Вони торочили нісенітницю.

Наминали за обидві шоки, осушили по кілька кухлів пива, і Майкл, який, як завжди, пив і їв дуже помірно, дивився на них з посмішкою. Він радів їхній юності і гарному настрою і нагадував Джулії старого пса, який, ледве помахуючи хвостом, лежить на сонці і спостерігає за метушнею двох цуценят.

Каву пили на галявині. Було так приємно сидіти в тіні, милуючись рікою. Том виглядав дуже струнким і граціозним в довгих білих штанах. Джулія ніколи раніше не бачила, що він курить трубку. Її це чомусь розчулило. Але Роджер став кепкувати з нього.

— Ти чому куриш — тому що це тобі подобається або щоб тебе вважали дорослим?

— Заткнися, — сказав Том.

— Ти скінчив каву?

— Так.

— Тоді пішли на річку.

Том нерішуче глянув на Джулію. Роджер це помітив.

— О, все в порядку, про моїх поважних батьків можеш не турбуватися. У них є недільні газети. Мама подарувала мені недавно гоночний ялик. («Спокійно, спокійно... Тримай себе в руках. Ну і дурепа я була, коли подарувала йому гоночний ялик!»)

— Добре, — сказала вона з поблажливою посмішкою, — йдіть на річку, тільки не зваліться у воду.

— Нічого не станеться, якщо і звалимося. До чаю повернемося. Тату, тенісний корт розмічений? Ми хотіли пограти після чаю.

— Мабуть, твій батько зможе когось знайти, зіграє дві проти двох.

— А, не хвилюйтеся, одиночна гра ще цікавіше, та й краще розімінемося, — і, звертаючись до Тома: — Хто

перший добіжить до сараю для човнів?

Том скочив на ноги і кинувся бігти, Роджер — навздогін. Майкл взяв одну з газет і почав шукати окуляри.

— Вони добре порозумілися, правда?

— Мабуть.

— Я боявся, Роджеру буде тут нудно з нами. Добре, що тепер у нього є компанія.

— Тобі не здається, що Роджер ні на кого крім себе, не зважає?

— Це ти щодо тенісу? Так мені, по правді кажучи, все одно, грати чи ні. Цілком природно, що хлопчикам хочеться пограти вдвох. З їх точки зору, я старий і тільки зіпсую їм гру. Зрештою головне — щоб їм було добре.

Джулія відчула докори сумління. Майкл був прозаїчний, скупий, самовдоволений, але він надзвичайно добрий і вже зовсім не егоїст! Він не знає заздрості. Йому доставляє задоволення — якщо це тільки не варто грошей — робити інших щасливими. Майкл був для Джулії розкритою книгою. Безперечно, всі його думки банальні; з іншого боку, жодна з них не буває ганебна. Її виводило з себе, що при всіх його чеснотах, замість того щоб викликати в ній любов, Майкл викликав таку болісну нудьгу.

— Наскільки ти краще за мене, моя лапочка, — сказала вона.

Майкл посміхнувся своєю милою доброзичливою посмішкою і похитав головою.

— Ні, любя, у мене був чудовий профіль, але у тебе є величезний талант.

Джулія засміялася. Це навіть забавно — розмовляти з людиною, яка ніколи не здогадується, про що йде мова. Але що мають на увазі, коли говорять про акторський талант?

Джулія часто запитувала себе, що саме поставило її на голову вище інших сучасних акторів. У перші роки її кар'єри у неї були недоброзичливці. Її порівнювали — і не в її користь — з тією чи іншою актрисою, яка користувалася прихильністю публіки.

Але вже давно ніхто не оскаржував у неї пальми першості. Звичайно, популярність її була не так велика, як у кінозірок. Джулія спробувала удачі в кіно, але не мала успіху; її обличчя, таке рухоме і виразне на сцені, на екрані чомусь програвало, і після першої ж проби вона, зі схвалення Майкла, відкидала всі пропозиції, які отримувала час від часу. Грати в кіно? Це нижче її гідності. Її позиція зробила Джулії прекрасну рекламу.

Джулія не заздрила кінозіркам: вони з'являлися і зникали, вона залишалася. Коли випадала нагода, вона ходила дивитися гру інших провідних актрис Лондона. Джулія не скупилася на похвали і хвалила від чистого серця. Іноді чужа гра здавалася їй настільки хорошою, що вона щиро не розуміла, чому люди піднімають такий шум навколо неї, Джулії. Вона прекрасно знала, якою високою репутацією користується у публіки, але сама була про себе досить скромної думки.

Джулію завжди дивувало, що люди захоплюються якою-небудь її інтонацією або жестом, які приходять до неї так природно, що їй здається просто неможливим зіграти інакше. Критики захоплювалися її різнобічністю. Особливо хвалили здатність Джулії увійти в образ. Не те щоб вона свідомо за ким-небудь спостерігала і копіювала, просто коли, вона бралася за нову роль, на неї невідомо звідки потужною хвилею набігали смутні спогади, і вона виявляла, що знає про свою нову героїню безліч речей, про які раніше й не підозрювала.

У Джулії часто виникав у пам'яті хтось із знайомих або навіть випадкова людина, яку вона бачила на вулиці або на прийомі. Вона поєднувала ці спогади з власною індивідуальністю, і так створювався характер, заснований на реальному житті, але збагачений її досвідом, її володінням акторською технікою і особистою чарівністю. Люди думали, що вона грає тільки ті дві-три години, що знаходиться на сцені; вони не знали, що уособлений нею персонаж підсвідомо жив в ній весь день; і коли вона, здавалося б, захоплено з кимось розмовляла, і коли займалася якоюсь справою. Джулії часто здавалося, що в ній поєднуються дві особи: популярна актриса, загальна улюблениця, жінка, яка одягається краще за всіх в Лондоні, але це — лише ілюзія, а от героїня, яку вона зображує щовечора, і є її справжньою субстанцією.

«Щоб я була проклята, якщо я знаю, що таке акторський талант, — говорила вона собі, — але натомість я знаю інше: я б віддала все, що маю, за вісімнадцять років».

Однак це була неправда. Якби їй випала нагода повернутися назад в юність, ще не відомо, побажала б вона це зробити. Скоріше ні. І не популярність, навіть якщо хочете — слава, була їй дорога, не її влада над глядачами і не та щира любов, яку вони до неї плекали, і вже, звичайно, не гроші, які приніс їй талант; ні, її сп'яняло інше — та невідома сила, яку вона відчувала в собі, її влада над матеріалом.

Вона могла отримати роль, і навіть не дуже хорошу роль, з немудрим текстом, і завдяки своїм особистим якостям, завдяки своєму мистецтву, завдяки володінню акторським ремеслом, на якому вона собаку з'їла, вдихнути в неї життя. Тут їй не було рівних. Іноді Джулія відчувала себе божеством.

«І до того ж, — засміялася вона, — Тома не було б ще на світі».

Зрештою, природно, що йому подобається возитися з Роджером, адже вони майже ровесники. Вони належать до одного покоління. Сьогодні перший день його відпустки, нехай повеселяться, попереду ще цілих два тижні. Тому скоро набридне проводити час з сімнадцятирічним хлопчиною. Роджер дуже милий, але нудний, материнська любов не засліплює її. Потрібно стежити за собою і ні в якому разі не показувати, що вона сердиться.

Джулія з самого початку вирішила, що не висуватиме до Тома ніяких вимог; якщо він відчує, що чим-небудь їй зобов'язаний, це може виявитися для неї фатальним.

— Майкл, чому б тобі не запропонувати другу квартиру над гаражем Тому? Тепер, коли він здав останній іспит і отримав звання бухгалтера-експерта, йому просто непристойно жити в тій його мебльованій кімнаті.

— Непогана ідея. Я у нього запитаю.

— Заощадиш на платі агенту зі здавання під найм. Допоможемо йому обставитися. У нас купа старих меблів. Нехай краще Том нею користується, ніж вона буде просто гнити на горищі.

Том і Роджер повернулися до чаю, проковтнули купу бутербродів і дотемна грали в теніс. Після обіду вони засіли за доміно. Джулія розіграла блискучу сцену — молода мати з ніжністю стежить за сином і його юним другом. Спати вона лягла рано. Незабаром хлопчики теж піднялися наверх. Їх кімнати були розташовані прямо над її спальнею. Вона чула, як Роджер зайшов до Тома. Вони почали базікати; вікна і у неї і у них були відкриті, до неї долинали їх жваві голоси. Про що, заради всього святого, вони могли стільки говорити?!

Вона ані разу не бачила жодного з них таким говірким. Через деякий час пролунав голос Майкла:

— А ну, марш в ліжко, хлопчики! Теревенити будете завтра.

Вони засміялися.

— Добре, татусю! — закричав Роджер.

— Ну і базіки ви!

Знову почувся голос Роджера:

— На добраніч, старий.

І щира відповідь Тома:

— На добраніч, друже.

«Ідіоти!» — гнівно вигукнула про себе Джулія.

Наступним ранком, коли вона снідала в ліжку, до неї зайшов Майкл.

— Хлопчики поїхали в Хантерком грати в гольф. Вони мають намір зіграти два раунди і запитали, чи обов'язково їм повертатися до ланчу. Я відповів, що ні.

— Не скажу, щоб я була в захваті від того, що Том дивиться на наш будинок, як на готель, — зауважила Джулія.

— Люба, вони ж хлопчаки. Нехай розважаються як хочуть.

Значить, сьогодні вона взагалі не побачить Тома — між п'ятою і шостою їй треба виїжджати, якщо вона хоче потрапити в театр вчасно. Майклу добре, чому йому не бути доброзичливим... Джулія була ображена. Їй хотілося плакати. Він, мабуть, зовсім до неї байдужий — тепер вона думала про Тома, — а вона вирішила, що сьогодні буде інакше, ніж вчора. Вона прокинулася з твердим наміром бути терпимою і приймати речі такими, якими вони є, але їй і на думку не спадало, що її чекає таке розчарування.

— Газети вже принесли? — похмуро запитала Джулія.

У місто вона поїхала розлючена.

Наступний день був не краще.

Хлопчики вирішили не грати в гольф, і з ранку до вечора билися в теніс. Їх невгамовна енергія страшно драгувала Джулію. В шортах, з голими ногами, в спортивній сорочці Том виглядав не старше шістнадцяти років.

Тому, що вони купалися по три-чотири рази на день, він не міг прилизувати волосся і, варто було йому висохнути, вони закручувалося неслухняними кільцями. Від цього він здавався ще молодшим і, на жаль, ще чарівнішим. Серце Джулії стискала мука.

Їй здавалося, що його манера поводити себе дивно змінилася; постійно перебуваючи у товаристві Роджера, він втратив вигляд світської людини, яка так стежить за своєю зовнішністю, так розбірлива в тому, що їй одягнути, і знову став неохайним підлітком.

Ні натяком, ні поглядом він не видавав, що він — її коханець; він ставився до неї так, як личить ставитися до матері свого приятеля. Кожним зауваженням, витівками, навіть самої своєю ввічливістю він змушував її відчувати, що вона належить до іншого покоління. У його зверненні до неї не було і сліду лицарства галантності, яку молода людина повинна проявляти по відношенню до чарівної жінки; таку поблажливу доброзичливість швидше стало виявляти до незаміжньої старої тітоньки.

Джулію обурювало, що Том слухняно йде на поводу у хлопчика молодше за себе. Це говорило про безхарактерність. Але вона не картала його; вона звинувачувала Роджера. Його егоїзм викликав у неї відразу.

Все це прекрасно — казати, що він ще молодий. Його байдужість до всього, крім власного задоволення, говорить про нестримне себелюбство. Він безтактний і неуважний. Він веде себе так, немов і будинок, і прислуга, і мати, і батько існують лише для його зручності.

У Джулії вже не раз зірвалося б різке слово, але вона не наважувалася у Томовій присутності читати Роджеру нотації. Незавидна роль.

До того ж варто було насварити Роджера, у нього одразу робився глибоко ображений вигляд, очі — як у пораненого оленяти, і ви відчували, що були жорстокі і несправедливі до нього. Це доводило Джулію до нестями. Джулія і сама так вміла, цей вираз очей Роджер успадкував від неї, вона тисячу разів користувалася ним на сцені з відповідним ефектом і знала, що це рівно нічого не означає, але коли таке з'являлося в очах сина, це страшенно засмучувало її.

Настільки раптова зміна почуттів відкрила Джулії правду — вона ревнувала Тома до Роджера, шалено ревнувала. Це відкриття її потрясло; вона не знала, сміятися їй чи згоряти від сорому. Кілька хвилин вона міркувала.

«Ну, я тобі обідню зіпсую».

Тепер неділя пройде зовсім інакше, ніж минулого разу. На щастя. Том — сноб. «Жінка привертає до себе чоловіків, граючи на своїй чарівності, і утримує їх біля себе, граючи на їх вадах», — пробурмотіла Джулія і подумала: цікаво, сама вона придумала цей афоризм або пригадала його з якоїсь п'єси.

Джулія подзвонила декому. Запросила на кінець тижня Деннорантов, Чарлза Темерлі — той гостював у Хенлі у сера Мейх'ю Брейнстона, міністра фінансів. Він прийняв запрошення приїхати і пообіцяв привезти сера Мейх'ю із собою. Щоб їх розважити — Джулія знала, що аристократи зовсім не цікавляться один одним, коли занурюються, як вони уявляють, у богему, — вона покликала свого партнера по сцені Арчі Декстера і його гарненьку дружину, яка грала під своїм дівочим ім'ям — Грейс Хардуіл.

Джулія не сумнівалася, якщо на горизонті з'являться маркіза і маркіз, серед яких він зможе обертатися, і член кабінету, на якого йому захочеться справити враження, Том не піде кататися на човні або грати в гольф. На такому прийомі Роджер займе належне йому місце школяра, на якого ніхто не звертає уваги, а Том побачить, якою вона може бути блискучою, якщо забажає. Передчуваючи свій тріумф, Джулія змогла стійко перенести дні, що залишилися.

Вона майже не бачила Тома і Роджера, а коли у неї були ранкові спектаклі, не бачила їх зовсім. Якщо вони не грали в теніс або гольф, то носилися по околицях в машині Роджера.

Джулія привезла Деннорантов після вистави. Роджер ліг спати, але Майкл і Том чекали їх до вечері. Це була чудова вечеря. Слуги теж вже лягли, і вони самі себе обслуговували. Джулія помітила, як Том слідкує, щоб у Деннорантов було все, що їм потрібно, з якою готовністю підхоплюється, щоб їм прислужитися.

Його ввічливість здавалася мало не настирливою. Денноранти були скромною молододою парою, їм і в голову не приходило, що їх титул може мати хоч якесь значення, і Джордж Деннорант порядком зніжковів, коли Том забрав у нього брудну тарілку і простягнув йому чисту для наступної страви.

«Думаю, завтра Роджеру ні з ким буде грати в гольф», — сказала собі Джулія.

Вони просиділи за розмовами до трьох годин, і Джулія помітила, що, коли Том бажав їй на добраніч, очі його сяяли, але від любові чи від шампанського — цього вона не могла сказати. Він стиснув їй руку.

— Чудовий вечір! — вигукнув він.

Був вже пізній ранок, коли Джулія у сукні з органді* вийшла в сад в усій своїй красі.

Роджер сидів в шезлонзі з книгою в руках.

— Читаєш? — запитала Джулія, піднімаючи дійсно прекрасні брови. — Чому ви не граєте в гольф?

У Роджера був надутий вигляд.

— Том говорить, що занадто жарко.

— Так? — відповіла вона з чарівною посмішкою. — А я злякалася, що ти вважав своїм обов'язком залишитися, щоб зайняти моїх гостей. Буде купа народу, ми цілком зможемо без тебе обійтися. Де всі інші?

— Не знаю. Том залишається до Сесілі Деннорант.

— Вона дуже гарненька.

— Схоже, сьогодні буде страшна нудьга.

— Сподіваюся, Том цього не скаже, — промовила Джулія з таким виглядом, ніби це її сильно турбує.

Роджер нічого не відповів.

День пройшов в точності так, як очікувала Джулія. Правда, вона мало бачила Тома, але Роджер бачив його ще менше. Том дуже сподобався Деннорантам; він пояснив їм, яким чином уникнути величезного податку на прибуток, який їм доводилося платити. Він шанобливо слухав міністра фінансів, в той час як той міркував про театр, і Арчі Декстера, коли той викладав свої погляди на політичну ситуацію. Джулія ще ніколи не була в такому ударі.

Арчі Декстер володів живим розумом, невичерпним запасом театральних історій і дивовижним даром їх розповідати, і під час ланчу вони з Джулією на пару змусили весь стіл реготати, а після чаю, коли гравці в теніс втомилися, Джулію умовили (не можна сказати, щоб вона сильно

* Жорсткий батист.

опиралася) доставити всім задоволення своєї пародією на Гледіс Купер, Констанс Кольє і Герті Лоренс. Однак Джулія не забувала, що Чарлз Темерлі — її відданий та безкорисливий поклонник, і улучила хвилинку в сутінках, щоб погуляти з ним удвох. З Чарлзом вона не намагалася бути ні веселою, ні дотепною, з ним вона була мрійлива і ніжна.

На серці у Джулії було тоскно, незважаючи на блискучий спектакль, який вона грала увесь день; коли зітханнями, сумними поглядами і недомовками вона дала Чарлзу зрозуміти, що життя її порожнє і, незважаючи на свою успішну кар'єру, вона не може не відчувати, що упустила щось дуже важливе, вона була майже щира. Як часто вона згадує про віллу в Сорренто, на березі Неаполітанської затоки... Прекрасна мрія. Можливо, там її чекало справжнє щастя, варто було лише руку простягнути. Вона зробила дурість. Що все її сценічні тріумфи? Ілюзія. *Pagliacci**. Люди не розуміють, наскільки це вірно. *Vesti lagiubba*** та таке інше. Вона така самотня.

Природно, не було необхідності говорити Чарлзу, що серце її тужить не через втрачені можливості, а через те, що одна людина вважає за краще грати в гольф з її сином, а не кохатися з нею.

А потім Джулія і Арчі Декстер змовилися і після обіду, коли всі зібралися в вітальні, без попередження, почавши з декількох нічого не значущих слів, влаштували один одному жахливу сцену ревностів, немов були коханцями.

У перший момент інші не здогадалися, що це жарт, але незабаром їх взаємні звинувачення стали настільки жахливі і непристойні, що потонули у загальному реготі.

* Блазнювання (італ.)

** Буквально: змінний одяг; тут — маскарад (італ.)

Потім вони розіграли експромтом, як підпилий джентльмен підбирає вуличну дівку-французенку на Джермін-стріт. Після цього з незворушною серйозністю зобразили, як місіс Елвінг з «Привидів» намагається спокусити пастора Мендерса.

Їх невелика аудиторія заходила від сміху. Закінчили вони «номером», який часто показували на театральних прийомах і відшліфували його до блиску.

Це був шматок з чеховської п'єси; весь текст йшов по-англійськи, але в особливо патетичних місцях вони переходили на тарабарщину, що звучала зовсім як російська мова. Джулія закликала на допомогу весь свій трагедійний талант, але вимовляла репліки з таким блазнівським пафосом, що це справляло чарівно комічний ефект. Джулія вклала у виконання щирю душевну муку, але з властивим їй живим почуттям гумору сама ж над нею підсміювалася.

Глядачі реготали до упаду, трималися за боки, стогнали від нестримного сміху. Можливо, це була її краща її вистава, Джулія грала для Тома, і тільки для нього.

— Я бачив Сару Бернар і Режан*, — сказав міністр фінансів. — Я бачив Дузе і Еллен Террі, бачив місіс Кендел. «Nunc Dimittis»**. Сподобився.

Джулія, сяюча, кинулася в крісло і одним ковтком осушила келих шампанського. «Чорт забирай, якщо я не зіпсувала Роджеру обідню», — подумала вона. Але, незважаючи на все це, коли вона спустилася наступного ранку до сніданку, хлопчики вже пішли грати в гольф.

Майкл встиг відвезти Деннорантов в місто.

Джулія відчувала себе втомленою. Їй довелося зробити

* Режан, Габриель (1857–1920) — французька актриса

** «Нині відпускаєш» (лат.)

над собою зусилля, щоб весело базікати, коли Роджер і Том прийшли до ланчу. Вдень вони втрюх вирушили на річку, але у Джулії було відчуття, що вони взяли її з собою не тому, що їм хотілося, а тому, що не зуміли цього уникнути.

Вона стримала зітхання, коли подумала, як чекала на відпустку Тома. Тепер вона рахувала дні, що залишилися до її кінця. Вона зазнала полегшення, коли сіла нарешті в машину, щоб їхати у Лондон.

Джулія не сердилася на Тома, але була глибоко вражена; сердилась вона на себе за те, що втратила над собою владу. Однак, коли Джулія увійшла в театр, вона відчула, що струсила цю мару, як поганий сон, від якого пробуджується вранці.

Тут, у своїй вбиральні, вона знову стала собі господинею, і всі події повсякденного життя втратили важливість. Їй ніщо не страшно, поки в її владі є така можливість знайти свободу.

Так пройшов другий тиждень. Майкл, Роджер і Том насолоджувалися життям. Вони купалися, грали в теніс і гольф, тинялися біля річки. Залишилося чотири дні. Залишилося три дні.

(«Ну, тепер вже я дотерплю до кінця. Все зміниться, коли ми повернемося до Лондона. Не можна показувати, яка я нещасна. Потрібно робити вигляд, що все в порядку».)

— Пощастило нам, відхопили такий шматок гарної погоди, — сказав Майкл. — А Том користувався успіхом, правда? Шкода, що він не може залишитися ще на тиждень.

— Так, дуже шкода.

— Я думаю, Роджеру добре мати такого товариша. Абсолютно нормальний, чистий англійська юнак.

— О, так, абсолютно. («Ну і дурень! Ну і дурень!»)

— Прямо задоволення дивитися, як вони їдять.

— О, так, апетит у них завидний. («Господи, хоч би вони вдавилися!»)

Том повинен був повертатися до Лондона з раннім поїздом в понеділок вранці.

Декстери, у яких був заміський будинок в Борн-енді, запросили їх всіх в неділю на ланч. Їхати туди збиралися на моторному човні. Тепер, коли відпустка Тома закінчився, Джулія була рада, що жодного разу нічим не видала свого роздратування. Вона була впевнена, що Том навіть не здогадується, який біль він їй заподіяв. Треба бути поблажливою; врешті-решт, він — всього лише хлопчик, і якщо вже ставити крапки над «і», вона годиться йому в матері. Звичайно, сумно, що вона втратила через нього голову, але що поробиш, сльозами горю не допоможеш, вона з самого початку сказала собі, що він не повинен відчувати, ніби вона якось на нього претендує. У неділю вони нікого не чекали до вечері.

Джулії хотілося побути удвох з Томом в цей останній вечір. Звичайно, це неможливо, але, у всякому випадку, вони зможуть погуляти разом у саду.

«Цікаво, він помітив, що жодного разу мене не поцілував з тих пір, як сюди приїхав?»

Можна було б покататися на човні. Як божественно буде хоч якусь мить побути в його обіймах, це винагородило б її за все. У Декстерів зібралися в основному актори. Грейс Хардуіл, дружина Арчі, грала в музичній комедії, і там була ціла купа гарненьких дівчат, які танцювали в опереті, в якій Грейс тоді співала. Джулія з великою природністю зображувала примадонну, яка не задається.

Вона чарівно посміхалася дівчатам зі знебарвленим перекисом перманентом, які заробляють в хорі три фунти на тиждень. У багатьох гостей були з собою фотоапарати,

і вона люб'язно дозволяла себе знімати. Вона захоплено аплодувала, коли Грейс виконала свою знамениту арію під акомпанемент самого композитора.

Вона голосніше за всіх сміялася, коли комедійна «стара», зобразила її, Джулію, в одній з найвідоміших ролей. Було дуже весело, шумно і безтурботно.

Джулія щиро насолоджувалася, але коли пробило сім, без жалю зібралася їхати. У той час як вона гаряче дякувала господарям будинку за приємний вечір, до неї підійшов Роджер.

— Послухай, мам, тут зібралася компанія, їдуть в Мейднхед вечеряти і потанцювати і звуть нас з Томом. Ти ж не заперечуєш?

Кров прилинула до щік Джулії. Вона не могла впоратися з собою, і голос її прозвучав досить різко.

— А як ви повернетеся?

— Не турбуйся, все буде в порядку. Хто-небудь нас підкине.

Джулія безпорадно глянула на сина. Їй нічого було заперечити.

— Буде страшно весело, мама. Том шалено хоче поїхати.

Її серце впало. Лише з великими труднощами їй вдалося опанувати себе і не закотити йому сцену.

— Добре, милий. Тільки не повертайся занадто пізно. Пам'ятай, що Тому вставати вдосвіта.

В цей час Том сам до них підійшов і почув її останні слова.

— Ви дійсно нічого не маєте проти? — запитав він.

— Звичайно, ні. Сподіваюся, ви добре проведете час.

Вона весело посміхнулася, але очі її виблискували холодним блиском.

— А я радий, що хлопчики поїхали, — сказав Майкл,

сідаючи в човен. — Ми вже цілу вічність не були з тобою удвох.

Джулія стиснула зуби, щоб не вибухнути і не попросити його притримати свій безглуздий язик. Її душила чорна лють. Це було останньою краплею. Том не помічав її всі два тижні, він навіть не був елементарно ввічливий, а вона — вона поводила себе, наче ангел.

Яка жінка проявила б стільки терпіння? Будь-яка інша на її місці веліла б йому забиратися геть, якщо він не знає, що таке просте пристойність. Егоїст, дурень, грубіян — ось що він таке. Шкода, що він їде завтра сам. З яким задоволенням вона виставила б його за двері з усіма його бебехами! Як він насмівся так з нею поводитися, цей нікчемний маленький клерк?! Поети, члени кабінету міністрів, пери Англії з радістю скасували б найважливішу зустріч, аби повечеряти з нею, а він кинув її, щоб танцювати з купою фарбованих блондинок, які зовсім не вміють грати.

Ясно, що він дурний як пробка. Що вже тут говорити про подяки. За останню ганчірку, яка надіта на нього, сплачено її грошима. А цей портсигар, яким він так пишається, хіба не вона подарувала його?

А кільце? Ну, ні, це йому так не минеться, вона з ним має поквитатися. І вона навіть знає як.

Вона знає його найвразливіше місце, знає, як поранити його всього болючіше. Вже вона зуміє зачепити його за живе! Джулії стало трохи легше, коли вона почала в подробицях придумувати план помсти. Їй кортіло якнайшвидше привести його у виконання, і не встигли вони повернутися додому, як вона піднялася до себе в спальню. Вийняла з сумочки чотири купюри по фунту стерлінгів і одну — на десять шилінгів.

Написала коротку записку:

«Дорогий Том.

Вкладаю гроші, які треба залишити слугам, бо не побачу тебе вранці. Три фунта дай дворецькому, фунт — покоївці, яка чистила і прасувала тобі костюми, десять шилінгів — шоферу.

Джулія».

Вона покликала Еві і веліла, щоб покоївка, яка розбудить Тома завтра вранці, передала йому конверт.

Коли Джулія спустилася до вечері, вона відчувала себе набагато краще. Поки вони їли, вона вела з Майклом жваву розмову, потім вони сіли грати в безик. Навіть якби вона цілий тиждень ламала собі голову, як сильніше вколоти Тома, вона не вигадала б нічого кращого.

Але заснути Джулія не змогла. Вона лежала в ліжку та чекала повернення Роджера і Тома. Їй прийшла в голову думка, що прогнала увесь її сон. Можливо, Том зрозуміє, як він бридко поведився. Якщо він хоч на секунду про це задумається, він побачить, як він її засмутив; можливо, він пошкодує про це, і коли вони повернуться і Роджер побажає йому доброї ночі, він прокрадеться до неї в кімнату. Якщо Том це зробить, вона йому все простить. Лист, напевно, лежить у буфетній, їй буде неважко спуститися тихенько вниз і забрати його.

Нарешті під'їхала машина. Джулія включила світло, щоб поглянути на годинник. Три години. Вона чула, як юнаки піднялися наверх і розійшлися по своїх кімнатах. Джулія чекала. Запалила нічник біля ліжка, щоб Тому було видно, коли він відкриє двері.

Вона прикинеться, що спить, а коли він підійде до неї навшпиньки, повільно відкриє очі і посміхнеться йому.

Джулія чекала.

У тиші ночі вона почула, як він ліг у ліжко; клацнув ви-микач. З хвилину вона дивилася прямо перед собою, потім, знизавши плечима, відкрила скриньку в тумбочці біля ліжка і взяла із пляшечки дві таблетки снодійного.

«Якщо я не засну, я збожеволію».

15

Коли Джулія прокинулася, була дванадцята година. Серед листів вона знайшла один, який не прийшов поштою. Вона впізнала акуратний, чіткий почерк Тома і розкрила конверт.

Там не було нічого, крім чотирьох фунтів і десяти шилінгів. Джулія відчула легку нудоту. Вона й сама не знала, якої чекала відповіді на свій поблажливий лист і образливий подарунок. Їй не спало на думку, що він може просто його повернути. Джулія була вчора стривожена і засмучена, вона хотіла його принизити, зробити йому боляче, але тепер злякалася, що зайшла занадто далеко.

«Сподіваюся все ж, що він дав прислузі на чай», — пробурмотіла вона, щоб себе підбадьорити. Джулія знизала плечима. «Нічого, схаменеться, йому не завадить дізнатися, що я теж не завжди цукор».

Але весь день вона залишалася в задумі. Коли Джулія приїхала ввечері в театр, її там чекав пакет. Як тільки вона глянула на зворотню адресу, вона зрозуміла, що в ньому. Еві запитала, чи треба розкрити пакет.

— Не треба.

Але не встигла Джулія залишитися одна, як сама його розкрила. Там лежала шпилька для краватки, і гудзики для жилета, і перлинні запонки, і годинник, і золотий портсигар — гордість Тома. Всі до однієї речі, які вона

йому подарувала. І ніякого листа. Ані слова пояснення. Серце їй впало, вона помітила, що вся тремтить.

«Яка я була дурна! Чому не стрималася?!»

Кожен удар серця завдавав Джулії біль. Вона не в змозі вийти на сцену, коли їй терзає така пекельна мука. Вона буде жадливо грати.

Чого б їй це не коштувало, вона повинна з ним поговорити. У його будинку був телефон з відведенням до нього в кімнату. Джулія набрала номер. На щастя, Том був удома.

— Том!

— Так?

Він трохи помовчав перед тим, як відповісти, і голос його звучав роздратовано.

— Що все це значить? Чому ти надіслав мені всі ці речі?

— Ти отримала вранці гроші?

— Так. Я абсолютно нічого не розумію. Я тебе образила?

— О, ні, — відповів він. — Мені, звичайно, дуже приємно, щоб зі мною поводитися, як з утриманкою. Мені, звичайно, приємно, коли мені кидають в обличчя докір, що навіть чайові і ті я не можу сам заплатити. Дивно ще, що ти не вклала в конверт гроші на квиток третього класу до Лондона.

Хоча Джулія мало не плакала від болю і тривоги і з трудом могла говорити, вона мимоволі посміхнулася. Ну і дуренький!

— Невже ти думаєш, що я хотіла тебе образити? Ти досить добре мене знаєш і повинен розуміти, що це мені і в голову не могло прийти.

— Тим гірше. («Будь я проклята», — подумала Джулія.) Мені не треба було брати у тебе ці подарунки, мені не треба було займати в тебе гроші.

— Не розумію про що ти говориш. Все це — якесь жахливе непорозуміння. Зайди за мною після вистави, і ми в усьому розберемося. Я все тобі поясню.

— Я йду обідати до батьків і залишуся у них ночувати.

— Тоді завтра.

— Завтра я зайнятий.

— Я повинна побачитися з тобою, Томе. Ми занадто багато значили одне для одного, щоб ось так розлучитися. Як ти можеш засуджувати мене, не вислухавши? Це несправедливо — карати людину, коли вона ні в чому не винна.

— Гадаю, буде набагато краще, якщо ми перестанемо зустрічатися.

Джулія зовсім втратила голову.

— Але я кохаю тебе, Том. Я тебе кохаю. Дозволь мені ще раз побачити тебе, і якщо ти як і раніше будеш сердитися на мене, що ж, будемо вважати, що справа завершена.

Його мовчання тривало до нескінченності.

Нарешті, він відповів:

— Добре, я зайду у вівторок після денної вистави.

— Не думай про мене надто погано. Том.

Що б там не було, він прийде. Джулія знову завершила надіслані їм речі і сховала їх туди, де їх не побачить Еві. Вона роздяглася, накинула старий рожевий халат і почала гримуватися. Настрій у неї був жахливий: вона вперше зізналася Тому в своєму коханні. Її гризло, що довелося принизливо благодіяти його, щоб він до неї прийшов. Досі він шукав її товариства. Було нестерпно думати, що їх ролі змінилися.

Джулія дуже погано грала у денному спектаклі у вівторок. Стояла страшна спека, публіка приймала спектакль мляво. Джулії було все одно. Її серце мучили лихі передчуття. Що їй до того, як йде п'єса! («І якого дідька

їм взагалі треба в театрі в такий день? »)

Вона була рада, коли вистава скінчилася.

— Я чекаю містера Феннела, — сказала вона Еві. — Я не хочу, щоб мене турбували, поки він буде у мене.

Еві не відповіла. Джулія подивилася на неї: у Еві був дуже похмурий вигляд.

(«Ну її до біса. Плювати мені, що вона там думає!»)

Том уже мав до цього часу прийти: йшла шоста година. Він не міг не прийти, адже він же обіцяв. Джулія одягла халат, не той старий халат, в якому зазвичай гримувалася, а чоловічий, з темно-вишневого шовку. Еві все ще поралася, прибираючи її речі.

— Заради бога, Еві, досить порпатись. Я хочу побути на самоті.

Еві не відповідала. Вона продовжувала методично розставляти на туалетному столику предмети в тому порядку, в якому Джулія завжди бажала їх там бачити.

— Чорт забирай, ти чому не відповідаєш, коли я з тобою говорю?

Еві обернулася і подивилася на Джулію. Задумливо підтерла пальцем ніс. «Може, ви і велика актриса, але...»

— Забирайся до біса!

Знявши сценічний грим, Джулія зовсім не стала фарбуватися, лише трохи підсинила під очима. У неї була гладка, біла шкіра, і без губної помади і рум'ян вона виглядала блідою і виснаженою. У чоловічому халаті вона здавалася безпорадною, тендітною ти разом з тим елегантною.

На серці в неї було важко, її з'їдала тривога, але, глянувши в дзеркало, вона пробурмотіла: «Мімі в останньому акті «Богемі»». Сама не помічаючи того, вона разів зо два кашлянула, немов у неї сухоти.

Джулія погасила яскраве світло біля туалетного столика і прилягла на диван.

Незабаром у двері постукали, і Еві доповіла про містера Феннела. Джулія простягнула йому білу худу руку.

— Вибач, я лежу, мені щось нездужається. Візьми собі стілець. Дуже мило, що ти прийшов.

— Нездужається? Що з тобою?

— О, нічого страшного, — безкровні губи ворухнулися в вимученої посмішці. — Просто не дуже добре спала останні дві-три ночі.

Джулія звернула до Тома свої прекрасні очі і кілька хвилин пильно дивилася на нього в мовчанні. Вигляд у нього був похмурий, але їй здалося, що він переляканий.

— Я чекаю, що ти поясниш мені, у чому моя вина. Що ти маєш проти мене? — сказала Джулія нарешті тихим голосом.

Вона зауважила, що голос її трохи тремтів, але цілком природно. («Господи, та я, здається, перелякана»).

— Немає сенсу до цього повертатися. Я хотів сказати тобі єдину річ: боюся, я не зможу відразу виплатити тобі ті двісті фунтів, що я винен, у мене їх просто немає, але поступово я все віддам. Мені дуже неприємно просити у тебе відстрочку, але немає іншого виходу.

Джулія підвелася і доклала обидві руки до свого розбитого серця.

— Я не розумію. Я дві ночі пролежала без сну, все думала, в чому справа. Я боялася, що збожеволію. Я намагалася зрозуміти. І не можу. Не можу. («В якій п'єсі я це говорила?»)

— Не можеш? Ти все чудово розумієш. Ти розсердилася на мене і вирішила мене покарати. І зробила це. Ти розквітлася зі мною як треба! Ти не могла придумати

кращого способу висловити своє презирство.

— Але чому б мені було тебе карати? За що? Чому я повинна була на тебе сердитися?

— За те, що я поїхав в Мейднхед з Роджером на цю вечірку, а тобі хотілося, щоб я повернувся додому.

— Але я ж сама сказала, щоб ви їхали. Я побажала вам добре провести час.

— Так, звичайно, але твої очі блищали від люті. У мене не було особливого бажання туди їхати, але Роджеру вже так загорілося. Я говорив йому, що нам краще повернутися і повечеряти з тобою і Майклом, але він сказав — ви будете тільки раді збути нас з рук, і я вирішив не піднімати через це шуму. А коли я побачив, що ти розлютилася, вже було пізно давати на задній хід.

— Я зовсім не розлютилася. Не уявляю, як це могло прийти тобі в голову. Цілком природно, що вам хотілося піти на вечірку. Невже ти думаєш, я така свиня, щоб бути незадоволеною, якщо ти трохи розважишся у свою відпустку? Моє бідне ягнятко, я боялася тільки одного — що тобі буде там нудно. Я так мріяла, щоб ти весело провів час!

— Тоді чому ти написала мені цю записку і вклала ці гроші? Це було так образливо.

Голос Джулії зірвався. Губи затремтіли, вона не могла впоратися зі своїм обличчям. Том зніяковіло відвернувся — сам того не бажаючи, він був зворушений.

— Мені було нестерпно думати, що ти викинеш свої гроші на мою прислугу. Я знаю, що ти не так вже багатий і витратив купу грошей на чайові, коли грав в гольф. Я зневажаю жінок, які йдуть куди-небудь з молодого людиною і дозволяють їй за себе платити. Формені егоїстки. Я поступила з тобою так, як вчинила б з Роджером. Я ніяк не думала, що зачеплю твоє самолюбство.

— Поклянись!

— Чесне слово. Господи, невже після всіх цих місяців ти так погано мене знаєш! Якби те, що ти подумав, було правдою, якою я тоді повинна бути підлою, жорстокою, жалюгідною жінкою, якою хамкою, якою безсердечною вульгарною бабою! Ти такою мене вважаєш, еге ж?

Важке питання.

— Ну, та байдуже. Все одно, мені не слід було приймати від тебе дорогі подарунки і позичати гроші. Це поставило мене в жахливе становище. Чому я думав, що ти мене зневажаєш? Та тому, що сам відчуваю — ти маєш на це право. Я справді не можу дозволити собі водитися з людьми, які є настільки мене багатші. Я був дурень, думаючи, що можу. Мені було дуже весело і цікаво, я чудово проводив час, але тепер з цим покінчено. Більше ми бачитися не будемо.

Джулія глибоко зітхнула.

— Тобі просто на мене наплювати. Ось що все це означає.

— Це не справедливо.

— Ти для мене — все на світі. Ти сам це знаєш. Я така самотня. Твоя дружба так багато значить для мене. Я оточена паразитами і дармоїдами, а тобі від мене нічого не треба. Я відчувала, що можу на тебе покластися. Мені було так з тобою добре. Ти — єдиний, з ким я могла бути сама собою. Хіба ти не розумієш, яке для мене задоволення хоч трохи тобі допомогти? Я не заради тебе дарувала ці дрібниці, а заради себе; я була така щаслива, коли бачила, що ти користуєшся речами, які я купила. Якби я що-небудь для тебе значила, тебе б це не принижувало, ти був би зворушений.

Джулія знову подивилася на нього довгим поглядом. Їй і завжди неважко було заплакати, а зараз вона відчувала

себе такою нещасною, що для цього не було потрібно навіть найменшого зусилля.

Том ще жодного разу не бачив як вона плаче. Вона вміла плакати не схлипуючи, — прекрасні очі широко відкриті, обличчя майже нерухомо, і по ньому котяться великі важкі сльози. Її заціпеніння, майже повна нерухомість трагічної пози справляли дивно хвилюючий ефект.

Джулія не плакала так з тих пір, як грала в «Пораненому серці». Господи, як ця п'єса вимотувала її! Джулія вже не дивився на Тома, вона дивилася прямо перед собою; вона збожеволіла від болю. Але що це? Інше, внутрішнє її «я» прекрасно розуміло, що вона робить. Це «я» розділяло її біль і одночасно спостерігало, як вона її висловлює. Краєм ока Джулія побачила, як Том зблід, відчула, як раптова мука пронизала його до глибини душі, відчула, що його плоть і кров просто не в змозі витримати її страждання.

— Джуліє!

Голос зрадив йому. Вона повільно перевела на нього оповиті вологою очі. Перед ним була жінка, що плаче, перед ним була вся скорбота людського роду, неймовірне, невітшне горе — вічна доля людей. Том кинувся на коліна і пригорнув її в свої обійми. Він був вражений.

— Кохана! Кохана!

Джулія не рухалася. Здавалося, вона не усвідомлює, що він тут, поруч. Том цілував її засмучені очі, шукав губами її губи. Вона віддала їх Тому, немов була безпорадною перед ним, немов вона не розуміє, що з нею, і втратила всю свою волю.

Майже непомітним рухом Джулія притулилася до нього всім тілом, руки її немов ненароком обвилися навколо його шиї. Вона лежала в обіймах Тома не те щоб зовсім

мертва, але так, ніби все її сили, вся енергія залишили її. Він відчував у роті солоний смак її сліз.

Нарешті, втомлена, все ще обвиваючи його м'якими руками, Джулія відкинулася на диван.

Том припав до її уст.

Дивлячись на неї чверть години по тому, таку спокійну й веселу, лише трохи розпашілу, ніхто б не здогадався, що зовсім недавно вона так гірко плакала. Вони випили обидва по келиху віскі з содовою, викурили по сигареті і з ніжністю дивилися зараз одне на одного.

«Він — душка», — подумала Джулія.

Їй спало на думку, що вона може доставити Тому задоволення.

— Сьогодні на виставі будуть герцог і герцогиня Рікбі, потім ми підемо разом вечеряти в «Савой». Ти, напевно, не побажаєш розділити з нами компанію? Я без кавалера.

— Якщо ти цього хочеш, піду із задоволенням.

Рум'янець, що згустів в нього на щоках, виразно сказав їй про те, як він схвильований можливістю зустрітися з такими високопоставленими особами. Джулія не стала говорити йому, що подружжя Рікбі готове відправитися куди завгодно, лише б пригоститися за чужий кошт. Том узяв назад її подарунки; зніяковіло, правда, але взяв.

Коли він пішов, Джулія присіла до туалетного столика і подивилася на себе в дзеркало.

«Як добре, що у мене не розпухають від сліз очі, — сказала вона. Вона трохи помасажувала повіки. — І все одно, чоловіки такі дурні!»

Джулія була щаслива. Тепер все буде добре. Вона повернула Тома назад. Але десь в глибині душі, вона відчувала до Тома хоч і слабке, але презирство за те, що їй вдалося так легко його провести.

Сварка, якимось незрозумілим чином, зламала бар'єр, що їх розділяв та ще більше зблизила Джулію й Тома. Том не так сильно пручався, як вона очікувала, коли вона знову підняла питання про квартиру. Здавалося, після їх примирення, взявши назад її подарунки і погодившись забути про борг, він став глухий до докорів сумління. Як цікаво було обставляти квартиру! Дружина водія прибирала її і готувала Тому сніданок. У Джулії були свої ключі, і іноді вона заходила туди і сиділа у вітальні, чекаючи Тома з контори.

Тричі на тиждень вони вечеряли десь разом, танцювали і поверталися на таксі до нього. Ця осінь була для Джулії дуже щасливою. П'єса, яка тоді йшла, мала успіх.

Джулія відчувала себе енергійною і молодою. Роджер повинен був приїхати на Різдво, але вдома він збирався провести всього два тижні, а потім поїхати до Відня. Джулія розуміла, що він знову заволодіє Томом, і вирішила не турбуватися з цього приводу. Юність природно тяжіє до юності, і немає ніяких причин хвилюватися, якщо протягом декількох днів хлопчики будуть так захоплені одним, що Том і думати забуде про неї. Тепер вона міцно тримала його. Він пишався тим, що він її коханець, це надавало йому впевненості в собі. Йому лестило бути так близько знайомим з багатьма більш-менш високопоставленими особами, а це було для нього можливо тільки через неї. Тому страшно хотілося вступити в хороший клуб, і Джулія готувала для цього ґрунт. Чарлз ніколи ні в чому їй не відмовляв, і вона не сумнівалася, що якщо взятися за справу тактовно, вона умовить його, і він запропонує Тома в члени одного зі своїх клубів.

Витратити вільно гроші також було для Тома новим і чудовим відчуттям; Джулія потурала його марнотратству.

Вона вбила собі в голову, що він звикне до такого способу життя і зрозуміє, що без неї йому просто не обійтися.

«Звичайно, це не може тривати вічно, — переконувала вона себе, — але коли усе скінчиться, йому буде про що згадати. І це так багато йому дасть! Це зробить з нього справжнього чоловіка».

Але хоча Джулія говорила собі, що їх зв'язок не може тривати вічно, насправді вона не розуміла, чому б і ні.

Згодом Том подорослішає і постаріє, і різниця між ними не буде такою вже великою. Через десять — п'ятнадцять років він не буде такий молодий, а вона старіти не збирається. Їм було дуже добре разом. Чоловіки — раби звичок, це допомагає жінкам їх утримати. Джулія не відчувала себе старше його і на день, і звичайно ж, сам він і не згадує про різницю їх років.

Правда, був один момент, коли її охопило з цього приводу деяке занепокоєння. Том причісувався у туалетного столика. Джулія, в чому мати народила, лежала на його ліжку в позі тіціановської Венери, яку якось бачила в одному замиському будинку. Вона відчувала, що представляє собою чарівну картину, і, абсолютно переконана в цьому, не міняла положення. Вона була щаслива і задоволена.

«Як у справжньому любовному романі», — думала вона, і швидка легка усмішка пурхала на її губах.

Том помітив її відображення в дзеркалі, повернувся і, не кажучи ні слова, швидким рухом натягнув на неї простирadlo. Хоча вона обдарувала його ніжною посмішкою, всередині у неї все перевернулося.

В чому справа — він боїться, що вона застудиться, або, за властивої всім англійцям сором'язливості, шокований її наготою? А раптом тепер, коли його юнацьке жадання задоволено, йому просто огидно дивитися на її старіюче

тіло? Повернувшись додому, Джулія знову роздяглася догола перед трюмо і піддала себе уважному огляду.

Вона вирішила не шадити себе. Подивилася на шию — ніяких слідів її віку, особливо якщо тримати вище підборіддя. Груді у неї маленькі і пружні, зовсім дівочі. Живіт плаский, стегна неширокі, жиру на них зовсім небагато, та й у кого його немає; можна наказати міс Філліпс, щоб вона зігнала його зовсім. Ніхто не скаже, що у неї погані ноги: довгі, стрункі, прекрасної форми. Джулія провела руками по всьому тілу; шкіра як атлас, ні плямочки, ні шраму. Звичайно, під очима вже прорізулися кілька зморшок, але потрібно дуже пильно вдивлятися, щоб їх помітити; кажуть, існує пластична операція, за допомогою якої можна від них позбутися, треба буде довідатися. На щастя, вона зовсім не сивіє, як добре ні пофарбувати волосся, від фарбованого волосся грубіє обличчя; у неї воно досі зберегло свій соковитий темно-каштановий колір. Зуби теж в повному порядку.

«Зайва скромність, ось що це було, тільки і всього».

Однак з того дня Джулія намагалася тримати себе відповідно поняттям Тома про добропорядність.

У Джулії була така міцна репутація, що вона вважала: їй нема чого боятися показуватися з Томом в публічних місцях. Для неї було новиною відвідувати нічні клуби, вона насолоджувалася цими вилазками, і хоча ніхто краще за неї не знав, що, де б вона не з'явилася, вона привертає до себе увагу, Джулії і в голову не приходило, що така зміна в її звичках може викликати в місті чутки.

Маючи за спиною двадцять років подружньої вірності — Джулія, природно, не приймала до уваги іспанця, такий інцидент міг статися з ким завгодно, — вона була

переконана, що ніхто і на мить не уявить, ніби у неї роман з хлопчиком, який годиться їй в сини. Вона не подумала, що сам Том не завжди поводить себе досить обережно. Вона не подумала також, що її власні очі, коли вони з Томом танцюють, видають її з головою. Джулія вважала, що вона — вище підозр, їй було невтямки, що про неї вже починають пліткувати.

Коли плітки досягли вух Доллі де Фриз, та тільки розреготалася. На прохання Джулії вона запрошувала Тома до себе на прийоми і разів зо два кликала в свій замиський будинок на вікенд, але вона ніколи не звертала на нього уваги. Славний хлопчик, зручний охоронець для Джулії, коли Майкл зайнятий, але абсолютний нуль. Один з тих людей, яких ніхто не помічає, якого не можеш згадати на наступний день. Людина, яку звуть в останній момент на обід, якщо не вистачає кавалера.

Джулія зі сміхом називала його «мій шанувальник» або «мій залицяльник»; навряд чи вона говорила б про нього так спокійно, так відверто, якби між ними що-небудь було. До того ж Доллі знала, що для Джулії існують тільки двоє чоловіків — Майкл і Чарлз Темерлі.

Але звісно, дивно — все життя дбати про свою репутацію і раптом часто відвідувати нічні клуби. Три-чотири рази на тиждень, не рідше. Доллі мало бачила Джулію останнім часом і напевно, була дещо зачеплена її неувагою.

У Доллі було багато друзів в театральному світі, і вона стала обережно їх розпитувати. Їй вкрай не сподобалося те, що вона почула. Вона не знала, що й думати. Одне було очевидно: Джулія не підозрює, що про неї говорять. Хтось повинен їй про це сказати.

У самій Доллі не вистачить на це сміливості. Навіть після стількох років знайомства Доллі її трохи побоювалася.

Джулія була жінка врівноважена, і, хоча язик її частенько бував різким і навіть грубим, мало що могло вивести її з себе. Однак було в ній щось таке, що унеможливлювало усіляку фамільярність; здавалося, якщо зайдеш з нею занадто далеко, гірко потім розкаєшся. Але треба ж щось зробити!

Цілих два тижні Доллі тривожно обмірковувала це питання. Вона буде намагатися забути про свою уражену гордість і розглядати його лише з точки зору того, що корисно або шкідливо для репутації самої Джулії.

Нарешті вона прийшла до висновку, що поговорити з Джулією повинен Майкл. Доллі він ніколи не подобався, але врешті-решт він чоловік, її обов'язок розповісти йому, щоб він припинив те, що відбувається, не важливо навіть — що.

Доллі зателефонувала Майклу і домовилася зустрітися з ним в театрі. Майкл любив Доллі не більш, ніж вона його, хоча і з іншої причини, і, почувши, що вона хоче його бачити, лайнувся. Його дратувало, що йому так і не вдалося переконати її продати свій пай, і будь-яку її пропозицію він вважав неприпустимим втручанням.

Але коли Доллі провели до нього в кабінет, він зустрів її з розпростертими обіймами і поцілував в обидві щоки.

— Розташовуйтеся зручніше, будьте як вдома. Заглянули подивитися, чи продовжує фірма загірбати для вас дивіденди?

Доллі де Фриз вже стукнуло шістдесят. Вона сильно розтовстіла, і її обличчя з великим носом і повними червоними губами здавалося більше натуральної величини. Було щось невловимо чоловіче в крої її чорної атласної сукні, але на шиї у неї висіла подвійна нитка перлів, на поясі виблискувала діамантова пряжка, інша красувалася на капелюсі.

Коротко стрижене волосся було пофарбоване в густий рудий колір. Губи і нігті були яскраво-червоні. Говорила вона голосно, низьким гортанним голосом; коли приходила в збудження, слова злітали швидше і виявляли ледве помітний акцент кокні.

— Майкл, мене дуже засмучує Джулія.

Майкл — як завжди, бездоганний джентльмен — злегка підняв брови і стиснув тонкі губи. Він не збирався обговорювати свою дружину навіть з Доллі.

— Мені здається, вона заходить занадто далеко. Не розумію, що на неї найшло. Всі ці вечірки, на які вона часто ходить... Нічні клуби і все це... Зрештою вона вже не така молода, вона може перевтомлюватися.

— Дурниця. Вона здорова, як кінь, і прекрасно себе почуває. Вона вже давно не виглядала такою молодою. Невже вам шкода, якщо вона трохи повеселитися, коли закінчить свою роботу? Роль, яку вона зараз грає, не забирає її всю цілком, я дуже радий, що її ще вистачає на розваги, це вказує, скільки в ній життєвої сили.

— Вона ніколи раніше не захоплювалася такими речами. Дивно, що вона раптом полюбила танцювати допізна, та ще в жахливій задусі.

— Для неї це єдина фізична розрядка. Не можна ж очікувати, що вона одягне шорти і побіжить разом зі мною по парку.

— Я думаю, вам слід знати, що про неї вже починають ходити плітки. Це сильно шкодить її репутації.

— Що ви хочете цим сказати, чорт забирай?

— Ну, що просто безглуздо в її роки ходити всюди з молоденьким хлопчиком. Це, природно, кидається всім у вічі.

З хвилину Майкл дивився на Доллі здивованим поглядом.

Коли ж до нього дійшов нарешті сенс її слів, він вибухнув гучним сміхом.

— З Томом? Не кажіть дурниць, Доллі.

— Це не дурниці. Я знаю, про що говорю. Коли жінка користується такою популярністю, як Джулія, і її весь час бачать з одним і тим же чоловіком, люди починають базікати.

— Але Том такий же друг мені, як і їй. Ви прекрасно знаєте, що я не можу водити Джулію на танці. Мені потрібно вставати щоранку рівно о восьмій, щоб встигнути перед роботою зробити свій моціон. Вважаю, я якось навчився розбиратися в людях, пробувши в театрі тридцять років. Том — типовий англійський юнак, чистий, чесний, навіть можна сказати — в своєму роді джентльмен. Я не сперечаюся, він обожає Джулію, хлопчики його віку часто думають, що вони закохані в жінку старше за себе; навряд чи це завдасть йому шкоди, навпаки, тільки піде на користь. Але уявити, що Джулія здатна дивитися на нього серйозно...

Бідна моя Доллі, що не смішіть мене!

— Він набридливий, нудний, вульгарний, і він сноб.

— Ну якщо він такий, чи не здається вам тим більше дивним, щоб Джулія могла їм захопитися?

— Тільки жінка знає, на що здатна інша жінка.

— Непогана репліка, Доллі. Ми замовимо вам наступну п'єсу. Давайте з'ясуємо всі до кінця. Ви можете поклавши руку на серце стверджувати, що у Джулії роман з Томом?

Доллі глянула Майклу в обличчя. В її очах була мука. Хоча спершу вона тільки сміялася, слухаючи, що їй розповідають про Джулію, вона була не в змозі повністю придушити сумніви, що все більше охоплювали її.

Їй згадувалися десятки дрібних подробиць, на які вона свого часу не звертала уваги, але які, якщо холоднокровно

на них подивитися, виглядали дуже і дуже підозріло. Вона не думала, що можна так мучитися.

Докази? У неї не було ніяких доказів, лише інтуїція, яка ніколи не обманювала її. Доллі хотілося відповісти «так», це бажання здавалося нестримним, але Доллі пересилила себе. Вона не могла зрадити Джулію. Раптом цей дурень Майкл піде і все їй викладе? Джулія більше ніколи в житті не стане з нею розмовляти. Раптом встановить за Джулією стеження і зловить її на місці злочину?! Хто знає, що може трапитися, якщо вона, Доллі, скаже йому правду.

— Ні не можу.

Сльози переповнили очі Доллі і покотилися по масивним щокам. Майкл бачив, що вона страждає. Він вважав її комічною, але розумів, що горе їй непідробне і, будучи по натурі добрим, почав її втішати:

— Ну, от бачите. Ви ж знаєте, як добре Джулія до вас ставиться, дійсно, не треба ревнувати її до інших друзів.

— Бог свідок, мені нічого для неї не шкода, — схлипнула Доллі. — Вона так змінилася до мене за останній час. Стала така холодна. Я завжди була їй вірним другом, Майкле.

— Так, люба, я в цьому не сумніваюся.

— «Служи я небесам хоч наполовину так сумлінно, як служив монарху...»*

— Ну, годі, годі, не так вже все погано, як здається. Ви знаєте, я не з тих людей, що обговорюють свою дружину з іншими. Я завжди вважав це жакливо поганим тоном. Але, чесно кажучи, вам не відомо про Джулію найголовнішого. Фізична любов для неї ніщо. Коли ми тільки

* Вільям Шекспір, «Генріх VIII».

одружилися — інша справа. І можу вам зізнатися — адже все це було так давно, — що мені тоді нелегко довелося. Я не хочу сказати, що вона була німфоманкою або що-небудь в цьому роді, але часом вона бувала трохи втомлювою. Постіль, звичайно, річ по-своєму непогана, але в житті існує ще багато іншого. На щастя, після народження Роджера вона абсолютно змінилася. Стала куди більш урівноваженою. Всі її інстинкти пішли в гру. Ви читали Фрейда, Доллі, як він це називає, коли так відбувається?

— Ах, Майкле, що мені до Фрейда!

— Сублимація, ось як. Я часто думаю: тому-то вона і стала такою чудовою актрисою. Акторська гра — така справа, що вимагає всього твого часу, і якщо хочеш чогось досягти, треба віддавати себе повністю. Мене просто обурює наша публіка: думають, що актори і актриси чортзна-чим займаються. Так у нас для цього просто немає часу.

Слова Майкла так розгнівали Доллі, що допомогли взяти себе в руки.

— Але, Майкле, нехай ми з вами і знаємо, що Джулія не робить нічого поганого, але те, що вона всюди розгулює з цим жалюгідним хлопчиськом, дуже шкодить її репутації. В решті-решт зразкове подружнє життя було одним з ваших найвірніших козирів. Всі вас поважали. Глядачам було приємно думати про те, яка ви віддана і дружна пара.

— Але ми такі і є, чорт забирай!

Доллі почала втрачати терпіння.

— Кажу вам, по місту ходять плітки. Ви ж не дурний. Невже ви не розумієте, що інакше і бути не може. Я хочу сказати, якби вона заводила один скандальний роман за іншим, ніхто б тепер і уваги не звернув, але після зразкової поведінки протягом стількох років раптом

так зірватися... Природно, почалися пересуди. Це може зашкодити театру.

Майкл кинув на неї швидкий погляд.

— Я розумію, про що ви говорите, Доллі. У ваших словах, мабуть, щось є, і за обставин, що склалися, ви маєте повне право так говорити. Ви так нам допомогли, коли ми починали, мені вкрай неприємно тепер вас підводити. Знаєте, що я пропоную? Я викуплю у вас пай.

— Викупите у мене пай?

Доллі випросталася. Її обличчя, ще хвилину тому викривлене горем і тривогою, скам'яніло. Вона була охоплена обуренням. А Майкл вкрайливо продовжував:

— Я бачу, куди ви хилите. Якщо Джулія буде бовтатися чортзна-де цілими ночами, це позначиться на її грі. З цим не доводиться сперечатися. У Джулії є забавні шанувальниці. На денні вистави приходять купа старих дам, тому що вони вважають її такою милою добропорядною жінкою. Не можу заперечувати — якщо їй почнуть перемивати кісточки, це може відбитися на зборах. Я знаю Джулію досить добре; вона не допустить будь-якого втручання в своє життя. Я її чоловік і повинен з цим миритися. Ви — ні. Я не стану вас засуджувати, якщо ви захочете вийти з підприємства, поки воно ще на мазі.

Доллі насторожилася. Вона була далеко не дурна і в ділових питаннях цілком могла позмагатися з Майклом. Гнів повернув їй самовладання.

— Я думала, що після стількох років знайомства, Майкле, ви знаєте мене краще. Я вважала своїм обов'язком вас попередити, але мене не налякаєш мінливістю долі. Я не з тих, хто біжить з корабля, що тоне. Насмілюся сказати, я швидше можу дозволити собі втратити гроші, ніж ви.

Доллі з великим задоволенням спостерігала, як у Майкла витягнулося обличчя. Вона знала, як багато значать для нього гроші, і сподівалася, що її слова міцно засядуть у нього в голові. Майкл швидко опанував себе.

— Що ж, подумайте ще, Доллі.

Вона взяла сумочку, і вони розлучилися зі взаємними запевненнями в любові і побажаннями удачі.

— Стара відьма, — сказав Майкл, коли за Доллі зачинилися двері.

— Старий осел, — сказала Доллі, спускаючись у ліфті.

Але коли вона сіла в свій чудовий і дуже дорогий лімузин і повернулася до себе на Монтег'ю-сквер, вона не змогла стримати гірких і пекучих сліз. Доллі відчувала себе старою, самотньою, нещасною. Вона відчайдушно ревнувала.

17

Майкл пишався своїм почуттям гумору. Увечері в неділю, наступного дня після розмови з Доллі, він увійшов до кімнати Джулії в той час, як вона одягалася. Вони збиралися в кіно після ранньої вечері.

— Хто йде, крім Чарлза? — запитав він.

— Я не змогла нікого знайти і покликала Тома.

— Прекрасно. Я хотів його бачити.

Майкл засміявся при думці про жарт, який він для них припас.

Джулія з задоволенням передчувала вечір, який їх очікував. У кіно вона сяде між Чарлзом і Томом, і той не випустить її руки, в той час як вона буде напівголосно базікати з Чарлзом. Любий Чарлз, як мило з його боку стільки років так віддано її любити; вона зробить усе, щоб бути йому

приємною. Чарлз і Том приїхали разом. Том вперше надів новий смокінг, і вони з Джулією крадькома обмінялися поглядом; в його очах було задоволення, в її — захоплення.

— Ага, попався, юначе, — весело сказав Майкл, потираючи руки, — а знаєш, що я про тебе чув? Я чув, що ти компрометуєш мою дружину.

Том злякано глянув на нього і залився фарбою. Звичка червоніти страшно його гнітила, але відучитися від неї він не міг.

— О боже! — вигукнула весело Джулія. — Як чудово! Все життя мріяла, щоб хто-небудь мене скомпрометував! Хто тобі розповів, Майкле?

— Сорока на хвості принесла, — лукаво відповів він.

— Що ж. Томе, якщо Майкл зі мною розлучиться, знаєш, тобі доведеться одружитися зі мною.

Чарлз посміхнувся добрими сумними очима.

— Що ви таке натворили, Томе? — запитав він.

Чарлз тримався нарочито серйозно; Майкл, якого тішило явне збентеження Тома, жартівливо; Джулія, яка зовні розділяла їх веселощі, була насторожі.

— Виявляється, юний розпусник водить Джулію по нічним клубам, в той час як їй давно пора «бай-бай».

Джулія заволала від захвату.

— Ну як, Томе, зізнаємося або будемо начисто все заперечувати?

— І знаєте, що я сказав цій сороці, — перервав її Майкл, — я сказав: до тих пір, поки Джулія не тягне мене в нічні клуби...

Джулія перестала прислухатися до його слів. Доллі, подумала вона і, як не дивно, вжила ті ж самі два слова, що й Майкл.

Оголосили, що вечеря подана, і їх весела балаканина навернулася до інших предметів. Але хоча Джулія брала в

ній живу участь, хоча, судячи з її вигляду, вона приділяла гостям всю свою увагу і навіть з найбільшим інтересом вислухала одну з театральних історій Майкла, яку чула не менш двадцяти разів, весь цей час вона вела про себе жваву бесіду з Доллі.

Доллі все більше і більше стискала ся від страху, поки Джулія говорила їй, що саме вона про неї думає.

«Ви, стара корово, — сказала вона Доллі. — Хто вам дозволив пхати носа в мої справи? Мовчіть. Не намагайтеся виправдовуватися. Я знаю слово в слово, що ви сказали Майклу. Цьому немає виправдання. Я думала, ви мені друг. Думала — я можу на вас покластися. Ну, тепер кінець. Більше я вас знати не хочу. Нізащо. Думаєте, мені дуже потрібні ваші смердючі гроші? І не намагайтеся говорити, що не мали на увазі нічого поганого. Так що б ви були, якби не я, хотіла б я знати? Якщо ви хоч кому-небудь відомі, якщо щось і уявляєте собою, так тільки тому, що випадково знайомі зі мною. Завдяки кому всі ці роки ваші прийоми мали такий успіх? Думаєте, люди приходили милуватися на вас? Вони приходили подивитися на мене. Усе. Кінець».

Направду, це був скоріше монолог, ніж діалог.

Пізніше, в кіно, вона сиділа поруч з Томом, як і збиралася, і тримала його за руку, але рука здавалася на рідкість млявою. Як риб'ячий плавець. Видно, його стривожили слова Майкла, і тепер він сидить і думає про них. Як би знайти хвилинку і залишитися з ним наодинці? Вона зуміла б його заспокоїти. Зрештою ніхто, крім неї, не виплутався б з положення з таким блиском.

Апломб — ось точне слово. Цікаво все-таки, що саме Доллі сказала Майклу. Треба буде дізнатися. Майкла питати не годиться, ще подумає, що вона надала якесь

значення його словам; треба дізнатися у самій Доллі. Мабуть, не варто сваритися з нею. Джулія посміхнулася при думці, яку сцену вона розіграє з Доллі. Вона буде зі старою коровою сама ніжність, вона підлеститься до неї і випитає все, та й не здогадається, як вона, Джулія, на неї сердита. Цікаво все-таки... Її прямо мороз по шкірі пробрав від згадки, що про неї базикають.

Зрештою, якщо вона не може робити як хоче, хто тоді може? Її особисте життя нікого не стосується. Однак, якщо люди почнуть над ній сміятися, гарного буде мало. Цікаво, що викине Майкл, якщо дізнається правду? Чи не дуже-то йому зручно буде з нею розлучитися і залишатися її антрепренером. Найрозумніше з його боку було б закрити очі, але в деяких відносинах Майкл — людина дивна: ні-ні та й згадує, що його, батько — полковник, і починає зображати з себе бозна-що. Він цілком може раптом сказати: попри все я повинен повести себе, як джентльмен. Чоловіки такі дурні, вони здатні наплювати у власний колодязь.

Звичайно, вона не дуже і засмутиться. Поїде на гастролі в Америку на рік або два, поки скандал не вщухне, а потім знайде собі нового антрепренера. Але це так обтяжливо! І потім, у них є Роджер, про це теж не можна забувати; він так стане переживати, бідне ягнятко, все це буде для нього так принизливо. Нічого закривати очі: вона буде вкрай по-дурному виглядати, розлучаючись в її віці через хлопчика двадцяти трьох років. Звичайно, заміж вона за Тома не вийде, на це у неї дістане розуму. А Чарлз одружиться на ній?

Джулія обернулася і подивилася в напівтемряві на його аристократичний профіль. Він шалено любить її вже багато років, він — один з тих благородних галантних

ідіотів, яких жінки запросто обводять навколо пальця; можливо, він не відмовиться виступати в суді в ролі співвідповідача при розірванні шлюбу, замість Тома. Це був би прекрасний вихід. Леді Чарлз Темерлі. Звучить непогано. Можливо, вона і правда була трохи безрозсудна.

Вона завжди стежила, щоб її ніхто не помітив, коли йшла до Тома, але її міг побачити хто-небудь із шоферів по дорозі туди або назад і уявити казна-що. У таких людей завжди тільки непристойності на умі. Що до нічних клубів, то вона з радістю ходила б з Томом в тихі місця, де б їх ніхто не побачив, але він не хотів. Він любив, щоб була купа народу, йому подобалося обертатися серед елегантних людей, на них подивитися і себе показати. Він хотів, щоб їх бачили разом.

«Дідько! — сказала собі Джулія. — Дідько! Дідько!»

Так, вечір в кіно виявився далеко не таким приємним, як вона очікувала.

18

Наступного дня Джулія подзвонила Доллі на її особистий апарат.

— Любонько, я не бачила вас тисячу років. Що ви робляли весь цей час?

— Та нічого особливого.

Голос Доллі був холодний.

— Послухайте, завтра повертається Роджер. Ви знаєте, він зовсім кидає Ітон. Я пошлю вранці за ним машину і хочу, щоб ви приїхали до ланчу. Я нікого не кличу. Тільки ви і я, Майкл і Роджер.

— Я вже запрошена на завтра до ланчу.

За двадцять років Доллі жодного разу не була зайнята,

якщо Джулія хотіла її бачити. Голос на іншому кінці дроту здавався ворожим.

— Доллі, як ви можете бути такою злюкою? Роджер буде жадливо розчарований. Його перший день вдома; до того ж я сама хочу вас бачити. Я вже цілу вічність не бачила вас і страшенно скучила. Ви не можете відкласти вашу зустріч? Один тільки раз, люба, і ми з вами всмак наговоримося після ланчу удвох, лише ви та я.

Коли Джулія чогось хотіла, їй просто немислимо було відмовити; ніхто не міг вкласти стільки ніжності в голос, бути такою привабливою, такою чарівною. Настало мовчання, і Джулія зрозуміла, що Доллі бореться зі своїми ображеними почуттями.

— Добре, люба, я якось примудрюся це залагодити.

— Любонько! — але, давши відбій, Джулія процідила крізь зуби: «Стара королева!»

Доллі приїхала. Роджер ввічливо вислухав, що він сильно виріс, і зі своєю серйозною посмішкою відповідав як годиться на все те, що вона вважала доречним сказати хлопчикові його років. Роджер ставив Джулію в глухий кут. Хоча сам він говорив мало, він, здавалося, уважно слухав все, що говорили інші, і все ж її не полишало дивне відчуття, ніби голова його зайнята власними думками. Здавалося, він спостерігає за ними з боку з тією ж цікавістю, з якою міг би спостерігати за звірами в зоопарку. Це викликало в ній легку тривогу. При першій же нагоді Джулія вимовила репліку, яку заздалегідь приготувала заради Доллі:

— Роджер, милий, твій нещасний батько зайнятий сьогодні ввечері. У мене є два квитки в «Палладіум» на другу виставу, і Том кликав тебе обідати в кафе-Ройял.

— Так? — секундне мовчання. — Гарзд.

Джулія повернулась до Доллі.

— Так добре, що у нас є Том. Можна всюди пускати з ним Роджера. Вони великі друзі.

Майкл кинув на Доллі багатозначний погляд. В очах у нього затанцювали бісики.

— Том — дуже пристойний хлопець. Він не дасть Роджеру нашкодити, — сказав він.

— Мені здається, Роджеру цікавіше спілкуватися зі своїми друзями по Ітону, — відгукнулася Доллі.

«Стара корова, — думала Джулія, — стара корова!»

Після ланчу вона покликала Доллі до себе в кімнату.

— Мені треба відпочити. Я ляжу, а ви мені розповісте все новини. Гарненько попліткувати, ось чого я хочу.

Вона ніжно оповила рукою масивну талію Доллі і повила її наверх. Якийсь час вони базікали про те про се: про вбрання, прислугу, косметику; позлословили про спільних знайомих; потім Джулія, спершись на руку, довірливо подивилася Доллі в очі.

— Доллі, мені треба з вами про дещо поговорити. Мені потрібна порада, а ви — єдина людина на світі, до кого я звернуся за порадою. Я знаю, що вам я можу довіряти.

— Ну, звичайно, люба.

— Виявляється, про мене пішли бридкі плітки. Хтось сказав Майклу, що в місті базікають про мене і бідного Тома Феннела.

Хоча очі її зберігали все той же зачарований і зворушливий вираз, перед яким — вона це знала — Доллі не могла встояти, Джулія уважно стежила за нею.

Даремно: Доллі не здригнулася, не ворухнувся жоден м'яз.

— Хто розповів Майклу?

— Гадки не маю. Він не говорить. Самі знаєте, який він, коли йому заманеться зображати з себе джентльмена.

Їй тільки здалося, чи обличчя Доллі дійсно стало менш напруженим?

— Мені потрібна правда, Доллі.

— Я так рада, що ви звернулися до мене, люба. Я терпіти не можу втручатися, куди мене не просять, якби ви самі не затіяли цю розмову, ніщо не змусило б мене її почати.

— Любонько, кому, як не мені, знати, який ви вірний друг.

Доллі скинула туфлі і сіла зручніше в крісло, що за-
тріщало під її вагою.

Джулія не зводила з неї очей.

— Люди злі, для вас це не таємниця. Ви завжди вели такий спокійний спосіб життя. Так рідко виїжджали і то лише з Майклом або Чарлзом Темерлі. Чарлз — інша стаття: всім відомо, що він зітхає по вас тисячу років. Природно, всі здивувалися, що ви раптом, ні з того ні з сього, почали розгулювати по розвеселих місцях з клерком фірми, яка веде ваші бухгалтерські книги.

— Ну, це не зовсім так. Том не клерк. Батько купив йому пай в справі. Він — молодший компаньйон.

— Так, і отримує чотириста фунтів на рік.

— Звідки ви знаєте? — швидко запитала Джулія.

На цей раз Джулія була впевнена в тому, що Доллі зніяковіла.

— Ви умовили мене звернутися до його фірми з приводу прибуткового податку. Один з головних компаньйонів мені і сказав. Трохи дивно, що на такі гроші він в змозі платити за квартиру, одягатися так, як він одягається, і водити вас в нічні клуби.

— Можливо, він отримує грошову допомогу від батька.

— Його батько — стряпчий в північній частині Лондона. Ви прекрасно розумієте, що, якщо він купив йому пай у фірмі, він не стане допомагати йому готівкою.

— Може бути, ви уявили, ніби я його утримую? — сказала Джулія з дзвінким сміхом.

— Я нічого не уявляю, любя. Але люди — так.

Джулії не сподобалися ані слова, вимовлені Доллі, ані те, як вона їх вимовила.

Але вона ніяк не видала своєї тривоги.

— Яка безглуздість! Том — друг Роджера. Звичайно, я з ним виїжджаю. Я відчула, що мені треба стрепенутися. Я втомилася від одноманітності, тільки і знаєш — театр і турбота про саму себе. Це не життя. Зрештою, коли мені і повеселитися, як не зараз? Я старію, Доллі, що вже заперечувати. Ви знаєте, що таке Майкл. Звичайно, він душека, але такий зануда!

— Не більше, ніж був усі ці роки, — сказала Доллі крижаним тоном.

— Мені здається, я — остання, кого можна звинуватити в шури-мури з хлопчиком на двадцять років молодшим за мене.

— На двадцять п'ять, — поправила Доллі. — Мені б теж так здавалося. На жаль, ваш Том не дуже обережний.

— Що ви хочете цим сказати?

— Ну, він обіцяв Евіс Крайтон, що отримає для неї роль у вашій новій п'єсі.

— Що ще за Евіс Крайтон?

— О, одна моя знайома молода актриса. Гарненька, як картинка.

— Він просто дурний хлопчисько. Вірно, сподівається уламати Майкла. Ви ж знаєте, як Майкл любить молодь.

— Він каже, що може вас змусити зробити все, що хоче. Він каже — ви танцюєте під його дудку.

На щастя, Джулія була хороша актриса. На мить серце її зупинилося. Як він міг так сказати? Дурень. Нещасний

дурень! Але вона тут же опанувала себе і весело розсміялася:

— Яка нісенітниця! Так я не вірю жодному слову.

— Він дуже пересічна, вульгарна людина. Ви так з ним носитеся, нічого дивного, якщо це запаморочило йому голову.

Джулія, добродушно посміхаючись, подивилася на Доллі невинним поглядом.

— Але, люба, сподіваюся, ви не думаєте, що Том — мій коханець?

— Якщо і ні, я єдина, хто так не думає.

— Але ви думаєте чи ні?

Доллі мовчала. З хвилину вони, не відводячи очей, дивилися одна на одну; в серці кожної з них горіла чорна ненависть, але Джулія, як і раніше, посміхалася.

— Якщо ви присягне, що це не так, звичайно, я вам повірю.

Голос Джулії став тихим, урочистим, в ньому звучала непідробна щирість.

— Я ще жодного разу вам не збрехала, Доллі, і вже занадто стара, щоб починати. Я даю вам чесне слово, що Том ніколи не був мені ніким іншим, ніж другом.

— Ви знімаєте камінь з моєї душі.

Джулія знала, що Доллі їй не вірить, і Доллі це було відомо. Доллі продовжувала:

— Але в такому разі, Джулія, люба, заради самої себе будьте розсудливі. Не розгулюйте всюди з цим молодиком. Киньте його.

— Не можу. Це буде рівнозначно визнанню, що люди мали рацію, коли лихословили про нас. Моя совість чиста. Я можу дозволити собі високо тримати голову. Я стала б зневажати себе, якби керувалася у своїх вчинках тим, що хтось щось про мене думає.

Доллі сунула ноги назад у туфлі і, діставши з сумочки помаду, нафарбувала губи.

— Що ж, люба, ви не дитина і знаєте, що робите.

Розлучилися вони холодно.

Однак дві або три зронені Доллі фрази виявилися для Джулії дуже неприємною несподіванкою. Вони не виходили у неї з голови. Хоч кого приведе в замішання, якщо чутки про нього так близькі до істини.

Але яке все це має значення? У мільйона жінок є коханці, і це нікого не хвилює. Вона ж актриса. Ніхто не очікує від актриси, щоб вона була зразком доброчесності.

«Це все моя проклята добропорядність. Вона всьому причина».

Джулія здобула репутацію виключно добродійної жінки, якої не загрожує лихослів'я, а тепер було схоже, що її репутація — тюремна стіна, яку вона сама навколо себе спорудила. Але це б ще півбіди. Що мав на увазі Том, коли говорив, що вона танцює під його дудку? Це глибоко уразило Джулію. Дурник. Як він насмілювався?!

З цим вона теж не знала, що робити. Їй би хотілося вилаяти його, але що з того? він все одно не зізнається. Джулії залишалося одне — мовчати. Вона занадто далеко зайшла: знявши голову, за волоссям не плачуть; доводиться приймати все таким, як воно є. Ні до чого закривати очі на правду: Том її не любить, він став її коханцем тому, що це лестить його марнославству, що це відкриває йому доступ до багатьох приємних речей і тому, що, принаймні в його власних очах, це дає йому свого роду положення.

«Якби я не була дурепою, я б кинула його. — Джулія сердито засміялася. — Легко сказати! Я його кохаю».

І ось що найдивніше: заглянувши в своє серце, вона побачила, що обурюється нанесеною їй образою не

Джулія Ламберт — жінка; їй було все одно. Її вразила образа, нанесена Джулії Ламберт — актрисі. Вона часто відчувала, що її талант — критики називали його «геній», але це було занадто гучне слово, краще сказати, її дар — не вона сама і не частина її, а щось поза нею, що користувалося нею, Джулією Ламберт, для самовираження. Це була невідома їй духовна субстанція, осяяння, яке, здавалося, сходило на неї згори і за допомогою неї, Джулії, робило те, на що сама Джулія була нездатна.

Вона була звичайна, досить приваблива старіюча жінка. У її дарові не було ані зовнішньої форми, ані віку. Це був дух, який грав на ній, як скрипаль на скрипці. Зневага до нього, до цього духу, ось що найбільше її образило.

Джулія спробувала заснути. Вона так звикла спати вдень, що як тільки лягала, відразу ж засинала, але сьогодні вона неспокійно переверталася з боку на бік, а сон все не йшов. Нарешті Джулія подивилася на годинник. Том часто повертався з роботи після п'яти. Вона пристрасно тужила за ним, в його обіймах був спокій, коли вона була поруч з ним, все інше не мало значення. Джулія набрала його номер.

— Алло! Так! Хто говорить?

Джулія в паніці притиснула трубку до вуха. Це був голос Роджера. Вона дала відбій.

19

Вночі Джулія теж майже не спала. Вона все ще лежала без сну, коли почула, що повернувся Роджер, і, клацнувши вимикачем, побачила, що було чотири години. Вона насупилася. Вранці він з гуркотом збіг по сходах, в той час як вона ще тільки збиралася вставати.

— Можна увійти, мамуню?

— Заходь.

Він все ще був в піжамі і халаті. Вона посміхнулася йому: він виглядав таким свіжим, таким юним.

— Ти дуже пізно повернувся вчора.

— Не дуже. Близько першої.

— Брехунець! Я подивилася на годинник. Була четверта ранку.

— Ну, чотири так чотири, — весело погодився він.

— Що ви робили до такої пори, заради всього святого?

— Поїхали після спектаклю в одне місце вечеряти. Танцювали.

— З ким?

— З двома дівчатами, яких ми там зустріли. Том знав їх раніше.

— Як їх звати?

— Одну Джил, іншу Джун. Прізвищ їх я не знаю. Джун — актриса. Вона запитала, чи не чи зможу я влаштувати її дублеркою в твоїй наступній п'єсі.

У всякому разі, жодна з них не була Евіс Крайтон. Це ім'я не покидало думок Джулії з тієї хвилини, як Доллі згадала його.

— Але ж такі місця закриваються не о четвертій ранку.

— Так. Ми повернулися до Тома. Том узяв з мене слово, що я тобі не скажу. Він думав, ти страшно на це розсердишся.

— Ну, щоб я розсердилася, потрібна поважніша причина. Обіцяю, що й словом йому не обмовлюся.

— Якщо хто і винен, так тільки я. Я зайшов до нього вчора вдень, і ми про все змовилися. Вся ця нісенітниця щодо кохання, яку чуєш у виставах і читаєш в книжках... Мені скоро вісімнадцять. Я вирішив, треба самому спробувати, що це таке.

Джулія сіла в ліжку і, широко розкривши очі, подивилася на Роджера запитальним поглядом.

— Роджер, заради всього святого, про що ти говориш? Він був, як завжди, стриманий і серйозний.

— Том сказав, що він знає двох дівчат, з якими можна порозумітися. Він сам з ними обома вже переспав. Вони живуть разом. Ну, ми подзвонили їм і запропонували зустрітися після вистави. Том сказав їм, що я — незайманий, нехай кидають жереб, кому я дістанусь. Коли ми повернулися до нього в квартиру, він пішов в спальню з Джил, а мені залишив вітальню і Джун.

На якусь мить думка про Тома була витіснена її тривоگو за Роджера.

— І знаєш, мам, нічого в цьому немає особливого. Не розумію, чого навколо цього піднімають такий галас.

У Джулії стиснуло горло. Очі наповнилися сльозами, вони потоком хлинули по щоках.

— Мамуню, що з тобою? Чому ти плачеш?

— Але ти ж ще зовсім хлопчик!

Роджер підійшов до неї і, присівши на край ліжка, міцно обняв.

— Ну що ти, мамо! Ну, не плач. Якби я знав, що ти розстроїшся, я б не став нічого тобі розповідати. Зрештою, рано чи пізно це повинно було трапитися.

— Але так скоро... Так скоро! Я відчуваю себе тепер зовсім старою.

— Ти — стара?! Тільки не ти, мамо. «Над нею не владні роки. Не набридне їй різноманітність і довіку»*.

Джулія засміялася крізь сльози.

— Дурненький ти, Роджере. Думаєш, Клеопатрі дуже сподобалося б те, що сказав про неї цей старий осел? Ти б

* Вільям Шекспір, «Цезар і Клеопатра».

міг ще трохи почекати.

— І добре, що цього не зробив. Тепер я все знаю. По правді кажучи, все це досить огидно.

Джулія глибоко зітхнула. Її обрадувало, що він так ніжно її обіймає, але було дуже шкода себе.

— Ти не сердися на мене? — запитав він.

— Серджуся? Ні. Але вже якщо це мало статися, я б вважала за краще, щоб не так прозаїчно. Ти говориш про це, точно про цікавий науковий експеримент, і тільки.

— Так воно і було, в своєму роді.

Джулія злегка посміхнулася синові.

— І ти насправді думаєш, що це і є любов?

— Ну, більшість так вважає, хіба ні?

— Ні, зовсім ні. Любов — це біль і мука, сором, захват, рай і пекло, почуття, що ти живеш в сто раз напруженішим життям, ніж зазвичай, і невимовна туга, свобода і рабство, умиротворення і тривога.

У нерухомості, з якої він її слухав, було щось, що змусило Джулію крадькома глянути на сина. В очах Роджера був дивний вираз. Вона не могла його прочитати. Здавалося, він прислухається до звуків, що долітають до нього здалеку.

— Звучить не особливо весело, — пробурмотів Роджер.

Джулія легенько стиснула його обличчя, з такою ніжною шкірою, обома долонями і поцілувала в губи.

— Дурна я, так? Я все ще бачу в тобі того малюка, якого колись тримала на руках.

В його очах спалахнуло лукавий вогник.

— Чого ти смієшся, мавпо?

— Страшенно хороша була фотографія, так?

Джулія не могла втриматися від сміху.

— Порося. Брудне порося.

— Послухай, як щодо Джун? Є для неї надія отримати роль дублерки?

— Скажи, нехай якось зайде до мене.

Але коли Роджер пішов, Джулія зітхнула. Вона була пригнічена. Вона відчувала себе дуже самотньо. Життя її завжди було так заповнене і так цікаве, що у неї просто не вистачало часу займатися сином. Вона, звичайно, страшно хвилювалася, коли він підхоплював коклюш або свинку, але взагалі-то дитиною він був здоровий і зазвичай не особливо займав її думки.

Однак син завжди був до її послуг, якщо на неї сходило бажання з ним поговорити. Джулія часто думала, як буде приємно, коли він виросте і зможе розділяти її інтереси. Думка про те, що вона втратила його, ніколи по-справжньому не володіючи їм, була для Джулії ударом. Коли вона подумала про дівчину, котра вкрала у неї сина, губи Джулії стиснулися.

«Дублерка! Подумати тільки! Ну і ну!»

Джулія так була поглинена своїм болем, що майже не відчувала горя через зраду Тома. Джулія і раніше не сумнівалася, що він її зраджує. У його віці, з його темпераментом, при тому, що сама вона була пов'язана виступами і всілякими зустрічами, до яких її зобов'язувало становище, він, без сумніву, не упускав можливості задовольняти свої бажання. Джулія на все закривала очі. Вона хотіла небагато — залишатися в невіданні. Зараз вперше їй довелося зіткнутися віч-на-віч з реальним фактом.

«Доведеться змиритися з цим, — зітхнула вона. В її голові одна думка обганяла іншу. — Все одно що брехати і не підозрювати, що брешеш, ось що саме фатальне. Все ж краще знати, що ти дурень, ніж бути дурнем і не знати цього».

На Різдво Том поїхав до батьків у Істбурн. У Джулії було два виступи в «День подарунків»*, тому вони залишилися в місті і пішли в «Савой» на грандіозну зустріч Нового року, влаштовану Доллі де Фриз. Через кілька днів Роджер вирушав до Відня. Поки він був у Лондоні,

Джулія майже не бачила Тома. Вона не розпитувала Роджера, що вони роблять, коли носяться разом по місту, — не хотіла знати; вона намагалася не думати і відволікала свої думки, вирушаючи на одну вечірку за одною. І з нею завжди була її робота. Варто було Джулії увійти в театр, як її біль, її приниження, її ревності вшухали. Немов на дні баночки з гримом вона знаходила іншу істоту, яку не зачіпали ніякі мирські тривоги. Це давало Джулії відчуття сили, відчуття урочистості. Маючи під рукою такий притулок, вона може витримати все що завгодно.

У день від'їзду Роджера Том подзвонив їй з контори.

— Ти що-небудь робиш сьогодні ввечері? Чи не піти нам гульнути?

— Не можу. Зайнята.

Це була неправда, але губи самі за неї відповіли.

— Так? А як щодо завтра?

Якби Том висловив розчарування, якби попросив скасувати зустріч, на яку, вона сказала, йде, у Джулії дістало б сил порвати з ним без зайвих слів. Його байдужість вразила її.

— Завтра? Добре.

— О'кей. Заберу тебе з театру після вистави. Бувай.

Джулія була вже готова і чекала його, коли Том увійшов до неї у вбиральню. Вона була в страшній тривозі.

* Другий день Різдва, коли отримують подарунки слуги, посильні тощо.

Коли Том побачив її, обличчя його освітілося, і не встигла Еві вийти з кімнати, як він притулив Джулію до себе і палко поцілував.

— Ось так-то краще, — засміявся він.

Дивлячись на нього, такого юного, свіжого, життєрадісного, душа нарозхрист, не можна було повірити, що він завдає їй жорстокої муки. Не можна було повірити, що він обманює її. Том навіть не помітив, що вони не бачилися майже два тижні. Це було абсолютно ясно.

(«О боже, якби я могла послати його під три чорти!»)

Але Джулія подивилася на нього з веселою посмішкою у своїх прекрасних очах.

— Куди ми йдемо?

— Я замовив столик у Квега. У них у програмі новий номер. Якийсь американський фокусник. Кажуть — перший клас.

Всю вечерю Джулія жваво базікала. Розповідала Тому про прийоми, на яких вона була, і про театральні вечірки, на які не могла не піти. Складалося враження, ніби вони не бачилися так довго тільки тому, що вона, Джулія, була зайнята. Її бентежило те, що він сприймав це як належає. Том був радий їй, це не викликало сумнівів; він з цікавістю слухав її розповіді про її справи і людей, з якими вона зустрічалася, але не викликало сумніву й те, що він анітрохи за нею не сумував. Щоб побачити, як Том це прийме, Джулія сказала йому, що отримала запрошення поїхати з їх п'есою на гастролі в Нью-Йорк. Повідомила, які їй пропонують умови.

— Але це ж чудово! — вигукнув Том, і очі його заблищали. — Це ж напевне. Ти нічого не втрачаєш і можеш заробити купу грошей.

— Так, все так, але мені не хочеться покидати Лондон.

— Чому, заради всього святого? Та я б на твоєму місці вхопився за їх пропозицію обома руками. П'єса вже давно не сходить зі сцени, чого доброго, до Великодня театр зовсім перестануть відвідувати, і якщо ти хочеш завоювати Америку, кращої нагоди не знайдеш.

— Не бачу, чому б їй не йти усе літо. До того ж я не люблю нових людей. Волію залишатися з друзями.

— По-моєму, це нерозумно. Твої друзі прекрасно без тебе проживуть. І ти здорово проведеш час в Нью-Йорку.

Її дзвінкий сміх звучав цілком переконливо.

— Можна подумати, ти просто мрієш від мене позбутися.

— Звичайно ж, я буду страшенно за тобою сумувати. Але ж ми розлучимося всього на кілька місяців. Якби мені випала така можливість, вже я б її не упустив.

Коли вони закінчили вечеряти і швейцар викликав їм таксі, Том дав адресу своєї квартири, немов це розумілося само собою. У таксі він обвив рукою її талію і поцілував, і пізніше, коли вона лежала в його обіймах на невеликому односпальному ліжку, Джулія відчула, що весь той біль, яка мучив її останні два тижні, — недорога ціна за щасливий спокій, що наповнив тепер її серце.

Джулія продовжувала ходити з Томом в модні ресторани і нічні кабаре. Якщо людям подобається думати, що Том її коханець, нехай, їй це байдуже. Але все частіше, коли Джулії хотілося кудись з ним піти, Том опинявся зайнятий.

Серед її аристократичних друзів поширилася чутка, що Том Феннел може дати розумну пораду, як скоротити прибутковий податок. Денноранти запросили його на уїк-енд в свій заміський будинок, і він зустрів там купу їх приятелів, які були раді скористатися його професійними знаннями. Том почав отримувати запрошення від невідомих Джулії персон.

Загальні знайомі могли сказати їй:

— Ви ж знаєте Тома Феннела? Дуже розумний, правда? Я чув, він допоміг Джілліанам заощадити на прибутковий податок кілька сотень фунтів.

Джулії все це сильно не подобалося. Раніше потрапити до кого-небудь в гості Том міг тільки через неї. Схоже, що тепер він цілком здатний обійтися без її допомоги. Том був люб'язний і скромний, дуже добре одягався і завжди мав свіжий і акуратний вигляд, що притягувало до нього людей; до того ж міг допомогти їм зберегти гроші.

Джулія досить добре вивчила той маленький світ, куди він прагнув увійти, і розуміла, що він скоро створить собі там міцне становище. Джулія була не дуже високої думки про моральність жінок, яких він там зустріне, і могла назвати не одну титуловану особу, яка буде рада його підчепити. Єдине, що її втішало: всі вони були скупі — снігу взимку не випросиш. Доллі сказала, що він отримує чотириста фунтів на рік; на такі гроші в цих колах не проживеш.

Джулія рішуче відмовилася від поїздки в Америку ще до того, як говорила про це з Томом; глядацька зала кожен день була переповнена.

Але ось несподівано у всіх театрах Лондона почався незрозумілий застій — публіка майже зовсім перестала їх відвідувати, що негайно позначилося на зборах. Схоже, спектакль дійсно не протримається довше Великодня.

У них була в запасі нова п'єса, на яку вони покладали великі надії. Називалася вона «Нинішні часи», і вони мали намір відкрити нею осінній сезон. Там була чудова роль для Джулії і та перевага, що і Майклу теж знайшлася роль в його амплуа. Такі п'єси не виходять з репертуару по року.

Майклу не дуже посміхалася думка ставити її в травні, коли попереду літо, але іншого виходу, мабуть, не було, і він почав підбирати для неї акторський склад.

Якось вдень, під час антракту Еві принесла Джулії записку. Вона з подивом впізнала почерк Роджера.

«Люба мамо!

Дозволь представити тобі міс Джун Денвер; про яку я тобі казав. Їй страшно хочеться потрапити в «Сіддонс-театр», і вона буде щаслива, якщо ти візьмеш її в дублерки навіть на найменшу роль».

Джулія посміхнулася офіційному тону записки; її потішило, що її син вже такий дорослий, навіть намагається скласти протекцію своїм подружкам. І тут вона раптом згадала, хто така ця Джун Денвер. Джун і Джил. Та сама дівчина, яка спокусила бідного Роджера.

Джулія насупилася. Цікаво все ж поглянути на неї.

— Джордж ще не пішов?

Джордж був їхній швейцар. Еві кивнула і відкрила двері.

— Джордже!

Він увійшов.

— Та дама, що принесла лист, зараз тут?

— Так, міс.

— Скажіть їй, що я прийму її після вистави.

В останній дії Джулія з'являлася в вечірній сукні з тренном; плаття було дуже розкішне і вигідно підкреслювало її прекрасну фігуру. У темному волоссі виблискувала діамантова діадема, на руках — діамантові браслети. Як і було потрібно по ролі, воістину величний вигляд.

Джулія прийняла Джун Денвер відразу ж, як закінчилися виклики.

Вона вміла в одну мить переходити з підмостків в звичайне життя, але зараз без всякого зусилля зі свого боку

Джулія продовжувала зображати гордовиту, холодну, величну, хоча і чемну героїню п'єси.

— Я і так змусила вас довго чекати і подумала, що не буду відкладати нашу зустріч, потім перевдягнуся.

Кармінні губи Джулії посміхалися посмішкою королеви, її поблажливий тон тримав на чималій відстані. Вона з першого погляду зрозуміла, що являє собою дівчина, яка увійшла до її вбиральні. Молоденька, з ляльковим личком і кірпатим носиком, сильно і не дуже майстерно нафарбована.

«Ноги дуже короткі, — подумала Джулія, — вельми пересічна дівчина».

На ній, мабуть, було її парадне плаття, і той же погляд розповів про нього Джулії все. («Шафтсбері-авеню. Розпродаж за зниженими цінами».) Бідолаха страшно нервувала. Джулія вказала їй на стілець і запропонувала сигарету.

— Сірники поруч з вами.

Коли дівчина спробувала запалити сірник, Джулія побачила, що руки у неї тремтять.

Перший зламався, другий довелося три рази черкнути об коробку, перш ніж він спалахнув. («Якби Роджер бачив її зараз! Дешеві рум'яна, дешева помада, і до смерті налякана. Весела дівчинка, так він про неї думав».)

— Ви давно на сцені, міс... Вибачте, я забула ваше ім'я.

— Джун Денвер. — У горлі дівчини пересохло, вона з трудом могла говорити. Сигарета її згасла, і вона безпорадно тримала її в руці. — Два роки, — відповіла вона на запитання Джулії.

— Скільки вам років?

— Дев'ятнадцять.

(«Брешеш. Добрих двадцять два».)

— Ви знайомі з моїм сином?

— Так.

— Він тільки-но закінчив Ітон. Поїхав до Відня вивчати німецьку мову. Звичайно, він ще дуже молодий, але ми з його батьком вирішили, що йому буде корисно провести кілька місяців за кордоном, перш ніж вступати в Кембридж. А в яких амплуа ви виступали? Ваша сигарета згасла. Візьміть іншу.

— О, неважливо, дякую. Я грала в провінції. Але мені страшно хочеться грати в Лондоні.

Відчай додав їй хоробрості, і вона вимовила невелику промову, явно заготовлену заздалегідь:

— Я неймовірно захоплююся вами, міс Ламберт. Я завжди говорила, що ви — найбільша актриса англійської сцени. Я навчилася у вас більше, ніж за всі роки, що провела в Королівської академії драматичного мистецтва. Мрія мого життя — грати у вашому театрі, міс Ламберт. Якби ви змогли дати мені хоч найменшу роль! Це найбільший шанс, про який тільки можна мріяти.

— Зніміть, будь ласка, капелюх.

Джун Денвер зняла дешевий капелюшок і швидким рухом похитала своїми коротко стриженим кучериками.

— Гарне волосся, — сказала Джулія.

Все з тією ж трохи гордовитою, але безмежно привітною посмішкою, усмішкою королеви, яку та дарує підданним під час урочистих процесій, Джулія пильно дивилася на Джун. Вона нічого не говорила. Вона пам'ятала афоризм Жанни Тебу: «Не роби паузи, якщо в цьому немає крайньої необхідності, але вже якщо зробила, тягни її скільки зможеш».

Джулія, здавалося, чула, як голосно б'ється серце дівчини, бачила, як та зменшується в своєму купленому на розпродажі одягу, зменшується у власній шкірі.

— Що навело вас на думку попросити у мого сина рекомендаційний лист?

Джун так почервоніла, що це було видно навіть під рум'янами, і, перш ніж відповісти, проковтнула клубок у горлі:

— Я зустріла його у одного свого приятеля і сказала йому, як я вами захоплююся, а він сказав, що, можливо, у вас знайдеться щось для мене в наступній п'єсі.

— Я зараз перебираю в думках всі ролі.

— Я і не мрію про ролі. Якби я могла бути дублеркою... Я хочу сказати, це дало б мені можливість відвідувати репетиції і вивчити вашу техніку. Це вже само по собі школа. Всі так кажуть.

(«Дурна, намагається мені полестити. Немов я сама цього не знаю. А якого біса я буду її вчити?»)

— Дуже мило з вашого боку так на це дивитися. Я звичайнісінька жінка, повірте. Публіка так до мене прихильна, так прихильна... Ви — гарненька дівчина. І молоденька. Юність прекрасна. Ми завжди намагалися надати молоді можливість себе показати. Зрештою ми не вічні, і ми вважаємо своїм обов'язком перед публікою готувати зміну, яка займе наше місце, коли прийде час.

Джулія вимовила ці слова своїм прекрасно поставленим голосом так просто, що Джун Денвер піднеслася духом. Їй вдалося обвести стару, місце дублерки у неї в кишені! Том Феннел сказав, якщо вона не буде дурепою, то знайомство з Роджером цілком може до чого-небудь привести.

— Ну, це трапиться ще не скоро, міс Ламберт, — сказала вона, і її очі, гарненькі темні очі, заблищали.

(«Тут ти права, голубонько, ще як права. Посперечатися, зіграю краще тебе навіть в сімдесят».)

— Я повинна подумати. Я ще не знаю, які дублери знадобляться нам для наступної п'єси.

— Подейкують, що Евіс Крайтон буде грати дівчину. Я могла б дублювати її.

Евіс Крайтон. На обличчі Джулії не здригнувся жоден мускул; ніхто б не здогадався, що це ім'я для неї щось означає.

— Мій чоловік згадував про неї, але ще нічого не вирішено. Я її зовсім не знаю. Вона талановита?

— Думаю що так. Я була разом з нею в театральній школі.

— І кажуть, гарненька, як картинка.

Піднявшись, щоб показати, що аудієнція закінчена, Джулія скинула з себе королівський вид. Вона змінила тон і в одну секунду стала славною, добродушною актрисою, яка з радістю надасть дружню послугу, якщо це в її силах. — Ну, люба, залиште мені ваше ім'я та адресу, і якщо що-небудь з'явиться, я вам повідомлю.

— Ви не забудете про мене, міс Ламберт?

— Ні, люба, обіцяю, що ні. Було так приємно з вам познайомитися. Ви славно дівчинка. Знайдете самі вихід? До побачення.

«Дідька лисого вона отримає що-небудь в моєму театрі, — подумала Джулія, коли та пішла. — Брудна повіє, спокусити мого синочка! Бідне ягнятко. Сором і ганьба, та й годі; таких треба карати по всій строгості закону».

Знімаючи своє чудове плаття, Джулія подивилася в дзеркало. Погляд у неї був жорсткий, губи кривила іронічна посмішка. Вона звернулася до свого відображення:

— І можу сказати тобі, подруга, є ще одна людина, яка не буде у нас грати ні в «Нинішніх часи», ні взагалі.

Це Евіс Крайтон.

Але через тиждень Майкл згадав її ім'я.

— Послухай, ти чула про дівчину, яку звуть Евіс Крайтон?

— Ніколи.

— Кажуть, вона дуже непогана. Леді і все таке інше. Її батько з військових. Я подумав, чи не підійде вона на роль Онор.

— Як ти про неї дізнався?

— Від Тома. Він знайомий з нею. Каже, у неї є талант. Через тиждень буде виступати в недільному театрі. Том вважає, що варто на неї подивитися.

— Що ж, піди і подивися.

— Я збирався поїхати на вікенд в Сендуїч пограти в гольф. Тобі дуже не хочеться йти? П'єса напевно негодяща, але ти зможеш сказати, чи варто давати їй читати роль. Том складе тобі компанію.

Серце Джулії несамовито билосся.

— Звичайно, я піду.

У неділю вона зателефонувала Тому і запросила його зайти до них перекусити перед театром. Том з'явився раніше, ніж Джулія була готова.

— Я затрималася або ти поспішив? — запитала вона, входячи в вітальню.

Джулія побачила, що Том насилу стримує нетерпіння. Він нервувач і сидів як на голках.

— Третій дзвінок рівно о восьмій, — відповів він. — Терпіти не можу приходити в театр після початку вистави.

Його збудження сказало Джулії все, що вона хотіла знати. Вона не стала поспішати, коли пила свій коктейль.

— Як звуть актрису, яку ми йдемо дивитися? — запитала вона.

— Евіс Крайтон. Мені страшно хочеться почути твою думку про неї. Я думаю, що вона — знахідка. Вона знає, що ти сьогодні прийдеш, і страшно хвилюється, але я сказав їй, що для цього немає підстав. Ти сама знаєш, що таке недільні вистави: репетиції поспіхом і все таке; я сказав їй, що ти це розумієш і приймеш до уваги.

Протягом обіду Том безперестанку поглядав на годинник. Джулія займала його великосвітської бесідою. Вона говорила то на одну тему, то на іншу, хоча Том ледве слухав. Як тільки йому вдалося, він знову перевів розмову на Евіс Крайтон.

— Звичайно, я їй про це і не заїкнувся, але, по-моєму, вона підійде для Онор. — Він вже прочитав «Нинішні часи», як читав все п'єси, які ставилися у них в театрі, ще до постановки. — Вона просто створена для цієї ролі. Їй довелося поборотися, щоб встати на ноги, і, звичайно, це для неї чудовий шанс. Вона неймовірно тобою захоплюється і страшно хоче зіграти разом з тобою.

— Нічого дивного. Це означає — пробути на сцені не менше року і показатися купі антрепренерів.

— Вона — дуже світла блондинка; як раз те, що потрібно: буде добре відтіняти тебе.

— Ну, за допомоги перекису водню блондинок на сцені хоч греблю гати.

— Але вона — натуральна блондинка.

— Так? Я сьогодні отримала від Роджера великого листа. Схоже, він прекрасно проводить час.

Том відразу втратив інтерес до розмови. Подивився на годинник. Коли подали каву, Джулія сказала, що її не можна пити. Вона веліла зварити іншу, свіжу.

— О, Джулія, право, не варто. Ми запізнимось.

— Що з того, якщо ми пропустимо кілька хвилин?

В голосі Тома зазвучало страждання:

— Я обіцяв, що ми прийдемо вчасно. У неї дуже хороша сцена майже на самому початку.

— Мені дуже шкода, але, не випивши каву, я йти не можу.

Поки вони її чекали, Джулія підтримувала жваву розмову. Том ледь відповідав і нетерпляче поглядав на двері. Коли нарешті принесли каву, Джулія пила її з повільністю, що зводила з розуму. На той час, як вони сіли в машину, Том був у стані холодного сказу і просидів всю дорогу з надutoю фізіономією, не дивлячись на неї.

Джулія була цілком задоволена собою. Вони підїхали до театру за дві хвилини до підняття завіси, і коли Джулія з'явилася в залі, пролунали оплески.

Вибачаючись за незручності, Джулія пробралася на своє місце в середині партеру. Слабка усмішка висловлювала вдячність за оплески, якими публіка вітала її на рідкість своєчасну появу, а опущені очі скромно заперечували, що вони мають до неї хоч якесь відношення.

Піднялася завіса, і після короткої вступної сценки з'явилися дві дівчини, одна — дуже гарненька, і молоденька, інша — не така молоденька і негарна. Через хвилину Джулія повернулась до Тома.

— Яка з них Евіс Крайтон — молода чи старша?

— Молода.

— Так, звичайно ж, ти ж казав, що вона білявка.

Джулія подивилася на нього. Обличчя Тома більше не супилося, на губах грала щаслива посмішка.

Джулія звернула всю увагу на сцену.

Евіс Крайтон була дуже хороша собою, з цим не доводилося сперечатися, з чарівними золотистим волоссям, виразними блакитними очима і маленьким прямим носиком, але Джулії не подобався такий тип жінок.

«Нецікава, — сказала вона собі. — Так, актрисочка».

Кілька хвилин вона дуже уважно стежила за її грою, потім з легким подихом відкинулася в кріслі.

«Абсолютно не вміє грати» — таким був її вирок.

Коли опустилася завіса, Том з жадібним інтересом повернувся до неї. Поганого настрою наче й не було.

— Що ти про неї думаєш?

— Гарненька, як картинка.

— Це я і сам знаю. Я питаю про її гру. Ти згодна зі мною — вона талановита?

— Так, у неї є здібності.

— Ти не можеш піти за лаштунки і сказати їй це? Це дуже її підбадьорить.

— Я?

Він просто не розуміє, про що просить. Нечувано! Вона, Джулія Ламберт, піде за лаштунки вітати якусь третьорозрядну актрисочку!

— Я обіцяв, що приведу тебе після другого акту. Ну ж, Джуліє, будь людиною! Це доставить їй таку радість.

(«Дурень! Чортів дурень! Добре, я і через це пройду».)

— Звичайно, якщо ти думаєш, що це що-небудь для неї означає, я — із задоволенням.

Після другого акту вони пройшли через сцену за куліси, і Том провів Джулію до вбиральні Евіс Крайтон.

Вона ділила її з тією негарною дівчиною, з якою з'явилася в першому акті. Том представив їх одну одній. Евіс трохи афектовано простягнула Джулії м'яву руку.

— Я так рада познайомитися з вами, міс Ламберт. Вибачте за безлад. Що толку було прибирати тут на якийсь один вечір.

Вона аж ніяк не нервувала. Навпаки, здавалася досить впевненою в собі.

«Пройшла вогонь і воду. Корислива. Зображує переді мною дочку полковника».

— Так люб'язно з вашого боку було зайти до мене. Боюся, п'єса не дуже цікава, але, коли починаєш, доводиться брати, що дають. Я довго вагалася, коли мені прислали її почитати, але мені сподобалася роль.

— Ваше виконання чарівно, — сказала Джулія.

— Ви дуже добрі! Звичайно, якби було більше репетицій... Вам мені особливо хотілося показати, що я можу.

— Ну, знаєте, я вже не перший рік на сцені. Я завжди вважала, якщо у людини є талант, він проявить його в будь-яких умовах. Вам не здається?

— Я розумію, що ви маєте на увазі. Звичайно, мені не вистачає досвіду, я не заперечую, але головне — вдалий випадок. Я відчуваю, що можу грати. Тільки б отримати роль, яка мені по зубах.

Евіс замовкла, надаючи Джулії можливість сказати, що в їх новій п'єсі є як раз така роль, але Джулія продовжувала з посмішкою мовчки дивитися на неї.

Джулію тішило, що та звертається з нею як дружина сквайра, яка бажає бути люб'язною з дружиною вікарія.

— Ви давно в театрі? — запитала вона, нарешті. — Дивно, що я ніколи про вас не чула.

— Ну, якийсь час я виступала в ревю, але відчула, що даремно витрачаю час. Весь минулий сезон я була в турне. Мені б не хотілося знову їхати з Лондона.

— У Лондоні акторів більше, ніж ролей, — сказала Джулія.

— О, без сумніву. Потрапити на сцену майже безнадійно, якщо не маєш підтримки. Я чула, ви скоро ставите нову п'єсу.

— Так.

Джулія продовжувала посміхатися мало сказати солодко — прямо приторно.

— Якби для мене знайшлася там роль, я була б щаслива зіграти з вами. Мені дуже шкода, що містер Госселін не зміг сьогодні прийти.

— Я розповім йому про вас.

— Ви правда думаєте, що у мене є шанси? — Крізь всю її самовпевненість, крізь манери господині заміського маєтку, яку вона вирішила розіграти, щоб зробити враження на Джулію, проглянула пекуча тривога. — Ах, якби ви замовили за мене слівце!

Джулія кинула на неї замислений погляд.

— Я дотримуюся порад чоловіка частіше, ніж він моїх, — посміхнулася вона.

Коли вона виходила з вбиральні Евіс Крайтон — тієї пора вже було перевдягатися до третього акту, — Джулія зловила запитальний погляд, кинутий на Тома, в той час, як вона прощалася. Джулія була впевнена, хоча не помітила жодного руху, що він трохи хитнув головою. Всі почуття її в той момент були загострені, і вона перевела німий діалог в слова:

«Підеш вечеряти зі мною після вистави?» «Ні, будь воно все прокляте, не можу. Треба проводити її додому».

Третій акт Джулія слухала з суворим виглядом. І цілком природно — п'єса була серйозна. Коли спектакль закінчився і блідий схвильований автор виголосив з нескінченними паузами і запинками кілька належних слів, Том запитав, де б їй хотілося повечеряти.

— Поїдемо додому і поговоримо, — сказала Джулія. — Якщо ти голодний, на кухні напевно що-небудь знайдеться поїсти.

— Ти маєш на увазі Стенхоуп-плейс?

— Так.

— Добре.

Джулія відчула, що у нього відлягло від серця: він боявся, як би вона не поїхала до нього. У машині Том мовчав, і Джулія знала, чому. Вона здогадалася, що десь влаштовується вечірка, на яку йде Евіс Крайтон, і Тому хочеться бути там. Коли вони під'їхали до будинку, там було темно і тихо. Слуги вже спали. Джулія запропонувала, щоб вони спустилися вниз, в кухню, і роздобули собі який-небудь їжі.

— Я не голодний, але, може бути, ти хочеш їсти, — сказав Том. — Вип'ю віскі з содовою і ляжу спати. У мене завтра важкий день в конторі.

— Добре, принеси мені теж у вітальню. Я запалю світло.

Коли Том увійшов, Джулія пудрилася і фарбувала губи перед дзеркалом і перестала тільки, коли він налив віскі і сів. Тоді вона обернулася. Том виглядав таким молодим, таким неправдоподібно чарівним в своєму чудово пошитому костюмі, коли сидів отак, потонувши в великому кріслі, що вся гіркота цього вечора, всі пекучі ревності, що мучили її останніми днями, раптово зникли, розчинилися в її палкому коханні до нього. Джулія сіла на ручку крісла і ніжно провела рукою по його волоссю. Він сердито відсахнувся.

— Не роби цього, — сказав він. — Терпіти не можу, коли мені тріпають волосся.

Немов гострий ніж встромився Джулії в серце. Том ще ніколи не говорив з нею таким тоном. Але вона безтурботно розсміялась і, взявши зі столика келих з віскі, яке він їй налив, сіла в крісло навпроти. Його слова і жест були мимовільні, Том навіть сам злегка зніяковів. Він не дивився їй в очі, обличчя знову стало похмурим.

Це був вирішальний момент.

Кілька хвилин вони мовчали. Кожен удар серця заважав Джулії біль. Нарешті вона змусила себе заговорити.

— Скажи мені, — сказала, усміхаючись, — ти спав з Евіс Крайтон?

— Звичайно, ні! — скрикнув він.

— Чому ж? Вона гарненька.

— Вона не з таких. Я її поважаю.

Обличчя Джулії не видало жодного з почуттів, що її охопили. Ніхто б не здогадався по її тону, що мова йде про найголовніше для неї — так вона могла б говорити про падіння імперій і смерті королів.

— Ти знаєш, що б я сказала? Я б сказала, що ти в неї шалено закоханий.

Том все ще уникав її погляду.

— Ти з нею, бува, не заручений?

— Ні.

Тепер він дивився на неї, але погляд його був ворожим.

— Ти просив її вийти за тебе заміж?

— Як я можу?! Я, остання погань!..

Він говорив з таким запалом, що Джулія навіть здивувалася.

— Про що, заради всього святого, ти верзеш?

— Навіщо грати в хованки? Як я можу запропонувати руку пристойною дівчині? Хто я?

Чоловік, що живе на утриманні, та — бачить бог! — тобі це відомо краще, ніж кому-небудь іншому.

— Не мели дурниць. Стільки галасу через нещасні кілька подарунків.

— Мені не слід було їх брати. Я з самого початку знав, що це погано. Все робилося так поступово, я і сам не розумів, що відбувається, поки не загруз по саму шию. Мені

не по кишені життя, в яке ти мене втягнула. Я не знав, як вийти з положення. Довелося взяти гроші у тебе.

— Чому б і ні? Зрештою я дуже багата.

— Будь прокляте твоє багатство!

Том тримав в руці келих з віскі і, піддавшись раптовому пориву, жбурнув його в камін. Келих розбився на дрібні осколки.

— Ну, розбивати щасливе сімейне вогнище все ж не варто, — посміхнулася Джулія.

— Пробач. Я не хотів. — Том знову кинувся в крісло і відвернувся від неї. — Я соромлюся самого себе! Втратив до себе будь-яку повагу. Думаєш, це приємно?

Джулія промовчала. Вона не знайшла, що сказати.

— Здавалося цілком природним допомогти тобі, коли ти потрапив в біду. Для мене це було задоволення.

— О, ти робила це завжди з таким тактом! Ти запевнила мене, що я мало не надаю тобі послугу, коли дозволяю платити мої борги. Ти полегшила мені можливість стати негідником.

— Мені дуже шкода, якщо ти так думаєш.

Голос її зазвучав уїдливо. Джулія почала сердитися.

— Тобі нема про що шкодувати. Ти хотіла мене, і ти мене купила. Якщо я виявився настільки низьким, що дозволив себе купити, тим гірше для мене.

— І давно ти так відчуваєш?

— З самого початку.

— Це не правда.

Джулія знала, що пробудило в ньому докори сумління — любов до чистої, як він вважав, дівчині. Бідний дурник! Невже він не розуміє, що Евіс Крайтон ляже в ліжку хоч з другим помічником режисера, якщо вирішить, що той дасть їй роль.

— Якщо ти закохався в Евіс Крайтон, чому не сказав мені про це?

Том подивився на неї нещасними очима і нічого не відповів.

— Невже ти боявся, що я заважатиму їй взяти участь в нашій новій п'єсі? Ти б міг уже досить добре мене знати і розуміти, що я не дозволю почуттям заважати справі.

Том не вірив своїм вухам.

— Що ти маєш на увазі?

— Я думаю, що Евіс — знахідка. Я збираюся сказати Майклу, що вона нам цілком підійде.

— О Джуліє, ти — молодець! Я і не уявляв, що ти така чудова жінка!

— Запитав би мене, я б тобі сказала.

Том полегшено зітхнув.

— Моя люба! Я так до тебе прив'язаний.

— Я знаю, я теж. З тобою так весело скрізь ходити, і ти так чудово тримаєшся і одягнений зі смаком, будь-яка жінка може тобою пишатися. Мені подобалося з тобою спати, і мені здавалося, що тобі теж подобається зі мною спати, але треба дивитися фактам в обличчя: я ніколи не була в тебе закохана, як і ти — в мене. Я знала, що рано чи пізно наш зв'язок повинен скінчитися. Ти повинен був коли-небудь закохатися, і це, природно, поклато б всьому край. І тепер це сталося, так?

— Так.

Джулія сама хотіла це почути від нього, але біль, який заподіяло їй це коротке слово, був жахливий. Однак вона дружелюбно посміхнулася.

— Ми з тобою дуже непогано проводили час, але тобі не здається, що пора прикрити лавочку?

Джулія говорила таким природним, навіть жартівливим

тоном, що ніхто не запідозрив би, яка нестерпна мука розриває їй серце. Вона чекала відповіді з страхом, що викликав нудоту.

— Мені дуже шкода, Джулія, але я повинен повернути собі почуття самоповаги. — Том глянув на неї стурбованими очима. — Ти не сердишся на мене?

— За що? За те, що ти переніс свої вітряні почуття з мене на Евіс Крайтон? — її очі заіскрилися лукавим сміхом. — Звичайно, ні, милий. Зрештою акторської братії ти не змінив.

— Я так вдячний тобі за все, що ти для мене зробила. Не думай, що ні.

— Годі, малюк, не мели дурниць. Нічого я не зробила для тебе. — Джулія піднялася. — Ну, тепер тобі і правда пора лягати. У тебе завтра важкий день в конторі, а я втомилася як собака.

У Тома гора з плечей звалилася. І все ж щось скребло у нього на серці, його спантеличував тон Джулії, такий доброзичливий і разом з тим трохи іронічний; у нього було туманне відчуття, ніби його залишили в дурнях. Він підійшов до Джулії, щоб поцілувати її на ніч. Якусь частку секунди вона коливалася, потім з дружньою посмішкою підставила по черзі обидві щоки.

— Ти ж знаєш дорогу до себе в кімнату? — вона прикрила рот рукою, щоб приховати ретельно продумане позіхання. — Я так хочу спати!

Коли Том вийшов, Джулія погасила світло і підійшла до вікна. обережно подивилася назовні крізь фіранки. Грюкнули входні двері, і на вулиці з'явився Том. Озирнувся по сторонам. Джулія здогадалася, що він шукає таксі. Мабуть, його не було, і Том пішов пішки у напрямку до парку. Вона знала, що він поспішає на вечірку, де була Евіс Крайтон, щоб повідомити їй радісні новини.

Джулія впала в крісло. Вона грала весь вечір, грала, як ніколи, і зараз відчувала себе абсолютно змученою.

Сльози — сльози, яких на цей раз ніхто не бачив, — покотилися в неї по щоках. Ах, вона така нещасна!

Лише одне допомагало їй винести горе — пекуче презирство, яке вона не могла не відчувати до дурного хлопчика: віддав перевагу третьорозрядній актрисочці, яка навіть не уявляє, що таке справжня гра! Це було безглуздо. Евіс Крайтон не знає, куди їй дівати руки; та що там, вона навіть ходити по сцені ще не вміє.

«Якби у мене залишилося відчуття гумору, я б сміялася до упаду, — схлипнула Джулія. — Нічого смішніше я не бачила».

Цікаво, як поведе себе Том? В кінці кварталу треба платити за квартиру. Майже всі меблі належить їй. Навряд чи йому захочеться повертатися в свою жалюгідну кімнату на Тевісток-сквер. Джулія подумала, що з її допомогою Том завів багато нових друзів. Він тримався з ними розумно, намагався бути їм корисним; вони його не залишать. Але водити Евіс всюди, куди їй заманеться, йому буде не так і легко. Мила крихітка дуже меркантильна,

Джулія не сумнівалася, що вона і думати про нього забуде, як тільки його гроші вичерпаються.

Треба бути дурнем, щоб потрапити на її вудку. Теж мені праведниця! Будь-кому ясно, що вона використувала його, щоб отримати роль в «Сіддонс-театрі», і, як тільки доб'ється свого, виставить його за двері. При цій думці Джулія здригнулася. Вона обіцяла Тому взяти Евіс Крайтон в «Нинішні часи» тому, що це добре вписувалося в мізансцену, яку вона грала, але вона не надала ніякого значення своїй обіцянці. У неї завжди був в запасі Майкл, щоб чинити опір цьому.

— Чорт забирай, вона отримає цю роль, — голосно ви-

мовила Джулія. Вона мстиво засміялася. — Бачить бог, я жінка незлобива, але всьому є межа.

Буде так приємно відплатити Тому і Евіс Крайтон тією ж монетою. Джулія продовжувала сидіти, не запалюючи світла; вона обмірковувала, як це краще зробити. Однак час від часу вона знову приймалася плакати, так як з глибини підсвідомості спливали картини, які були для неї катуванням.

Вона згадувала струнке, юне тіло Тома, що притиснулося до неї, його жарку наготу, неповторний смак його губ, сором'язливу і разом з тим лукаву посмішку, запах його кучерявого волосся.

«Дурепа, дурепа, навіщо я не промовчала! Пора мені вже його знати. Це — чергове захоплення. Воно б пройшло, і він знову повернувся б до мене».

Джулія була напівмертвою від втоми. Вона піднялася до себе в спальню. Проковтнула снодійне. Лягла в ліжку.

22

Але прокинулася вона рано, о шостій ранку, і почала думати про Тома. Повторила про себе все, що вона сказала йому, і все, що він сказав їй. Вона була змучена і нещасна. Втішала її лише усвідомлення, що вона провела всю сцену їх розриву з безтурботною веселістю і Том навряд чи міг здогадатися, яку він завдав їй рану.

Весь день Джулія була не в змозі думати ні про що інше і сердилась на себе за те, що вона не в силах викинути Тома з голови. Їй було б легше, якби вона могла поділитися своїм горем з другом.

Ах, якби хто-небудь її втішив, сказав, що Том не вартий її хвилювань, запевнив, що він гидко з нею повівся.

Як правило, Джулія розповідала про свої неприємності Чарлзу або Доллі. Звичайно, Чарлз поспівчуває їй від щирого серця, але це буде для нього страшним ударом, врешті-решт він шалено любить її ось уже двадцять років, і просто жорстоко говорити йому, що вона віддала одному пересічному хлопчиську скарб, за який він, Чарлз, пожертвував би десятима роками життя. Вона була для Чарлза кумиром, безсеречно з її боку скидати цей кумир з п'єдесталу.

Думка про те, що Чарлз Темерлі, такий аристократичний, такий освічений, такий елегантний, любить її все з тієї ж відданістю, безсумнівно, пішла Джулії на користь. Доллі, звичайно, була б в захваті, якби Джулія довірилася їй. Вони рідко бачилися останнім часом, але Джулія знала, що варто їй зателефонувати — і Доллі миттю прибіжить. Доллі страшно обуриться і збожеволіє від ревностей, коли Джулія сама щиросердно їй у всьому зізнається; хоча Доллі все одно підозрює правду. Але вона так зрадіє, що все скінчено, вона пробачить.

З яким задоволенням вони стануть переіщити Тома! Зрозуміло, зізнаватися, що Том дав їй відставку, задоволення маленьке, а Доллі не обдуриш, вона і не подумає повірити, якщо набрехати їй, ніби Джулія сама кинула його. Джулії хотілося гарненько виплакати, а з якого дива плакати, якщо ти своїми руками розірвала зв'язок.

Для Доллі це очко на її користь, при всьому її співчутті вона всього-на-всього людина — цілком природно, якщо вона буде радіти в глибині душі, що з Джулії трохи збили пиху. Доллі завжди обожнювала її. Джулія не мала намір виявляти перед нею своє слабе місце. «Схоже, що єдиний, до кого я можу зараз піти, — Майкл, — усміхнулася Джулія. — Але, мабуть, все ж не варто».

Вона в точності уявила собі, що він скаже: «Люба, це не дуже пристойно — розповідати мені такі історії. Чорт забирай, ти ставиш мене у вкрай незручне становище. Я тішу себе думкою, що досить широко дивлюся на речі. Нехай я актор, але зрештою я джентльмен, і... ну... ну, я хочу сказати... я хочу сказати, це такий поганий тон».

Майкл повернувся додому тільки вдень, і коли він зайшов до кімнати Джулії, вона відпочивала. Він розповів, як провів вікенд і з яким результатом зіграв у гольф. Грав він дуже добре, деякі з його ударів були просто чудові, і він описав їх у всіх подробицях.

— Між іншим, як ця дівчина, яку ти ходила дивитися вчора ввечері, нічого? Буде з неї толк?

— Ти знаєш, так. Дуже гарненька. Ти відразу закохаєшся.

— Люба, в моєму віці! А грати вона може?

— Вона, звичайно, недосвідчена. Але мені здається, в ній щось є.

— Що ж, треба її викликати і уважно до неї придивитися. Як з нею зв'язатися?

— У Тома є її адреса.

— Піду йому подзвоню.

Майкл зняв трубку і набрав номер Тома. Том був удома, і Майкл записав адресу в блокнот.

Пауза — Том щось йому говорив.

— Ось воно що, старий... Мені дуже шкода це чути. Так, не пощастило.

— В чому справа? — запитала Джулія.

Майкл зробив їй знак мовчати.

— Ну, я на тебе натискати не буду. Не турбуйся. Я впевнений, ми зможемо прийти до якоїсь угоди, яка тебе влаштує. — Майкл прикрив рукою трубку і обернувся до Джулії. — Звати його до обіду?

— Як хочеш.

— Джулія запитує, чи не прийдеш ти до нас пообідати в неділю. Так? Дуже шкода. Ну, бувай, старий.

Майкл поклав трубку.

— У нього побачення. Що, молодий негідник закрутив романчик з цією дівчиною?

— Запевняє, що ні. Каже, що поважає її. У неї батько полковник.

— О, так вона леді?

— Одне не обов'язково впливає з іншого, — відгукнулася Джулія крижаним тоном. — Про що ви з ним говорили?

— Том сказав, що йому знизили платню. Тяжкі часи. Хоче відмовитися від квартири. — У Джулії раптом кольнуло в серце. — Я сказав йому, хай не хвилюється. Нехай живе безкоштовно до кращих часів.

— Не розумію цієї твоєї безкорисливості. Зрештою у вас чисто ділова угода.

— Ну, йому й без того не поталанило, а він ще такий молодий. І знаєш, він нам корисний: коли не вистачає кавалера до обіду, варто його покликати, і він тут як тут, і так зручно мати когось під рукою, коли хочеться пограти в гольф. Якихось двадцять п'ять фунтів в квартал.

— Ти — остання людина на світі, від якого я чекала б, що вона стане роздавати свої гроші направо і наліво.

— О, не хвилюйся. Що втрачу на одному, виграю на іншому, у розбитого корита сидіти не буду.

Прийшла масажистка і поклала край розмові. Джулія була рада, що наближається час йти до театру, — швидше пройде цей злосчасний день. Коли вона повернеться, знову прийме снодійне і отримає кілька годин забуття.

Їй здавалося, що через кілька днів найгірше залишиться позаду, біль притупиться; зараз найголовніше — якимось пе-

режити ці дні. Потрібно чимось відволікти себе. Увечері вона веліла дворецькому зателефонувати Чарлзу Темерлі, дізнатися, чи не піде він з нею завтра на ланч до Рітц. Під час ланчу Чарлз був на рідкість милий. По його зовнішності, його манерам було видно, що він належить зовсім до іншого світу, і Джулії раптом стало огидне то коло, в якому вона оберталася через Тома весь останній рік.

Чарлз говорив про політику, про мистецтво, про книжки, і на душу Джулії зійшов спокій. Том був марою, згубною, як виявилося, але вона позбудеться від нього. Її настрій піднявся. Джулії не хотілося залишатися самою, вона знала, що, якщо піде після ланчу додому, все одно не засне, тому запитала Чарлза, що не поведе він її в Національну галерею.

Вона не могла доставити йому більшого задоволення: він любив поговорити про картини і говорив про них добре. Це повернуло їх до старих часів, коли Джулія домоглася свого першого успіху в Лондоні і вони гуляли разом в парку або бродили по музеях.

На наступний день у Джулії був денний спектакль, після цього вона була кудись запрошена, але, розлучаючись, вони з Чарлзом домовилися знову зустрітися в п'ятницю і після ланчу піти в галерею Тейт.

Кілька днів по тому Майкл повідомив Джулії, що запросив для участі в новій п'єсі Евіс Крайтон.

— По зовнішності вона прекрасно підходить до ролі, в цьому немає ніяких сумнівів, вона буде добре відтінити тебе. Беру її на підставі твоїх слів.

Наступного ранку їй подзвонили з цокольного поверху і сказали, що на дроті містер Феннел. Джулії здалося, що у неї зупинилося серце.

— З'єднайте мене з ним.

— Джулія, я хотів тобі сказати: Майкл запросив Евіс.

— Так, я знаю.

— Він сказав, що бере її за твоєю рекомендацією. Ти молодець!

Джулія — серце її тепер билось з частотою ста ударів в хвилину — намагалася опанувати свій голос.

— Ах, не мели дурниць, — весело засміялася вона. — Я ж тобі казала, що все буде в порядку.

— Я дуже радий, що все владналося. Вона взяла роль, судячи про неї тільки по тому, що я їй розповідав. Зазвичай вона не погоджується, поки не прочитає всю п'єсу.

Добре, що він не бачив в ту хвилину обличчя Джулії. Їй би хотілося їдко відповісти йому, що, коли вони запрошують третьорозрядну актрису, вони не мають звичаю давати їй для ознайомлення всю п'єсу, але замість цього вона вимовила мало не вибачаючись:

— Ну, я думаю, роль їй сподобається. Як по-твоєму? Це дуже хороша роль.

— І знаєш, Евіс вичавить з неї все, що можна. Я впевнений, про неї заговорять.

Джулія ледве дух перевела.

— Це буде чудово. Я маю на увазі, це допоможе їй виплисти на поверхню.

— Так, я теж їй говорив. Послухай, коли ми зустрінемося?

— Я тобі подзвоню, гаразд? Так прикро, у мене купа запрошень на всі ці дні...

— Ти ж не збираєшся кинути мене тільки тому ...

Джулія засміялася низьким, хрипким сміхом, тим самим сміхом, який так захоплював глядачів.

— Ну, не будь дурнем. О боже, у мене переливається ванна. До побачення, милий.

Джулія поклала трубку. Звук його голосу! Біль в серці був нестерпний. Сидячи на ліжку, Джулія хиталася від муки.

«Що мені робити? Що мені робити?»

Вона сподівалася, що зможе впоратися з собою, і ось ця коротка безглузда розмова показала, як вона помилялася — вона його любить, як і раніше. Вона хоче його. Вона сумує за ним. Вона не може без нього жити.

«Я ніколи себе не переборю», — простогнала Джулія.

І знову єдиним притулком для неї був театр. За іронією долі головна сцена п'єси, в якій вона тоді грала, сцена, завдяки якій п'єса була зобов'язана своїм успіхом, зображувала розставання коханців.

Безперечно, розлучалися вони з почуття обов'язку, і в п'єсі Джулія приносила свою любов, свої мрії про щастя і все, що було їй дорого, на вівтар честі. Ця сцена відразу привернула Джулію. Вона завжди була в ній дуже зворушлива.

А зараз Джулія вклала в неї всю муку душі; не у її героїні розбивалося серце, воно розбивалося на очах у глядачів у самій Джулії.

У житті вона намагалася придушити пристрасть, яка — вона сама це знала — була смішна і не варта її, вона ставала жорсткою, щоб якомога менше думати про злочасного юнака, який викликав в ній таку бурю; але коли вона грала цю сцену, Джулія відпускала віжки і давала собі волю. Вона була в розпачі від своєї втрати, і та любов, яку вона виливала на партнера, була пристрасна, всепоглинаюча любов, яку вона, як і раніше, відчувала до Тома.

Перспектива порожнього життя, перед якою стояла героїня п'єси, це перспектива її власного життя. Джулії здавалося, що ніколи ще вона не грала так чудово. Хоч це її тішило.

«Господи, заради того, щоб так грати, варто і помучитися».

Ніколи ще вона настільки не вкладала в роль саму себе.

Одного вечора, тиждень або два по тому, коли Джулія повернулася після завершення спектаклю до вбиральні, вимотана бурхливими проявами почуттів, але втішена безкінечними викликами, вона несподівано виявила у себе Майкла.

— Вітання. Ти був у залі?

— Так.

— Але ти ж був у театрі кілька днів тому.

— Так, я дивлюся виставу з початку до кінця ось уже четвертий вечір поспіль.

Джулія почала роздягатися. Майкл підвівся з крісла і став ходити кімнатою. Джулія подивилася на нього: він хмурився.

— В чому справа?

— Це я і хотів би дізнатися.

Джулія здригнулася. У неї промайнула думка, що він знову почув якісь розмови про Тома.

— Куди поділася Еві, чорт її забирай? — запитала вона.

— Я попросив її вийти. Я хочу тобі дещо сказати, Джулія. І не влаштовуй мені істерики. Тобі доведеться вислухати мене.

У Джулії побігли по спині мурашки.

— Ну ладно, давай.

— До мене дещо дійшло, і я вирішив сам розібратися, що відбувається. Спершу я думав, що це випадковість. Ось чому я мовчав, поки остаточно не переконався. Що з тобою, Джуліє?

— Зі мною?

— Так. Чому ти так огидно граєш?

— Що? — ось вже цього вона не очікувала. В її очах

замигтіли блискавки. — Дурень нещасний, та я в житті не грала краще!

— Маячня. Ти граєш до біса погано.

Джулія зітхнула з полегшенням — слава богу, мова не про Тома, але слова Майкла були так сміховинні, що, як не була Джулія сердита, вона мимоволі розсміялася.

— Ти просто ідіот, ти сам не розумієш, що верзеш. Чого я не знаю про акторську майстерність, того і знати не треба. А що знаєш ти? Тільки те, чого я тебе навчила. Якщо з тебе і вийшов толк, так лише завдяки мені. Зрештою, щоб дізнатися, який пудинг, треба його скуштувати: судять за результатами. Ти чув, скільки разів мене сьогодні викликали? За весь час, що йде п'єса, вона не мала такого успіху.

— Все це мені відомо. Публіка — купа ослів. Якщо ти волаєш, верещить і розмахуєш руками, завжди знайдуться дурні, які будуть кричати до хрипоті. Так, як грала ти ці останні дні, грають мандрівні актори. Фальшиво від початку до кінця.

— Фальшиво? Але я відчула кожне слово!

— Мені неважливо, що ти відчувала. Ти перебільшувала, ти переграла, не було моменту, щоб ти звучала переконливо. Такий бездарної гри я не бачив за все своє життя.

— Свиня чортова! Як ти смієш так зі мною говорити?! Сам ти нездара!

Змахнувши рукою. Джулія закотила йому дзвінкого ляпаса. Майкл посміхнувся.

— Можеш мене бити, можеш мене лаяти, можеш волати, як божевільна, але факт залишається фактом — твоя гра нікуди не годиться. Я не маю наміру починати репетиції «Нинішніх часів», поки ти не прийдеш у форму.

— Тоді знайди кого-небудь, хто виконає цю роль краще за мене.

— Не мели дурниць, Джуліє. Сам я, можливо, і не дуже хороший актор і ніколи цього про себе не думав, але хорошу гру від поганої відрізнити можу. І більше того — немає такого, чого б я не знав про тебе. В суботу я повішу оголошення про те, що ми закриваємося, і я хочу, щоб ти відразу ж виїхала за кордон. Ми випустимо «Нинішні часи» восени.

Спокійний, рішучий тон Майкла втихомирив Джулію. Дійсно, коли йшлося про її гру, Майкл знав про неї все.

— Це правда, що я погано грала?

— Жахливо.

Джулія задумалася. Вона зрозуміла, що сталося. Вона не зуміла стримати свої емоції, вона висловлювала свої почуття. По спині у Джулії знову побігли мурашки. Це було серйозно. Розбите серце та інше — все це прекрасно, але якщо це шкодить її мистецтву... Ні, ні, ні. Справа приймає зовсім інший оборот! Її гра важливіше будь-якого роману у цілому світі.

— Я постараюся взяти себе в руки.

— Нащо силувати себе? Ти дуже втомилася. Це моя провина. Я давно вже повинен був змусити тебе поїхати у відпустку. Тобі необхідно як слід відпочити.

— А як же театр?

— Якщо мені не вдасться здати приміщення, я відновлю якусь із старих п'єс, в яких у мене є роль. Наприклад, «Серця — козири». Ти завжди терпіти її не могла.

— Всі говорять, що сезон буде дуже невдалий. Від старої п'єси багато чого не дочекаєшся. Якщо я не буду приймати участь, ти нічого не заробиш.

— Неважливо. Головне — твоє здоров'я.

— О, Боже! — вигукнула Джулія. — Не будь такий великодушний. Я не можу цього винести.

Несподівано вона вибухнула бурхливими риданнями.
— Кохана!

Майкл обійняв її, посадив на диван, сів поруч. Вона відчайдушно припала до нього.

— Ти такий добрий до мене, Майкле. Я ненавиджу себе. Я — скотина, я — шльондра, я — чортова сука, я — погань до мозку кісток!..

— Цілком можливо, — посміхнувся Майкл, — але факт залишається фактом: ти дуже гарна актриса.

— Не уявляю, як у тебе вистачає на мене терпіння. Я так бридко з тобою поводжуся. Ти такий чудовий, а я безсердечно приймаю всі твої жертви.

— Годі, мила, не говори речей, про які сама будеш жаліти. Дивись, як би я потім не поставив у провину їх тобі.

Ніжність Майкла зворушила Джулію, і вона гірко картала себе за те, що так погано ставилася до нього всі ці роки.

— Слава богу, у мене є ти. Що б я без тебе робила?

— Тобі не доведеться бути без мене.

Майкл міцно її обіймав, і хоча Джулія все ще схлипувала, їй стало легше.

— Прости, що я так грубо говорила зараз з тобою.

— Ну що ти, кохана.

— Ти правда думаєш, що я — погана актриса?

— Дуже в підметки тобі не годиться.

— Ти чесно так вважаєш? Дай мені твій носовичок. Ти ніколи не бачив Сари Бернар?

— Ні.

— Вона грала дуже афектовано.

Вони посиділи трохи мовчки, і поступово у Джулії стало спокійніше на душі. Серце її захлеснуло хвиля любові до Майкла.

— Ти все ще найкрасивіший чоловік в Англії, — тихенько промовила вона нарешті. — Ніхто мене в цьому не переконає.

Вона відчула, що він втягнув живіт і відставив підборіддя, і на цей раз їй це здалося зворушливим.

— Ти правий. Я абсолютно вимоталася. У мене жакхливий настрій. Мене немов випотрошили. Мені дійсно треба виїхати, тільки це і допоможе мені.

23

Джулія була рада, що вирішила поїхати. Можливість залишити позаду біль, що її мучив, допомогла їй легше його переносити. Були вивішені афіші про новий спектакль, Майкл набрав акторів для п'єси, яку він вирішив відновити, і почав репетиції. Джулії було цікаво дивитися з перших рядів партеру, як інша актриса репетирує роль, яку раніше грала вона сама.

З першого дня, як Джулія пішла на сцену, вона не могла без глибокого хвилювання сидіти в темному залі на вкритому чохлам кріслі і спостерігати, як актори поступово ліплять образи своїх героїв, і зараз, після стількох років, вона все ще відчувала трепет. Навіть просто знаходитися в театрі слугувало їй заспокоєнням. Дивлячись на репетиції, вона відпочивала і до вечірнього спектаклю, коли їй треба було виступати самій, була цілком свіжа. Джулія зрозуміла, що все, сказане Майклом, вірно, і взяла себе в руки.

Відсунувши свої особисті переживання на задній план і ставши хазяйкою свого персонажа, вона знову стала грати зі звичною віртуозністю. Її гра перестала бути засобом, за допомогою якого вона давала вихід власному розпачу, і знову стала проявом її творчої суті. Вона домоглася колишнього панування над матеріалом, за допомогою якого висловлювала себе.

Це сп'яняло Джулію, давало їй відчуття могутності і свободи. Але перемога діставалася Джулії нелегко, і поза театром вона була апатична і зів'яла.

Вона втратила свою кипучу енергію. Її охопило незвична смиренність. У неї з'явилося відчуття, що її щаслива пора минула. Вона, зітхнувши говорила собі, що більше нікому не потрібна. Майкл запропонував їй поїхати до Відня, так їй і самій хотілося бути ближче до Роджера, але вона похитала головою:

— Я тільки заважатиму йому.

Джулія боялася, що буде синові тягарем. Він отримуватиме задоволення від свого життя у Відні, навіщо стояти у нього на шляху. Джулії була нестерпна думка, що він вважатиме для себе набридливим обов'язком водити її по різних місцях і час від часу запрошувати на обід або ланч.

Цілком природно, що йому цікавіше з ровесниками-друзями, яких він там завів.

Джулія вирішила погостювати у матері.

Місіс Ламберт — «мадам де Ламбер», як уперто називав її Майкл, — вже багато років жила зі своєю сестрою, мадам Фаллу, на острові Сен-Мало. Щороку вона проводила кілька днів в Лондоні у Джулії, але цього року не приїхала, так як трохи нездужала.

Вона була вже стара — їй давно перевалило за сімдесят, — і Джулія знала, що вона буде щаслива, якщо дочка приїде до неї надовго. Кому у Відні потрібна англійська актриса? Там вона буде ніхто. А в Сен-Мало вона стане важливою персоною, і двом стареньким доставить велике задоволення хвалитися нею перед своїми друзями: «Ma fille, la plus grande actrice d'Angleterre»* та інше.

* Моя дочка, видатна англійська актриса (франц.)

Бідолахи такі старі, жити їм залишилося зовсім недовго, а ведуть таке тужливе, монотонне існування. Звичайно, їй буде смертельно нудно, але зате яка радість для них!

Джулія зізнавалася собі, що, можливо, на своєму блискучому і тріумфальному життєвому шляху вона трохи нехтувала матір'ю. Тепер вона все їй відшкодує. Вона докладе всіх зусиль, щоб бути чарівною. Її теперішня ніжність до Майкла і її почуття, що вона багато років була до нього несправедлива, переповнювали її щирим каяттям. Вона була егоїстка і деспот, але постарається спокутувати свою провину. Їй хотілося принести себе в жертву, і вона написала матері, що обов'язково приїде до неї погостювати.

Джулія зуміла найприроднішим чином не зустрічатися з Томом до останнього дня. Заключна вистава, в якій вона грала, була за день до від'їзду.

Поїзд відходив увечері. Том прийшов попрощатися з нею близько шести. У будинку, крім Майкла, був Чарлз Темерлі і кілька друзів, так що їй навіть на мить не загрожувало залишитися з Томом наодинці. З'ясувалося, Джулії зовсім неважко розмовляти з ним самим невимусненим тоном. Вона боялася, що при погляді на Тома зазнає пекучої муки, але відчула в серці лише тупий біль.

Час і місце від'їзду Джулії зберігалися в таємниці, іншими словами — їхній представник, який підтримує зв'язок з пресою, подзвонив всього до кількох газет, і коли Джулія з Майклом прибули на вокзал, там було лише з десяток газетярів, серед них три фоторепортера.

Джулія сказала їм кілька люб'язних слів. Майкл додав до них ще кілька своїх, потім їх представник відвів газетярів у сторону і коротко повідомив про подальші плани Джулії. Тим часом при світлі бліщ-спалахів фоторепортери увічнювали Джулію і Майкла: йдуть по перону під

руку, обмінюються прощальним поцілунком — і останній кадр: Джулія, наполовину висунувшись з вікна вагона, простягає руку Майклу, який стоїть на пероні.

— Ну і набридла мені вся ця публіка, — сказала Джулія. — Нікуди від них не сховаєшся.

— Не уявляю, як вони пронюхали, що ти їдеш.

Невеликий натовп, що зібрався на платформі, стояв на чималій відстані. Підійшов їх прес-представник і сказав Майклу, що репортерам вистачить матеріалу на цілий стовпець. Поїзд рушив.

Джулія відмовилася взяти з собою Еві. У неї було відчуття, що їй треба повністю відірватися від старого життя, якщо вона хоче відновити колишню безтурботність. Еві буде не до снаги в цьому французькому будинку.

Мадам Фаллу, тітонька Керрі, вийшовши за француза зовсім молоденькою дівчиною, зараз, в старості, з більшою легкістю говорила французькою, ніж англійською.

Вона була вдовою вже багато років, її єдиний син був убитий під час війни. Вона жила у високому вузькому кам'яному будинку на вершині пагорба, і коли ви переступали його поріг, вас охоплював спокій минулого століття. За півстоліття тут ніщо не змінилося.

Вітальня була обставлена гарнітуром в стилі Людовика XV, що стояв у чохлах, які знімалися раз на місяць, щоб почистити шовкову оббивку. Кришталева люстра була обгорнута тонкою тканиною — не дай бог мухи засидять. Перед каміном стояв екран з майстерно розташованими між двома скельцями пір'їв павичів. Хоча кімнатою ніколи не користувалися, тітонька Керрі кожен день власноруч витирала в ній пил.

В їдальні стіни були обшиті дерев'яними панелями, меблі теж стояли в чохлах. На буфеті красувалися срібна

ереigne*, срібний кавник, срібний чайник для заварювання і срібна таця. Тітонька Керрі і мати Джулії, місіс Ламберт, проводили дні в довгій вузькій кімнаті з меблями в стилі ампір.

На стінах у овальних рамах висіли писані олією портрети тітоньки Керрі, її покійного чоловіка, батьків її чоловіка, і постель, що зображала їх вбитого сина дитиною. Тут стояли їхні скриньки для рукоділля, тут вони читали газети — католицьку «Ла Круа», «Ревю де Де Монд» і місцеву щоденну газету, тут грали в доміно вечорами, крім середи, коли до обіду приходили Abbe** і Commandant La Garde***, відставний офіцер, тут же вони і їли, але коли приїхала Джулія, вони вирішили, що буде зручніше їсти в їдальні.

Тітонька Керрі все ще носила траур по чоловікові та синові. Лише в рідкісні, особливо теплі дні вона знімала невелику чорну шаль, яку сама собі вив'язала тамбуром.

Місіс Ламберт теж ходила в чорному, але коли до обіду приходили пан абат і майор, вона накидала на плечі білу мереживну шаль, подаровану їй Джулією.

Після обіду вони вчотирьох грали в plafond**** зі ставкою два су за сотню. Місіс Ламберт, яка багато років прожила на Джерсі і до сіх пір їздила в Лондон, знала все про великий світ і говорила, що тепер багато хто грає в бридж-контракт, але майор заперечував, що це годиться для американців, його ж цілком задовольняє plafond, а абат додавав, що він особисто дуже шкодує про віст, який зовсім забули останнім часом.

* Ваза для обіднього столу, зазвичай з декількох відділень, ярусів (франц.)

** Абат (франц.)

*** Майор гвардії (франц.)

**** Плафон — гра в карти (франц.)

Нічого не поробиш, люди рідко бувають задоволені тим, що вони мають, їм подавай все нове та нове, і так без кінця.

Кожне Різдво Джулія посилала матері і тітці дорогі подарунки, але вони ніколи не пускали їх в хід. Вони з гордістю показували подарунки приятелькам — всі ці чудові речі, які прибували з Лондона, — а потім загортали в цигарковий папір і ховали у шафу. Джулія запропонувала матері автомобіль, але та відмовилася. Вони так рідко і недалеко виходили, що цілком могли подолати свій шлях пішки; шофер стане красти бензин; якщо він буде харчуватися не вдома, це їх розорить, якщо в будинку — виведе з душевної рівноваги Аннет. Аннет була їх кухарка, економка і покоївка. Вона прослужила у тітоньки Керрі тридцять п'ять років. Чорну роботу робила її племінниця Анжель; але та була ще молода, їй не виповнилося й сорока, навряд чи зручно, щоб в будинку весь час перебував чоловік.

Джулію помістили в ту ж кімнату, де вона жила дівчиною, коли її прислали до тітоньки Керрі на виховання. Це викликало в ній якийсь особливо сентиментальне настрої; напевно, кілька хвилин вона була на межі сліз. Але Джулія дуже легко втягнулася в їх спосіб життя.

Вийшовши заміж, тітонька Керрі прийняла католицьку віру, і коли місіс Ламберт втратила чоловіка і назавжди оселилася в Сен-Мало, вона під впливом абата в належний час зробила те саме. Обидві старі дами були дуже побожні. Щоранку вони ходили до церкви, а по неділях — ще й до урочистій меси. Але, крім церкви, вони не бували майже ніде. Зрідка наносили візит до якоїсь сусідки, яка втратила одного зі своїх близьких або, навпаки, відзначала заручини внучки. Вони читали одні й ті ж газети і

один і той же журнал, без кінця щось шили з благодійною метою, грали в доміно і слухали подарований їм Джулією радіоприймач.

Хоча абат і майор обідали у них раз на тиждень багато років поспіль, щосереди бабусі приходили в страшне хвилювання. Майор, з властивою військовим прямоотою, як вони вважали, міг, не вагаючись, сказати, якби якась страва прийшлася йому не до смаку, і навіть абат, хоч і справжній святий, мав свої схильності і упередження. Наприклад, йому дуже подобалася камбала, але він не бажав її їсти, якщо вона не була підсмажена на вершковому маслі, а при тих цінах на масло, які стали після війни, це суцільне розорення. Вранці в середу тітонька Керрі брала ключі від винного льоху і власноруч виймала пляшку кларету. Те, що в ній залишалося після гостей, вони з сестрою кінчали до кінця тижня.

Старенькі взялися опікуватися Джулію. Напихали її ячмінним відваром і страшенно хвилювалися, як би її де-небудь не продуло. По правді кажучи, значна частина їх життя була зайнята тим, що вони уникали протягів. Вони змушували Джулію лежати на дивані і дбайливо стежили за тим, щоб вона прикривала при цьому ноги. Вони соромили Джулію з приводу її одягу. Ці шовкові панчохи такі тонкі, що крізь них усе видно! А що вона носить під сукнею? Тітонька Керрі не здивується, якщо дізнається, що нічого, крім сорочки.

- Вона і сорочки не носить, — сказала місіс Ламберт.
- Що ж тоді на ній вдягнуто?
- Трусики, — сказала Джулія.
- І, ймовірно, soutien-gorge*.

* Бюстгалтер (франц.)

— Звичайно, ні, — уїдливо заперечила Джулія.
— Значить, племінниця, ти зовсім гола під сукнею?
— Майже так.
— *C'est de la folie**, — вигукнула тітонька Керрі.
— *C'est vraiment pas raisonnable, ma fille***, — погодилася місіс Ламберт.

— І хоч я не ханжа, — додала тітонька Керрі, — я повинна сказати, що це просто непристойно.

Джулія продемонструвала їм всі свої наряди, і в першу ж середу після її прибуття почалася суперечка з приводу того, що їй вдягти до обіду. Тітонька Керрі і місіс Ламберт ледве не посварилися. Місіс Ламберт вважала, що раз Джулія привезла вечірні сукні, їй слід вдягти одну з них, а тітонька Керрі вважала це зовсім не обов'язковим.

— Коли я приїжджала до тебе в Джерсі і до обіду приходили джентльмени, мені пам'ятається, ти одягала ошатний капот.

— О, так, це прекрасно б підійшло.

Обидві старі дами з надією подивилися на Джулію. Вона похитала головою.

— Я швидше одягну саван.

Тітонька Керрі носила по середях чорну сукню з високим комірцем, зшити з важкого шовку, і нитку гагату, а місіс Ламберт — таку ж сукню, з білою мереживною шаллю і стразовим намистом.

Майор, низенький здоровань з лицем як печене яблуко, сивим волоссям, підстриженими *en brosse****, і видатними вусами, пофарбованими в синяво-чорний колір, був вельми галантний і, хоча йому давно перевалило за

* Ну, це безумство (франц.)

** Це дійсно нерозумно, дочка моя (франц.)

*** Бобриком (франц.)

сімдесят, під час обіду стискав Джулії під столом ніжку, а коли вони виходили з їдальні, скористався нагодою вщипнути її за зад.

«Секс епіл», — пробурмотіла про себе Джулія, з величним видом простуючи за старими дамами у вітальню.

Вони носилися з Джулією не тому, що вона була велика актриса, а тому, що їй нездужалось і вона потребувала відпочинку. До свого великого здивування, Джулія досить скоро виявила, що вони не тільки не пишаться її популярністю, а, навпаки, соромляться.

Куди там хвалитися нею перед знайомими — вони навіть не звали її з собою, коли наносили візити. Тітонька Керрі привезла з Англії звичай пити о п'ятій годині чай і твердо його дотримувалася. Одного разу, незабаром після приїзду Джулії, вони запросили до чаю декількох дам, і за сніданком місіс Ламберт звернулася до Джулії з наступними словами:

— Люба моя, у нас в Сен-Мало є кілька дуже хороших приятельок, але, зрозуміло, вони все ще дивляться на нас, як на чужинців, хоча ми прожили тут вже стільки років, і нам не хотілося б робити нічого, що здалося б їм ексцентричним. Природно, ми не просимо тебе брехати, але, якщо це не буде абсолютно необхідно, тітка Керрі вважає, тобі краще не говорити, що ти — актриса.

Джулія була вражена, але почуття гумору перемогло, і вона мало не розреготалася.

— Якщо хто-небудь з наших приятельок запитає, хто твій чоловік, сказати, що він займається комерцією, не означає погрішити проти істини?

— Ні в якому разі. — Джулія дозволила собі посміхнутися.

— Ми, звичайно, знаємо, що англійські актриси відрізняються від французьких, — додала тітонька Керрі від

доброго серця. — Майже у кожної французької актриси обов'язково є коханець.

— Боже, боже, — сказала Джулія.

Лондонське життя — з усіма його хвилюваннями, тріумфами і негараздами — відсунулося далеко-далеко. Скоро Джулія виявила, що може з повною безтурботністю думати про Тома і свою любов до нього. Вона зрозуміла, що поранено було більше її самолюбство, ніж серце.

Кожен день в Сен-Мало був схожий на інший. Єдине, що змушувало її згадувати Лондон, були недільні газети, що прибували по понеділках. Джулія забирала всю пачку і читала їх до самого вечора. У цей день у неї було трохи тривожно на душі.

Вона йшла на фортечні вали і дивилася на острови у затоці. Сірі хмари змушували її тужити по сірому небу Англії. Але до ранку вівторка вона знову поринала в спокій провінційного життя.

Джулія багато читала: романи, англійські і французькі, які купувала в місцевому магазині, і свого улюбленого Верлена. У його віршах була ніжна меланхолія, яка, здавалося їй, підходить до цього сірого бретонського містечка, його сумних старих кам'яних будинків і тихих, крутих, звивистих вуличок.

Мирні звички двох старих дам, рутина їх бідного подіями життя, безтурботна балаканина порушували в Джулії жалість. Нічого не траплялося з ними за довгі роки, нічого вже не станеться до самої їх смерті, і як мало значило їх існування! Найдивніше, що вони цілком їм задоволені. Їм була невідома злість, невідома заздрість.

Вони досягли свободи від зв'язків, які Джулія відчувала, стоячи біля рампи і кланяючись у відповідь на оплески захопленої публіки.

Іноді їй здавалося, що ця свобода — найдорожче за все, чим вона володіє. В ній вона була народжена гордістю, в них — смиренням. В обох випадках вона давала один неочіненний результат: незалежність духу, тільки у них вона була надійнішою.

Від Майкла приходили раз на тиждень короткі ділові листи, де він повідомляв, про збори і про те, як він готується до постановки наступної п'єси, але Чарлз Темерлі писав кожен день. Він передавав Джулії все світські новини, розповідав своєю чарівною культурною мовою про картини, які бачив, і книги, які прочитав. Його листи були сповнені ніжних іносказань і жартівливої ерудиції. Він філософствував без педантизму. Він писав, що обожаює її.

Це були найпрекрасніші любовні листи, які Джулія отримувала в житті, і заради майбутніх поколінь вона вирішила їх зберегти. Можливо, коли-небудь хто-небудь їх опублікує, і люди стануть ходити в Національну галерею, щоб подивитися на її портрет, той, що написав Мак-Евой*, і, зітхнувши згадувати про романтичну любовну історію, героїнею якої була вона.

Чарлз чудово підтримав її в перші два тижні її втрати, Джулія не уявляла, що б вона робила без нього.

Він завжди був до її послуг. Його бесіда, несучи Джулію зовсім в інший світ, заспокоювала її нерви.

Душа Джулії була заплямована брудом і вона відмивалася в чистому джерелі його духу. Який спокій зглянувся на неї, коли вона блукала з Чарлзом по картинним галереям... У Джулії були всі підстави бути йому вдячною. Вона думала про довгі роки його поклоніння. Він чекав її ось уже двадцять з гаком років. Вона була не дуже-то до нього

* Мак-Эвой (1878–1927) — англійський портретист.

прихильною. Володіння нею дало б йому таке щастя, а від неї, певно, нічого не убуде. Чому вона так довго відмовляла йому? Можливо, тому, що він був безмежно їй відданий, його затята любов — так шаноблива і боязка; можливо, тільки тому, що їй хотілося зберегти в його голові той ідеал, який сам він створив стільки років назад. Дійсно, це нерозумно, а вона — просто егоїстка.

Джулію охопило піднесення від раптової думки, що тепер нарешті вона зможе винагородити його за всю його ніжність, безкорисливість і сталість. Джулією все ще володіло викликане добротою Майкла почуття, що вона його не варта, все ще мучило каяття за те, що всі ці роки вона була нетерпима по відношенню до нього.

Бажання пожертвувати собою, з яким вона покидала Англію, як і раніше горіло в її грудях яскравим полум'ям. Джулія подумала, що Чарлз — чудовий об'єкт для його здійснення. Вона засміялася, ласкаво і співчутливо, уявивши, як він буде вражений, коли зрозуміє її намір; в першу мить він просто не повірить собі, але потім — яке блаженство, який екстаз! Любов, яку він стримував стільки років, прорве всі перепони і затопить її потужним потоком.

Серце Джулії стрепенулося при думці про його нескінченну подяку. І все ж йому буде важко повірити, що фортуна нарешті посміхнулася йому; коли все залишиться позаду і вона буде лежати в його обіймах, вона пригнутиться до нього і ніжно прошепоче: «Варто було чекати стільки років? » — «Ти, як Єлена, дала мені безсмертя поцілунком»*. Хіба не дивно дарувати своєму ближньому стільки щастя?

* Перефразований рядок з «Трагічною історії доктора Фауста» К. Марло: «Єлено, дай безсмертя поцілунком».

«Я напишу йому перед самим від'їздом із Сен-Мало», — вирішила Джулія.

Весна перейшла в літо, і до кінця липня настав час їхати в Париж, треба було подбати про свої туалети. Майкл хотів відкрити сезон в перших числах вересня, і репетиції нової п'єси мали розпочатися в серпні. Джулія взяла п'єсу з собою в Сен-Мало, маючи намір на дозвіллі вивчити роль, але та обстановка, в якій вона жила, зробила це неможливим. Часу у неї було більш ніж достатньо, але в цьому сірому, суворому, хоча і затишному містечку, в постійному спілкуванні з двома старими жінками, інтереси яких окреслювались парафіяльними і домашніми справами, п'єса, як не була хороша, не могла захопити Джулію. «Мені давно пора повертатися, — сказала вона собі. — Що буде, якщо я в результаті вирішу, що театр не вартий всього того шуму, який навколо нього підіймають?»

Джулія розпрощалася з матір'ю і тіткою Керрі. Вони були дуже до неї добрі, але вона підозрювала, що вони не будуть надто шкодувати про її від'їзд, який дозволить їм повернутися до звичного життя. До того ж вони заспокояться, бо їм більше не загрожуватиме ексцентрична витівка, яку завжди можна очікувати від актриси, не треба буде більше побоюватися неприхильних коментарів дам Сен-Мало.

Джулія приїхала в Париж днем і, коли її провели в апартаменти в готелі «Рітц», задоволено зітхнула. Яке щастя знову зануритися у розкіш!

Кілька друзів надіслали їй квіти. Джулія прийняла ванну і переодяглася.

Чарлі Діверіл, який завжди шив для неї і вже давно став її другом, зайшов, щоб повести її обідати в «Буа».

— Я чудово провела час, — сказала йому Джулія, — і,

звичайно, мій приїзд доставив велику радість старим жінкам, але у мене з'явилося відчуття, що ще один день — і я помру з нудьги.

Поїздка по Єлисейських полях в цей чарівний вечір наповнила її захопленням. Як приємно було вдихати запах бензину! Автомобілі, таксі, звуки клаксонів, каштани, вуличні вогні, натовп, що снує по тротуарах і сидить за столиками у кафе, — що може бути краще?

А коли вони увійшли в «Шато де Мадрид», де було так весело, так цивілізовано і так дорого, як приємно було знову побачити елегантних, вміло підфарбованих жінок і засмаглих чоловіків у смокінгах.

— Я відчуваю себе, наче королева, яка повернулася з вигнання.

Джулія провела в Парижі кілька щасливих днів, вибираючи собі туалети і роблячи перші примірки. Вона насолоджувалася кожною хвилиною. Однак вона була жінка з характером і коли приймала рішення, виконувала його.

Перш ніж поїхати до Лондона, вона послала Чарлзу коротенького листа. Він був в Гудвуді і повинен був затриматися на добу в Лондоні на шляху у Зальцбург.

«Чарлзе, милий.

Як чудово, що я скоро вас знову побачу.

У середу я буду вільна.

Пообідаємо разом. Ви все ще любите мене?

Ваша Джулія».

Опускаючи конверт в ящик, вона пробурмотіла: «*Vis dat qui cito dat*»*. Це була заяложена латинська цитата, яку

* «Хто скоро дасть, той двічі дасть» (лат.) — вислів Сенеки.

завжди вимовляв Майкл, коли у відповідь на прохання про пожертвування на благодійні цілі посилав зі зворотньою поштою рівно половину тієї суми, яку від нього чекали.

24

Вранці в середу Джулія зробила масаж і вклала волосся. Вона ніяк не могла вирішити, яку сукню надіти до обіду: зі строкатої органди, дуже ошатну та весняну, що приводить на розум боттічеллевську «Весну»*, або одну з білих атласних, що підкреслюють її струнку дівочу поставу і дуже цнотливу, але поки приймала ванну, зупинилася на білій атласній: вона повинна була послужити тонким натяком на те, що принесена нею жертва була свого роду покутою за її тривалу невдячність. Джулія не наділа ніяких коштовностей, крім низки перлів та діамантового браслета; на тому ж пальці, де була обручка, виблискував діамантовий перстень.

Їй хотілося напудритися pudroю кольору засмаги, це молодило і дуже їй пасувало, але, згадавши, що на неї чекає, вона відмовилася від цієї думки. Не могла ж вона, як актор, що грає Отелло, покрити всю себе з ніг до голови штучною засмагою.

Як завжди пунктуальна, Джулія спустилася до холу в ту саму хвилину, як швейцар відчинив вхідні двері перед Чарлзом Темерлі.

Джулія вітала його поглядом, в який вклала ніжність, лукаву чарівність і інтимність. Чарлз носив тепер своє поріділе волосся досить довго, з роками його інтелігентне, аристократичне обличчя злегка обвисло, він трохи

*Боттічеллі, Сандро (1445 – 1510) – флорентійський живописець.

горбився, і костюм виглядав так, ніби його давно не торкалася праска.

«В дивному світі ми живемо, — подумала Джулія. — Актори зі шкіри пнуться, щоб бути схожими на джентльменів, а джентльмени роблять все можливе, щоб виглядати, як актори».

Не було сумніву, що вона справила належний ефект. Чарлз підкинув їй чудову репліку, як раз те, що потрібно для початку.

— Чому ви так чарівні сьогодні? — запитав він.

— Тому що я смакую наше з вами побачення.

Своїми прекрасними виразними очима Джулія глибоко заглянула в очі Чарлза. Розтулила губи, як на портреті леді Гамільтон пензля Ромні*, — це надавало їй такий звабливий вигляд.

Обідали вони в «Савой». Метрдотель дав їм столик біля проходу, так що їх було чудово видно. Хоча передбачалося, що всі порядні люди за містом, ресторан був переповнений. Джулія посміхалася і кивала направо і наліво, вітаючи друзів. У Чарлза було що їй розповісти, Джулія слухала його з неослабною цікавістю.

— Ви найкращий співрозмовник на світлі, Чарлзе, — сказала вона йому.

Прийшли вони в ресторан пізно, обідали не поспішаючи, і на той час, як Чарлз кінчав бренді, почали збиратися відвідувачі до вечері.

— Господи боже мій, невже вже закінчилися спектаклі? — сказав він, глянувши на годинник. — Як швидко летить час, коли я з вами. Як ви думаєте, вони вже хочуть позбутися нас?

* Ромні, Джордж (1734—1802) — англійський портретист.

— Не маю ні найменшого бажання лягати спати.

— Майкл, ймовірно, скоро буде вдома?

— Ймовірно.

— Чому б нам не поїхати до мене і не поговорити ще?

Ось це називається зрозуміти натяк!

— Із задоволенням, — відповіла Джулія, вкладаючи в свою інтонацію сором'язливий рум'янець, який, як вона відчувала, так добре виглядав би зараз на її щоках.

Вони сіли в машину і поїхали на Хілл-стріт. Чарлз провів Джулію до себе в кабінет.

Він знаходився на першому поверсі. Двостулкові, до самої підлоги вікна, що виходили в крихітний садок, були відчинені навстіж. Вони сіли на диван.

— Погасіть верхнє світло і впустіть в кімнату ніч, — сказала Джулія. І процитувала рядок з «Венеціанського купця»: — «У ніч таку, коли дерев торкався ніжний вітер...»

Чарлз вимкнув усі лампи, крім однієї, затінений абажуром, і коли він знову сів, Джулія пригорнулася до нього. Він обійняв її за талію, вона поклала йому голову на плече.

— Божественно, — прошепотіла вона.

— Я страшно сумував за вами увесь цей час.

— Чи встигли нашкодити?

— Так. Купив малюнок Енгра* і заплатив за нього купу грошей. Обов'язково покажу його вам, перш ніж ви підете.

— Не забудьте. Де ви його повісили?

З першої хвилини, як вони увійшли в будинок, Джулія задавала собі питання: де має статися зваблення — в кабінеті чи нагорі.

* Энгр, Жан Огюст Домінік (1780—1867) — французький художник-класицист.

— У себе в спальні, — відповів Чарлз.

«І справді, там буде набагато зручніше», — подумала Джулія.

Вона засміялася в кулак при думці, що бідолаха Чарлз не додумався ні до чого кращого, аби заманити її до себе в ліжко. Ну і дурні ці чоловіки! Надто вже вони рішучі, ось у чому біда. Серце Джулії пронизала миттєва біль — вона згадала про Тома. До біса Тома! Чарлз такий милий, і вона не відступить від свого рішення нагородити його за багаторічну відданість.

— Ви були мені чудовим другом, Чарлзе, — сказала вона своїм грудним, трохи хрипкуватим голосом. Вона повернулася до нього так, що її обличчя виявилось поруч з його, губи — знову, як у леді Гамільтон, — трохи відкриті. — Боюся, я не завжди була достатньо з вами лагідна.

Джулія виглядала такою принадно податливою — стиглий персик, який не можна не зірвати, — що поцілунок здавався неминучим. Тоді вона обів'є його шию своїми білими ніжними руками і... Але Чарлз тільки посміхнувся.

— Не кажіть так. Ви завжди були божественні.

(«Він боїться, бідне ягнятко!»)

— Мене ніхто ніколи не любив так, як ви.

Він злегка притиснув її до себе.

— Я і зараз люблю вас. Ви самі це знаєте. Ви — єдина жінка в моєму житті.

Оскільки Чарлз не прийняв запропоновані йому губи, Джулія трохи відвернулася. Подивилася задумливо на електричний камін. Шкода, що він вимкнений. У цій мізансцені камін був би дуже до речі.

— Наше життя могло б бути зовсім іншим, якби ми тоді втекли удвох з Лондона. Хей-хоу!

Джулія ніколи не знала, що означає цей вигук, хоча його дуже часто вживали в п'єсах, але, вимовлене із зітханням, воно завжди звучало дуже сумно.

— Англія втратила б свою найбільшу актрису. Тепер я розумію, яким я був жакхливим егоїстом, коли пропонував вам покинути театр.

— Успіх ще не все. Я іноді запитую себе, чи не упустила я найбільшу цінність заради того, щоб задовольнити своє дурне дрібне марносластво. Зрештою любов — єдине, заради чого варто жити.

Джулія знову подивилася на нього. Очі її, повні млості, були прекрасні, як ніколи.

— Знаєте, якби я знову була молода, я думаю, я сказала б: забори мене.

Її рука ковзнула вниз, знайшла його руку. Чарлз граціозно її потиснув.

— О, любав...

— Я так часто думаю про цю віллу нашої мрії! Оливкові дерева, олеандри і блакитне море. Мир та спокій. Часом мене жахають монотонність, нудьга і вульгарність мого життя. Ви пропонували мені красу. Я знаю, тепер вже пізно; я сама не розуміла тоді, як ви мені дороги, я й не думала, що з роками ви будете все більше і більше означати для мене.

— Блаженство чути це від вас, кохана. Це винагороджує мене за багато чого.

— Я б зробила для вас все на світі. Я була егоїстка. Я погубила ваше життя, бо сама не розуміла, що творю.

Низький голос Джулії тремтів, вона відкинула голову, її шия здіймалася, як біла колона. Декольте відкривало — і неабияк — її маленькі пружні груди; Джулія притиснула до них руки.

— Ви не повинні так говорити, ви не повинні так думати, — м'яко відповів Чарлз. — Ви завжди були сама досконалість. Інший вас мені не треба. Ах, любя, життя таке коротке, любов так скороминуща. Трагедія в тому, що іноді ми досягаємо бажаного. Коли я оглядаюся зараз назад, я бачу, що ви були мудрішою, ніж я. «Яка легенда в листяній габі...» Ви пам'ятаєте, як там далі? «Юначе осяйний, твої пісні не сколихнуть цього німого листу, коханцю запальний, цілунок твій не досягне її, але минають дні і залишають марево надій, і залишають вроду чисту...»

(«Ну і ідіотство!»)

— Які чарівні рядки, — зітхнула Джулія. — Можливо, ви й маєте рацію. Хей-хоу!

Чарлз продовжував читати напам'ять. Цю його звичку Джулія завжди знаходила кілька втомливою.

— «Таке щасливе пагілля! Довіку, п'янка весна шумітиме для нього, і ти, окрилений музикою, не відав наспіву журного.»*

Але зараз це давало їй можливість подумати. Джулія втупилася у темний камін, немов заворожена красою віршів. Чарлз просто нічого не зрозумів, це видно неозброєним оком. І чому тут дивуватися. Вона була глуха до його пристрасних благань протягом двадцяти років, цілком природно, якщо він вирішив, що всі його сподівання марні.

Все одно що підкорити Еверест. Якби ці стійкі альпіністи, так довго і безуспішно намагалися дістатися до його вершини, раптом виявляли пологі сходи, які туди ведуть, вони б просто не повірили своїм очам; вони б подумали, що перед ними пастка.

* «Ода грецькій вазі» англійського поета-романтика Джона Кітса (1795—1821); переклад Романа Кисельова.

Джулія відчула, що треба ставити крапки хоч над декількома «і». Вона повинна, так би мовити, подати руку допомоги втомленому пілігриму.

— Уже пізно, — м'яко сказала вона. — Покажіть мені новий малюнок, і я поїду додому.

Чарлз встав, і вона простягнула йому обидві руки, щоб він допоміг їй піднятися з дивана. Вони пішли нагору. Піжама і халат Чарлза лежали акуратно складені на стільці.

— Як ви, холостяки, добре улаштуєтеся. Така затишна, симпатична спальня.

Чарлз зняв оправлений в рамку малюнок зі стіни і підніс його до світла, щоб Джулія могла краще його розглянути. Це був зроблений олівцем портрет повненької жінки в чепчику, у сукні з низьким вирізом і рукавами з буфами. Жінка здалася Джулії некрасивою, сукня — смішною.

— Чудово! — вигукнула вона.

— Я знав, що вам сподобається. Хороший малюнок, вірно?

— Вражаючий.

Чарлз повісив картинку назад на цвях. Коли він знову обернувся до Джулії, вона стояла біля ліжка, як черкеска-полонянка, яку головний євнух привів на огляд великого візира; в її позі була чарівна нерішучість — здавалося, вона ось-ось відступить назад — і разом з тим очікування непорочної діви, що стоїть на порозі свого королівства. Джулія млосно зітхнула.

— Дорогий, це був такий чудовий вечір. Я ще ніколи не відчувала себе такою близькою вам.

Джулія повільно підняла руки з-за спини і з тим неймовірним почуттям ритму, яке було даровано їй природою, простягнула їх вперед, вгору долонями, немов

тримала невидиме погляду розкішне блюдо, а на блюді — своє, віддане йому серце. Її прекрасні очі були ніжні і покірні, по губах пурхала боязка посмішка: вона здавалася.

Джулія побачила, що обличчя Чарлза застигло. Зараз він нарешті зрозумів, і ще як!

(«Боже, я йому не потрібна! Це все було блефом».)

У перший момент це відкриття зовсім її вразило.

(«Господи, як мені з цього виплутатися? Якою ідіоткою я, мабуть, виглядаю!»)

Джулія мало не втратила рівновагу, і душевну і фізичну. Треба було щось придумати, та мерщій. Чарлз стояв перед нею, дивлячись на неї з погано прихованим збен-теженням. Джулія була в паніці. Що їй робити з цими, що тримають розкішну страву, руками? Бачить бог, вони невеликі, але зараз вони здавалися їй окостами, що висять на гачку в ковбасній крамниці. І що йому сказати? З кожною секундою її поза і вся ситуація ставали все більш нестерпні.

(«Погань, негодяща погань! Так дурити мене всі ці роки!»)

Джулія прийняла єдине можливе рішення. Вона зберегла свою позу. Рахуючи про себе, щоб не поспішати, вона поєднала долоні, зчепила пальці, відкинула голову назад та дуже повільно підняла руки до шиї. Ця поза була так само чарівна, як і попередня, і вона підказала Джулії потрібні слова. Її глибокий повнозвучний голос злегка тремтів від надміру почуттів.

— Коли я думаю про наше минуле, я радію, що нам нема в чому собі дорікнути. Гіркота життя не в тому, що ми смертні, а в тому, що вмирає любов. («Щось в цьому роді вимовлялося в якийсь п'єсі»). Якби ми стали коханцями, я б вам давним-давно набридла, і що б нам

тепер залишилося? Тільки шкодувати про свою слабкість. Повторіть цей рядок з Шеллі - «...п'янка весна...», — який ви мені щойно читали.

— З Кітса, — поправив він, — «...п'янка весна шумітиме для нього...»

— Ось-ось. І далі.

Їй треба було виграти час.

— «...і ти, окрилений музикою, не відав наспіву журного».

Джулія розкинула руки в сторони широким жестом і струснула волоссям. Саме те, що їй треба.

— І це правда. Які б ми були дурні, якби, піддавшись хвилинному божевільню, позбавили себе найбільшого щастя, яке принесла нам дружба. Нам нема чого соромитися. Ми чисті. Ми можемо ходити з піднятою головою і всьому світу чесно дивитися в очі.

Джулія нутром відчувала, що ця репліка — під завісу, і, підкріплюючи слова жестом, високо тримаючи голову, відступила до дверей і відчинила їх навстіж.

Сила її таланту була така велика, що вона зберегла настрій мізансцени до низу сходів. Там вона скинула його і, обернувшись до Чарлза, що йшов за нею по п'ятах, сказала до незмоги просто:

— Мою накидку.

— Машина чекає, — сказав він, кутаючи її. — Я відвезу вас додому.

— Ні, дозвольте мені поїхати самій. Я хочу зберегти цей вечір у своєму серці. Поцілуйте мене на прощання.

Вона простягла йому губи. Чарлз поцілував їх, Джулія, затамувавши ридання, вирвалася від нього, одним рухом розчинила вхідні двері і побігла до автомобілю.

Коли вона добралася додому і опинилася у власній спальні, вона видала хрипкий крик полегшення.

«Дурепа бісова. Так попастися. Слава богу, я щасливо виплуталася. Він такий осел, що, вірно, навіть не додумався, куди я хилю». Але його застигла посмішка все ж її бентежила. «Ну, може, він і запідозрив, що тут нечисто, бо точно він знати не міг, а вже потім і зовсім переконався, що помилився. Господи, що я несла! Але все вийшло якнайкраще, він все проковтнув. Добре, що я вчасно схаменулася. Ще хвилинка, і я б скинула сукню. Тут було б не до жартів».

Джулія захихотіла. Звичайно, ситуація була принизлива, вона опинилася у безглуздому становищі, але якщо у тебе є хоч якесь почуття гумору, ти у всьому знайдеш свою смішну сторону. Як же шкода, що нікому не можна нічого розповісти! Нехай навіть вона виставила б себе на посміховисько, це така чудова історія. Змиритися вона не могла з одним — з тим, що повірила всієї цієї комедії про нетлінне кохання, яку він розігрував стільки років. Звичайно, це була тільки поза, йому подобалося виступати в ролі вірного шанувальника, і, мабуть, найменше він хотів, щоб його вірність була винагороджена.

«Обвів мене навколо пальця, замилив очі, пустив туману!» Але тут Джулії прийшла у голову думка, яка витерла посмішку з її обличчя. Якщо чоловік відкидає аванси, які робить йому жінка, вона схильна приходити до одного з двох висновків: або він гомосексуаліст, або імпотент.

Джулія задумливо запалила цигарку. Вона запитала себе, чи не використовував її Чарлз, як ширму для прикриття інших пристрастей. Вона похитала головою. Ні, вже на це хтось би їй натякнув. Після війни у суспільстві практично не говорили ні про що інше. А ось імпотентом він цілком міг бути. Вона підрахувала його роки. Бідний Чарлз!

Джулія знову посміхнулася. Якщо такий стан речей, то не вона, а він виявився в незручному, і навіть смішному

становищі. Він, мабуть, до смерті перелякався, бідне ягнятко. Ясно, це не з тих речей, в яких чоловік охоче зізнається жінці, особливо якщо він шалено в неї закоханий. Чим більше Джулія про це думала, тим більш ймовірним здавалося їй таке пояснення.

Вона відчула до Чарлза прямо-таки материнську жалість.

«Я знаю, що я зроблю, — сказала вона, починаючи роздягатися. — Я пошлю йому завтра великий букет білих лілій.»

25

Наступного ранку Джулія деякий час пролежала в ліжку, перш ніж подзвонити. Вона думала. Згадуючи учорашню пригоду, вона похвалила себе за те, що проявила таке цілковите самовладання. Сказати, що вона вирвала перемогу з рук поразки, було б перебільшенням, але як стратегічний маневр відхід її був майстерним. При всьому тому у неї на серці кішки скребли. Могло бути ще одне пояснення дивної поведінки Чарлза. Цілком можливо, що вона не спокусила його просто тому, що більше не була спокуслива.

Джулія раптом подумала про це вночі. Тоді вона тут же викинула цю думку з голови: ні, це неймовірно; проте доводилося визнати, що вранці вона видалася куди серйознішою. Джулія подзвонила. Оскільки Майкл часто заходив до неї в кімнату, коли вона снідала в ліжку, Еві, розкривши фіранки, зазвичай подавала їй дзеркальце, гребінь, помаду і пудреницю.

Сьогодні, замість того щоб провести гребенем по волоссю і майже не дивлячись обмахнути себе пухівкою, Джулія не пошкодувала зусиль. Вона ретельно підмалювала губи, підрум'янилася, привела до ладу волосся.

— Говорячи безпристрасно і об'єктивно, — сказала

вона, все ще дивлячись у дзеркало, в той час як Еві ставила на ліжко піднос з сніданком, — як по-твоєму, Еві, я — красива жінка?

— Я повинна знати, як це мені відгукнеться, перш ніж відповідати на таке питання.

— Ах ти, бісова душа! — вигукнула Джулія.

— Ну, знаєте, красунею вас не назвеш.

— Жодна велика актриса не була красунею.

— Ну, як ви вирядився в пух і прах, ніби як вчора ввечері, та ще світло буде ззаду, так і гірше вас знайдуться.

(«Дідька лисого це мені вчора допомогло!»)

— Мені ось що цікаво: якщо я раптом дуже захочу закрутити роман з чоловіком, як ти думаєш, я зможу?

— Знаючи, що таке чоловіки, я б не здивувалася. А з ким ви зараз хочете закрутити?

— Ні з ким. Я говорила взагалі.

Еві шмигнула носом.

— Не шмигай носом. Якщо у тебе нежить, висякайся.

Джулія повільно їла круте яйце. Її голова була зайнята однією думкою. Вона подивилася на Еві. Старе страшко, але — хто знає?..

— А до тебе коли-небудь приставали на вулиці, Еві?

— До мене? Нехай би спробували!

— Сказати по правді, я б теж хотіла, щоб хто-небудь спробував. Жінки вічно розповідають, як чоловіки переслідують їх на вулиці, а якщо вони зупиняються біля вітрини, підходять і намагаються перехопити їх погляд. Іноді від них дуже важко позбутися.

— Гидота, ось як я це називаю.

— Ну, не знаю, як на мене, швидше, приємно. І розумієш, дивно, але мене ніхто ніколи не переслідував. Не пам'ятаю, щоб хтось коли-небудь намагався до мене приставати.

— Прогуляйтеся як-небудь ввечері по Едвард-роуд. Не відв'яжетеся.

— І що мені тоді робити?

— Покликати полісмена, — похмуро відповіла Еві.

— Я знаю одну дівчину, так вона стояла біля вітрини капелюшного магазину на Бонд-стріт, і до неї підійшов чоловік і запитав, чи не хочеться їй купити капелюшок. Дуже, відповіла вона, і вони увійшли всередину. Вона вибрала собі капелюшок, дала продавцеві своє ім'я та адресу, і чоловік тут же розплатився готівкою. Тоді вона сказала йому: «Велике спасибі», — і вийшла, поки він чекав здачі.

— Це вона вам так сказала. — Еві скептично шмигнула носом, потім з подивом подивилася на Джулію. — До чого ви все це говорите?

— Так, ні до чого. Просто я подумала, чому це чоловіки до мене не пристають. Начебто б «секс епіла» в мені досить.

А раптом його і справді немає? Джулія вирішила перевірити це на практиці.

В той же день, після того як вона відпочила, Джулія встала, нафарбувалася набагато сильніше, ніж зазвичай, і, не покликавши Еві, одягла сукню не зовсім вже й просту, але і не дорогу на вигляд і крислатий капелюх з червоної соломки.

«Я не хочу бути схожою на вуличну дівку, — сказала вона собі, дивлячись в дзеркало. — З іншого боку, занадто респектабельний вигляд теж на підійде».

Вона навшпиньки спустилася по сходах, щоб її ніхто не почув, тихенько причинила за собою вхідні двері.

Джулія трохи нервувала, але хвилювання це було їй приємно; вона відчувала: те, що вона затіяла, не лізе ні в які ворота. Джулія перетнула Конотом-сквер і вийшла на Едвард-роуд. Було близько п'ятої години дня. Суцільною

стрічкою тяглися автобуси, таксі, вантажівки. Повз них, з ризиком для життя, прокладали собі шлях велосипедисти. Трогуари були забиті людьми. Джулія повільно рушила в північному напрямку.

Спершу вона йшла, дивлячись прямо перед собою, не обертаючись ні направо, ні наліво, але незабаром зрозуміла, що так вона нічого не доб'ється.

Треба дивитися на людей, якщо хочеш щоб вони дивилися на тебе. Два або три рази, побачивши, що перед вітриною стоїть кілька людей, Джулія теж зупинялася, але ніхто з них не звертав на неї ніякої уваги. Вона рухалася далі.

Перехожі обганяли її, йшли назустріч. Здавалося, всі вони кудись поспішають. Її ніхто не помічав. Побачивши самотнього чоловіка, що наближається до неї, Джулія сміливо глянула йому прямо в очі, але він пройшов повз з кам'яним обличчям.

Може бути, у неї занадто суворий вигляд? На губах Джулії запурхала легка усмішка. Двоє чи троє чоловіків подумали, що вона посміхається їм, і швидко відвели очі. Джулія озирнулася на одного з них, він теж озирнувся, але тут же прискорив крок. Джулія відчула себе ображеною і вирішила не витріщатися більше по сторонах. Вона йшла все далі і далі. Їй часто доводилося чути, що лондонська юрба сама пристойна в світі, але в даному випадку — це вже занадто!

«На вулицях Парижа, Рима чи Берліна таке було б неможливо», — подумала Джулія.

Вона вирішила дійти до Мерілібоун-роуд і повернути назад. Занадто принизливо повертатися додому, коли на тебе ні разу ніхто навіть не глянув. Джулія йшла так повільно, що перехожі іноді її зачіпали. Це вивело її з себе.

«Треба було піти на Оксфорд-стріт, — подумала вона. — Ця дурепа Еві! На Едвард-роуд толку не буде».

Раптово серце Джулії переможно підстрибнуло. Вона зловила погляд якогось молодого чоловіка, і їй здалося, що вона помітила у ньому вогник. Молодик пройшов повз, і вона насилу втрималася, щоб не озирнутися. Джулія здригнулася, так як через хвилину він її обігнав — на цей раз він дивився прямо на неї. Джулія скромно опустила вії. Він відстав на кілька кроків, але вона відчувала, що він слідує за нею по п'ятах.

Все гаразд. Джулія зупинилася перед вітриною, молодик — теж. Тепер вона знала, як себе вести. Джулія зробила вигляд, ніби цілком поглинена товарами, виставленими на вітрині, але, перш ніж рушити далі, блиснула на нього своїми злегка усміхненими очима. Молодик був невисокий, в сірому костюмі і м'якому коричневому капелюсі. Клерк або продавець, швидше за все.

Якби Джулії запропонували вибрати чоловіка, який би до неї пристав, вона навряд чи зупинила б свій вибір на цій людині, але що поробиш, на безриб'ї і рак риба — приста-ти до неї збирався саме він. Джулія забула про втому. Ну, а що тепер? Звичайно, вона не збирається заходити надто далеко, але все ж цікаво, якою буде його наступний крок. Що він їй скаже? Джулія була в приємному збудженні, у неї прямо камінь з душі звалився.

Вона повільно йшла вперед, молодик — за нею. Джулія зупинилася біля вітрини, на цей раз він зупинився прямо позаду неї. Серце їй несамовито билосся. Схоже, що її чекає справжня пригода. «Куди він мене поведе? У готель? Навряд це йому не по кишені. Швидше, в кіно. Ось буде смішно!» Джулія подивилася йому прямо в обличчя, її губи злегка посміхалися. Молодик зняв капелюха.

— Міс Ламберт, якщо не помиляюся?

Вона так і підскочила. Сказати по правді, вона була захоплена зненацька і так розгубилася, що навіть не подумала це заперечувати.

— Мені одразу здалося, що я впізнав вас, ось чому я повернувся, щоб переконатися напевно. Я сказав собі: я буду не я, якщо це не Джулія Ламберт. А тут мені зовсім підвезло — ви зупинилися біля вітрини, і я зміг вас розгледіти. Я чому сумнівався? Що зустрів вас тут, на Едвард-роуд. Не дуже-то підходяще місце для чистої публіки. Ви розумієте, що я хочу сказати?

Справа була ще більш нечистою, ніж він думав. Однак, раз він здогадався, хто вона, це тепер не має значення. І як вона не подумала, що рано чи пізно її обов'язково впізнають. Судячи з манери говорити, молодик — кокні; у нього було бліде набрякле обличчя, але Джулія посмінулася йому веселою дружньою посмішкою. Нехай не подумає, що вона задирає ніс.

— Вибачте, що я заговорив з вами, коли ми незнайомі і взагалі, але я не міг упустити цю можливість. Чи не дасте ви мені ваш автограф?

У Джулії перехопило подих. І заради цього він слідував за нею цілих десять хвилин! Бути не може. Це просто привід, щоб з нею заговорити. Що ж, вона йому підіграє.

— Із задоволенням. Але не можу ж я писати на вулиці. Люди почнуть витріщати очі.

— Вірно. Слухайте, я як раз йшов пити чай. У кондитерську Лайонз, на наступному розі. Чому б вам теж не зайти випити чашку чаю?

Що ж, все йде як по маслу. Коли вони вип'ють чай, він, ймовірно, запросить її в кіно.

— Добре, — сказала Джулія.

Вони рушили по вулиці і незабаром підійшли до кондитерської, сіли за столик.

— Дві чашки чаю, будь ласка, міс, — сказав молодик офіціантці і звернувся до Джулії: — Може, з'їсте чогось? — І коли Джулія відмовилася, додав: — І один ячмінний корж, міс.

Тепер Джулія могла як слід його роздивитися. Низький і кремезний, з прилизаним чорним волоссям, він був, однак, нівроку, особливо гарними їй здалися очі; проте зуби у нього були погані, а бліда шкіра надавала обличчю нездоровий вигляд. Тримався він досить розв'язно, що не дуже подобалось Джулії, але як вона розумно розсудила, навряд чи можна очікувати особливої скромності від людини, яка чіпляється до жінок на Едвард-роуд.

— Давайте перш за все напишемо цей автограф, га? «Не відходячи від каси» — ось мій девіз.

Він вийняв з кишені перо, а з пухкого гаманця картку.

— Картка нашої фірми, — сказав він. — Нічого, зійде.

Джулії здавалося дурним, що він все ще продовжує ламати комедію, але вона благодушно розписалася на зворотному боці картки.

— Ви збираєте автографи? — запитала вона з легкою усмішкою.

— Я? Ні. Нісенітниця це, я так вважаю. Моя наречена збирає. У неї вже є Чарлі Чаплін, Дуглас Фербенкс і бозна хто ще. Хочете подивитися на її фото?

Молодик витягнув з гаманця моментальний знімок дівчини досить зухвалою вигляду, яка показувала усі свої зуби в сліпучій кінематографічній усмішці.

— Гарненька, — сказала Джулія.

— Ще б пак! Йдемо з нею сьогодні в кіно. Ось здивується, коли я їй покажу ваш автограф. Як я вас впізнав на вулиці, так насамперед сказав собі: помру, а дістану для

Гвен автограф Джулії Ламберт. Ми з нею одружимося в серпні, коли у мене буде відпустка, поїдемо на острів Уайт на медовий місяць. Ну і повеселюся я сьогодні. Вона ні в жисть не повірить, що ми з вами пили чай, а тут я покажу їй автограф. Ясно?

Джулія ввічливо слухала його, але посмішка з її обличчя зникла.

— Боюся, мені пора йти, — сказала вона. — Я і так затрималася.

— У мене й самого мало часу. Раз я йду на побачення, хочу піти з магазину хвилина в хвилину.

Офіціантка принесла чек разом з чаєм, і, встаючи з-за столу, Джулія вийняла шилінг.

— Це ще до чого? Невже думаєте, я дам вам платити? Я вас запросив.

— Дуже люб'язно з вашого боку.

— Але я вам ось що скажу: дозвольте мені привести мою наречену як-небудь до вас в вбиральню. Просто привітайтеся з нею, і все. Вона збожеволіє від радості. Розповідатиме всім стрічним і поперічним до самої смерті.

За останні хвилини слова Джулії робилися все холодніші, а зараз, хоча все ще люб'язні, здавалися мало не незрозумілими.

— Мені дуже шкода, але ми не пускаємо сторонніх людей за лаштунки.

— Вибачте. Ви не в образі, що я запитав, чи ні? Я хочу сказати, я ж не для себе.

— Анітрохи. Я цілком вас розумію.

Джулія покликала таксі, яке повільно повзло уздовж узбіччя, і подала руку молодому чоловікові.

— До побачення, міс Ламберт. На все добре, бажаю успіху і все таке. Спасибі за автограф.

Джулія сиділа в куточку таксі у нестямі від люті.

«Вульгарна скотина. Та хай він пропаде разом зі своєю... нареченою! Яке нахабство! Запитати, чи не можна привести її за лаштунки, і до кого? До мене!»

Удома вона відразу піднялася до себе в кімнату. Зірвала капелюх з голови і жбурнула його на ліжко. Підійшла стрімко до туалетного столика і пильно подивилася на себе в дзеркало.

— Стара, стара, — пробурмотіла вона. — З якого боку не глянь: у мене абсолютно немає «секс епілу». Неймовірно, так? Суперечить здоровому глузду? Але як же інакше все це пояснити? Я крокую з кінця в кінець усією Едвард-роуд, і одягнена, як треба для ролі, і хоч би один чоловік на мене глянув, крім цього мерзенного продавця, якому знадобився для його панянки мій автограф. Це безглуздо. Безстатеві виродки! Не уявляю, куди котиться Англія. Британська імперія, ха! Останні слова були вимовлені з таким презирством, яке могло б спопелити весь кабінет міністрів. Джулія стала підкріплювати слова жестами.

— Смішно припускати, що я досягла б свого становища, якби в мені не було «секс епіла». Чому люди приходять в театр дивитися на актрису? Та тому, що їм хотілося б з нею переспати. Думаєте, публіка ходила б три місяці поспіль на цю паскудну п'єсу, та так, що в залі яблуку впасти ніде, якби у мене не було «секс епіла»? Що таке, врешті-решт, цей «секс епіл»?

Джулія призупинилася, задумливо подивилася на своє відображення. «Безперечно, я можу зобразити «секс епіл». Я можу зобразити все».

Вона почала перебирати в пам'яті актрис, які користувалися скандальною славою секс-бомб. Особливо добре вона пам'ятала одну з них, Лідію Мейн, яку завжди ангажували

на амплуа спокусниць-«вамп». Актриса вона була негодяща, але в певних ролях створювала величезний ефект.

Джулія завжди чудово імітувала, і ось вона почала копіювати Лідію Мейн. Повіки її опустилися, хтиво прикрили очі, тіло під сукнею почало хвилеподібно звиватися. Погляд став спокусливо безсоромним, як у Лідії, зміїні жести — звабливими. Вона заговорила, як і та, злегка розтягуючи слова, і від того кожна її фраза здавалася трохи непристойною.

— Ах, мій любий, я так часто чую подібні речі. Я не хочу вносити розбрат у вашу сім'ю. Чому чоловіки не можуть залишити мене у спокої?

Це була безжальна карикатура. Джулія не знала пощади. Їй стало так смішно, що вона розреготалася.

«Що ж, одне не викликає сумнівів: може, у мене і немає «секс епіла», але хто побачив би, як я копіюю Лідію Мейн, не знайшов би його потім і у неї».

У Джулії стало куди легше на душі.

26

Почалися репетиції і повернули розтривожені думки Джулії в іншу сторону.

Стара п'єса, яку Майкл поставив, коли Джулія їхала за кордон, давала досить середні збори, але він вважав краще, ніж закривати театр, не знімати її з репертуару, поки не буде готова їх нова вистава «Нинішні часи». Оскільки сам він два рази на тиждень виступав вдень, Майкл вирішив, що вони не будуть репетирувати до упаду. У них був попереду цілий місяць.

Хоча Джулія вже багато років грала в театрі, репетиції і раніше приводили її в радісний трепет, а на першій репетиції вона так хвилювалася, що мало не занедужувала.

Це було початком нової пригоди. Вона в цей час зовсім не відчувала себе провідною актрисою театру, їй було тривожно і весело, немов вона знову молоденька дівчина, яка виконує свою першу крихітну роль.

І разом з тим вона відчувала чудове почуття власної могутності. Їй знову надавалася можливість його проявити.

Об одинадцятій годині Джулія піднялася на сцену. Актори бездіяльно стояли хто де.

Джулія розцілувалася з тими актрисами і потисла руки тим акторам, з якими була знайома, Майкл чемно представив їй тих, кого вона не знала. Джулія сердечно вітала Евіс Крайтон. Сказала їй, яка вона гарненька і як їй, Джулії, подобається її новий капелюшок, повідала про ті костюми, які вибрала для неї в Парижі.

— Ви бачили Тома останнім часом?

— Ні. Він поїхав у відпустку.

— Он як? Милий хлопчик, правда?

— Лапочка.

Жінки посміхнулися, дивлячись в очі одна одній.

Джулія уважно стежила за Евіс, коли та читала свою роль, вслухалася в її інтонації. Вона похмуро посміхнулася. Звичайно, іншого вона і не чекала. Евіс була з тих актрис, які абсолютно впевнені в собі з першої репетиції. Вона й не здогадувалася, що на неї чекає. Том тепер нічого не значив для Джулії, але з Евіс вона збиралася звести рахунки і зведе. Шльондра!

П'єса була сучасною версією «Другий місіс Тенкорі»*, але оскільки у нового покоління були і звичай інші, автор зробив з неї комедію. Були введені деякі старі персонажі, у другому акті з'являвся, вже німечним дідом, Обрі Тенкорі.

* П'єса Артура Уінг Пінеро, (1855—1934), англійського драматурга.

Після смерті Поли він одружився втретє. Місіс Кортельон вирішила винагородити його за злочасний другий шлюб; сама вона перетворилася на той час в сварливу і зарозумілу стару даму. Елін, його дочка, і Х'ю Ардейл вирішили забути минуле — хто старе пом'яне, той лиха не мине — і уклали шлюбний союз; здавалося, трагічна смерть Поли прибрала спогади про його екстрашлюбні відносини. Х'ю в цій п'єсі був бригадний генерал у відставці, який грав в гольф і нарікав з приводу занепаду Британської імперії («Чорт забирай, сер, була б на те моя воля, я поставив би всіх цих проклятих соціалістів до стінки»), а Елін, тепер уже далеко не молода, перетворилася з манірної панянки в веселу, сучасну, злу на язик жінку.

Персонажа, якого грав Майкл, звали Роберт Хамфрі. Подібно Обрі з п'єси Пінеро, він був вдівець і жив з єдиною дочкою. Впродовж багатьох років він був консулом в Китаї; розбагатівши, вийшов у відставку і оселився в маєтку, залишеному йому в спадок, неподалік від того місця, де як і раніше жили Тенкорі. Його дочка Онор (на роль якої якраз і взяли Евіс Крайтон) вивчала медицину з метою практики в Індії. Втративши всіх старих друзів за багато років перебування за кордоном і не завівши нових, Роберт Хамфрі знайомиться в Лондоні з відомою дамою півсвіту на ім'я місіс Мартен.

Це була жінка того ж стибу, що й Пола, але менш розбірлива; вона «працювала» літній і зимовий сезон в Канні, а в проміжках жила в квартирі на Елбе-Марлі-стріт, де приймала офіцерів бригади його величності. Вона добре грала в бридж і ще краще в гольф. Роль прекрасно підходила Джулії. Автор майже не відходив від старого тексту. Онор оголошує містеру Хамфрі, що відмовляється від медичної кар'єри, так як вона тільки-но заручилася з

молодим гвардійцем, сином Елін, і до свого заміжжя збирається жити з батьком. З деякою розгубленістю той відкриває їй свій намір одружитися на місіс Мартен. Онор приймає повідомлення з повним спокоєм.

«Ти, звичайно, знаєш, що вона повія?» — холоднокровно вимовляє вона. Батько, ще більш збентежений, говорить про нещасне життя місіс Мартен і про те, як він хоче винагородити її за страждання.

«Ах, не мели дурниць, — відповідає йому дочка, — це чудова робота, якщо тільки можеш її мати».

Син Елін був одним з незліченних коханців місіс Мартен, точно так же, як чоловік Елін був свого часу коханцем Поли Тенкорі. Коли Роберт Хамфрі привозить свою нову дружину в замський маєток і цей факт викривається, вони вирішують, що слід повідомити про все Онор. До їх жаху, вона і оком не повела: їй уже було про це відомо.

«Я була страшно рада, коли дізналася, — сказала вона своїй мачусі. — Розумієте, серденько, тепер ви можете сказати мені, чи хороший він в ліжку».

Це була найкраща мізансцена Евіс Крайтон: вона тривала цілих десять хвилин, і Майкл з самого початку зрозумів, наскільки вона важлива і ефектна. Холодна, суха, миловидна Евіс — те саме, що тут потрібно. Але після кількох репетицій Майкл став підозрювати, що нічого, крім цього, вона дати не зможе і вирішив порадитися з Джулією.

— Як, по-твоєму, Евіс?

— Важко сказати. Ще занадто рано.

— Я засмучений через неї. Ти говорила, вона актриса. Поки я цього не бачу.

— Так це готова роль. Її просто неможливо зіпсувати.

— Ти знаєш не гірше за мене, що немає такої речі, як

готова роль. Яка б роль не була гарна, її треба зіграти, з неї треба витягти все, що в ній закладено. Може, краще розлучитися з Евіс, поки не пізно, і взяти замість неї когось іншого?

— Це не так просто. Я все ж думаю, треба дати їй можливість себе показати.

— Вона так незграбна, її жести так безглузді!

Джулія задумалася. У неї були всі підстави бажати, щоб Евіс залишилася в числі виконавців п'єси. Вона вже досить її вивчила і була впевнена, що якщо її звільнити, вона скаже Тому, ніби Джулія зробила це з ревнощів. Том її любить і повірить кожному слову. Ще, чого доброго, подумає, що Джулія навмисно завдала їй прикрощів в помсту за те, що він пішов. Ні, ні, Евіс повинна залишитися. Вона повинна виконати свою роль і провалити її. Том повинен на власні очі побачити, яка вона нікудишня актриса.

Вони з Евіс думали, ніби п'єса допоможе їй «виплисти на поверхню». Дурні! П'єса втопить її.

— Ти ж вмілий режисер, Майкл. Я впевнена, ти зумієш її натаскати, якщо постараєшся.

— У тому-то й біда: вона зовсім не слухає вказівок. Я пояснюю їй, як треба вимовити репліку, і — нате вам! вона знову каже її на свій лад. Ти не повіриш, але іноді у мене складається враження, що вона уявляє, ніби все знає краще за мене.

— Ти її нервуєш. Коли ти наказуєш, їй що-небудь зробити, вона лякається і просто перестає думати.

— Господи, та з ким легше працювати, ніж зі мною! Я жодного разу не сказав їй жодного різкого слова.

Джулія ніжно посміхнулася йому.

— І ти хочеш переконати мене, ніби не здогадуєшся, що з нею?

— Ні. А що?

Майкл дивився на Джулію здивованим поглядом.

— Кинь прикидатися, милий. Вона по вуха в тебе закохана.

— У мене? Так я думав, вона заручена з Томом. Дурниці. Твої одвічні фантазії.

— Але це ж видно неозброєним оком. Зрештою, вона не перша жертва твоєї фатальний краси і, думаю, не остання.

— Бачить бог, я не хочу підкладати свиню бідоласі Тому.

— Ти-то в чому винен?

— Так як же, по-твоєму, мені поступити?

— Будь з нею ласкавий. Вона ще така молода, бідолаха. Їй потрібна рука допомоги. Якби ти пройшов кілька разів роль тільки з нею однією, я впевнена, ви створили б дива. Чому б тобі як-небудь не запросити її до ланчу і не поговорити наодинці?

Джулія побачила, що очі Майкла трохи заблищали, на губах з'явилася тінь посмішки: він обмірковував її слова.

— Звичайно, головне — щоб п'єса пройшла якнайкраще.

— Я розумію, що для тебе це тягар, але заради п'єси... Думаю, варто того.

— Ти ж знаєш, Джуліє, я ні за що на світі не хотів би тебе засмучувати. Я б з задоволенням виставив її і взяв кого-небудь іншого.

— Я думаю, це буде великою помилкою. Я переконана, якщо ти попрацюєш з Евіс як слід, вона прекрасно зіграє.

Майкл пройшовся разів зо два взад-вперед по кімнаті. Здавалося, він розглядає питання з усіх боків.

— Що ж, моя робота в тому і полягає, щоб змусити кожного виконавця грати якнайкраще. І в кожному конкретному випадку доводиться шукати найправильніший підхід.

Майкл відставив підборіддя і втягнув живіт. Випрямив спину. Джулія зрозуміла, що Евіс Крайтон залишиться в трупі. Наступного дня на репетиції Майкл відвів Евіс в сторону і довго з нею говорив. По його манерах Джулія в точності знала, про що саме, і, поглядаючи скоса, незабаром помітила, як Евіс Крайтон посміхнулася і кивнула головою. Майкл запросив її на ланч. Джулія, заспокоєна, заглибилася у власну роль.

27

Репетиції йшли вже два тижні, коли Роджер повернувся з Австрії. Він провів кілька тижнів на Корінфському озері і збирався пробути в Лондоні день-два, а потім їхати до друзів в Шотландію. Майкл мав пообідати раніше і піти в театр, і зустрічала Роджера одна Джулія. Коли вона одягалася, Еві, чмихаючи носом, як звичайно, помітила, що вона вже так старається, так намагається виглядати якомога краще, немов йде на побачення.

Джулії хотілося, щоб Роджер нею пишався, і дійсно, вона виглядала молоденькою і гарненькою в своїй літній сукні, коли ходила взад-вперед по платформі. Можна було подумати — і марно, — що вона не помічає поглядів, звернених на неї. Роджер, провівши місяць на сонці, дуже засмаг, але від прищів так і не позбувся і здавався ще більш худим, ніж коли їхав з Лондона на Новий рік. Джулія обійняла його з перебільшеною ніжністю. Він злегка посміхнувся.

Обідати вони мали удвох. Джулія запитала, куди він хоче потім піти: в театр або в кіно. Роджер відповів, що хотів би залишитися вдома.

— Чудово, — сказала вона, — посидимо з тобою, побалакаємо.

У неї і справді була одна річ на думці, яку Майкл просив її обговорити з Роджером, якщо буде така можливість. Зовсім скоро він вступить до Кембриджу і пора вже було вирішувати, чим він хоче зайнятися. Майкл боявся, як би він не витратив там даремно час, а потім пішов служити в маклерську контору або ще, чого доброго, на сцену.

Вважаючи, що Джулія зуміє зробити це тактовніше і що вона має більше впливу на сина, Майкл наполегливо просив її змалювати Роджеру, які блискучі можливості відкриються перед ним, якщо він піде на дипломатичну службу або займеться юриспруденцією.

Джулія була впевнена, що протягом двох-трьох годин розмови зуміє навести Роджера на цю важливу тему. За обідом вона намагалася розпитати сина про Відень, але він відмовчувався.

— Ну, що я робив? Те, що роблять всі інші. Оглядав пам'ятки і старанно вивчав німецьку. Тинявся по пивним. Часто бував в опері.

Джулія запитала себе, чи не було у нього там інтрижок.

— У всякому разі, нареченої ти собі там не завів, — сказала вона, сподіваючись викликати його на відвертість.

Роджер кинув на неї замислений, трохи іронічний погляд. Можна було подумати, що він розгадав, що в неї на думці. Дивно: рідний син, а їй з ним не по собі.

— Ні, — відповів він, — я був дуже зайнятий, щоб витратити час на такі речі.

— Ти, мабуть, перебував у всіх театрах.

— Ходив рази два-три.

— Нічого не бачив, що могло б стати нам у пригоді?

— Знаєш, я зовсім забув про це.

Слова його могли здатися досить нелюб'язними, якби не супроводжувалися посмішкою, а посмішка у нього була дуже милою.

Джулія знову з подивом подумала, як це вийшло, що син успадкував так мало від краси батька і чарівності матері. Руде волосся було гарне, але світлі вії позбавляли обличчя виразності. Один бог знає, як він примудрився при таких батьках мати незграбну, навіть важкувату фігуру. Йому виповнилося вісімнадцять, пора б уже йому стати стрункішим. Він здавався трохи апатичним, в ньому не було ані краплі її енергії та життєрадісності.

Джулія уявляла, як жваво і яскраво вона розповідала б про перебування у Відні, проведи вона там півроку. Навіть з поїздки на Сен-Мало до матері і тітки Керрі вона склала таку історію, що люди плакали від сміху. Вони говорили, що її розповідь нітрохи не гірше будь-якої п'єси, а сама Джулія скромно вважала, що вона куди краще за більшість з них.

Вона розписала своє перебування в Сен-Мало Роджеру. Він слухав її зі своєю повільною спокійною посмішкою, але у Джулії виникло незручне почуття, що йому все це здається не таким кумедним, як їй. Джулія зітхнула про себе. Бідне ягнятко, у нього, певно, зовсім немає почуття гумору.

Роджер зробив якесь зауваження, що дозволило Джулії заговорити про «Нинішні часи». Вона виклала йому сюжет п'єси, пояснила, як вона мислить собі свою роль, змалювала зайнятих в ній акторів і декорації.

В кінці обіду їй раптом спало на думку, що вона говорить тільки про своє. Як це вийшло? У неї виникла підозра, що Роджер свідомо направив розмову в цю сторону, щоб уникнути розпитувань про себе і свої власні справи.

Ні, навряд чи. Він для цього недостатньо розумний. Пізніше, коли вони сиділи в вітальні, курили і слухали радіо, Джулія примудрилася нарешті поставити йому найприроднішим тоном приготоване заздалегідь питання:

— Ти вже вирішив, ким ти хочеш бути?

— Ні ще. А що — це спішно?

— Ти знаєш, я сама в цьому нічого не тямлю, але твій батько говорить, що якщо ти маєш намір бути адвокатом, тобі треба вивчати в Кембріджі юриспруденцію. З іншого боку, якщо тобі більше до смаку дипломатична служба, треба братися за нові мови.

Роджер так довго дивився на неї зі звичною спокійною задумою, що Джулії насилу вдалося утримати на обличчі жартівливий, безтурботний і разом з тим ніжний вираз.

— Якби я вірив в бога, я став би священиком, — сказав нарешті Роджер.

— Священиком?

Джулія подумала, що то їй почулося. Її охопило гостре відчуття незручності. Але його відповідь проникла у свідомість, і, немов при спалаху блискавки, вона побачила сина кардиналом, в оточенні улесливих прелатів, що мешкають в розкішному палаццо в Римі, де по стінах висять чудові картини, потім — в образі святого в митрі і вишитій золотом ризі, що милостиво роздає хліб біднякам. Вона побачила себе в парчевій сукні і у намисті з перлів. Мати Борджіа.

— Це годилося для шістнадцятого століття, — сказала вона. — Ти трошки запізнився.

— Так. Ти права.

— Не уявляю, як це тобі спало на думку.

Роджер не відповів. Джулія була змушена продовжувати сама: — Ти щасливий?

— Цілком, — посміхнувся він.

— Чого ж ти хочеш?

Він знову подивився на матір поглядом, який приводив її у замішання.

Важко було сказати, чи говорить він насправді серйозно, тому що в очах у нього блищали вогники.

— Правди.

— Що, заради всього святого, ти маєш на увазі?

— Розумієш, я прожив усе життя в атмосфері облуди. Я хочу дістатися до істинної суті речей. Вам з батьком не шкодить те повітря, яким ви дихаєте, ви і не знаєте іншого і думаєте, що це повітря райських куш. Я в ньому задихаюся.

Джулія уважно слухала, намагаючись зрозуміти, про що говорить син.

— Ми — актори, успішні актори, ось чому ми змогли оточити тебе розкішшю з першого дня твого життя. Тобі вистачить однієї руки, щоб порахувати на пальцях, скільки акторів відправляли своїх дітей в Ітон.

— Я вдячний вам за все, що ви для мене зробили.

— Тоді за що ж ти нам дорікаєш?

— Я не дорікаю вам. Ви дали мені все, що могли. На жаль, ви забрали у мене віру.

— Ми ніколи не втручалися в твою віру. Я знаю, ми не релігійні. Ми актори, і після восьми спектаклів на тиждень хочеш хоча б у неділю бути вільним. Я, природно, очікувала, що всім цим займуться в школі.

Роджер помовчав. Можна було подумати, що йому довелося зробити над собою зусилля, щоб продовжувати.

— Одного разу — мені було тоді чотирнадцять, я був ще зовсім хлопчиськом — я стояв за лаштунками і дивився, як ти грала. Це була, напевно, дуже хороша сцена, твої слова

звучали так щиро, так зворушливо, що я не втримався і заплакав. Все в мені горіло, не знаю, як тобі це краще пояснити. Я відчував надзвичайний душевний підйом. Мені було так шкода тебе, я був готовий на будь-який подвиг. Мені здавалося, я ніколи більше не зможу зробити підлість або вчинити що-небудь потайки.

І треба ж було тобі підійти до заднику сцени, як раз до того місця, де я стояв. Ти повернулася спиною до залу — сльози все ще котилися у тебе по обличчю — і самим буденним голосом сказала режисерові: «Що цей бісів освітлювач робить з софітами? Я веліла йому не включати синій». А потім, не переводячи дихання, знову повернулася до глядачів з гучним криком, вивергнутим душевним болем, і продовжувала сцену.

— Але, милий, це і є гра. Якби актриса відчувала все ті емоції, які вона зображує, вона б просто розірвала на шматки своє серце. Я добре пам'ятаю цю сцену. Вона завжди викликала оглушливі оплески. В житті не чула, щоб так плескали.

— Так, я був, напевно, дурний, що попався на твою вудку. Я вірив: ти думаєш те, що говориш. Коли я зрозумів, що це одне лицемірство, в мені щось надломилось. Відтоді я перестав тобі вірити. У всьому. Один раз мене залишили в дурнях; я твердо вирішив, що більше обдурити себе не дозволю.

Джулія посміхнулася йому чарівною широкою посмішкою.

— Милий, тобі не здається, що ти верзеш нісенітницю?

— А тобі, звичайно, це здається. Для тебе немає різниці між правдою і вигадкою. Ти завжди граєш. Ця звичка — твоя друга натура. Ти граєш, коли приймаєш гостей. Ти граєш перед слугами, перед батьком, переді мною.

Переді мною ти граєш роль ніжною, поблажливою, знаменитої матері. Ти не існуєш. Ти — це тільки незліченні

ролі, які ти виконувала. Я часто запитую себе: чи була ти коли-небудь сама собою або з самого початку служила лише засобом втілення в життя всіх тих персонажів, які ти зображувала. Коли ти заходиш в порожню кімнату, мені іноді хочеться раптово відчинити туди двері, але я жодного разу не зважився на це — боюся, що нікого там не знайду.

Джулія швидко глянула на сина. Він весь тремтів, від слів Роджера їй стало моторошно.

Вона слухала уважно, навіть з деяким хвилюванням: він був такий серйозний. Вона зрозуміла, що він намагається висловити те, що гнітить його багато років. Ніколи в житті ще Роджер не говорив з нею так довго.

— Значить, по-твоєму, я просто підробка? Або шарлатан?

— Не зовсім. Тому що це і є ти. Підробка для тебе правда. Як маргарин — олія для людей, які ніколи не куштували справжнього масла.

У Джулії виникло відчуття, що вона в чомусь винна. Королева в «Гамлеті»: «Готовий твоє я серце розтерзати, коли б у груди міг полинати». Думки її відволіклися. («Так, напевно, я вже застара, щоб зіграти Гамлета. Сіддонс і Сара Бернар його грали. Таких ніг, як у мене, не було ні у одного актора, якого я бачила в цій ролі.

Треба запитати Чарлза, що він думає. Так, але там теж цей проклятий білий вірш. Безглуздо було не написати «Гамлета» прозою. Звичайно, я могла б зіграти його французькою в *Comedie Francaise*. Оце був би номер!»)

Вона побачила себе в чорному камзолі і довгих шовкових панчохах. «Бідний Йорик». Але Джулія одразу стрепенулася.

— Ну, про батька ти навряд чи можеш сказати, що він не існує. Ось уже двадцять років він грає самого себе.

(«Майкл підійшов би для ролі короля, не у Франції, звичайно, а якби ми ризикнули поставити «Гамлета» в Лондоні».)

— Бідний батько. Я вважаю, на своїй справі він знається, але він не дуже розумний. І дуже зайнятий тим, щоб залишатися найкрасивішим чоловіком в Англії.

— Не зовсім добре з твого боку так говорити про свого батька.

— Я сказав тобі що-небудь, чого ти не знаєш? — спокійно запитав Роджер.

Джулії хотілося посміхнутися, але вона продовжувала зберігати вид ображеної гідності.

— Наші слабкості, а не наші чесноти роблять нас дорогими нашим близьким, — сказала вона.

— З якої це п'єси?

Джулія насилу втрималася від роздратованого жесту. Слова самі собою злетіли з її губ, але, коли вона сказала їх, згадала, що вони дійсно з якоїсь п'єси. Порося! Вони були так доречні тут.

— Ти жорстокий, — сумно сказала Джулія. Вона все більше відчувала себе королевою Гертрудою. — Ти зовсім мене не любиш.

— Я б любив, якби міг тебе знайти. Але де ти? Якщо здерти з тебе твій ексгібіціонізм, забрати твою майстерність, зняти, як знімають лушпиння з цибулини, шар за шаром удавання, нещирість, заяложені цитати зі старих ролей і обривки підроблених почуттів, хіба доберешся нарешті до твоєї душі? — Роджер подивився на неї серйозно і сумно, потім злегка посміхнувся. — Але ти мені дуже подобаєшся.

— Ти віриш, що я тебе люблю?

— Так. По своєму.

На обличчі Джулії раптово відбилося хвилювання.

— Якби ти тільки знав, як я страждала, коли ти хворів. Не уявляю, що б зі мною було, якби ти помер.

— Ти продемонструвала б чудове виконання ролі осиротілої матері у труни свого єдиного сина.

— Ну, для чудового виконання мені потрібно хоч кілька репетицій, — відпариувала вона. — Ти не розумієш одного: акторська гра не життя, це мистецтво. Мистецтво ж — те, що ти сам твориш. Справжнє горе потворно; задача актора показати його не тільки правдиво, але і красиво. Якби я дійсно вмирала, як вмираю в пів дюжині п'єс, думаєш, мене турбувало б, чи достатньо витончені мої жести і чути мої безладні слова в останньому ряду балкона? Якщо це підробка, то не більше, ніж соната Бетховена, і я такий же шарлатан, як піаніст, який грає її. Жорстоко говорити, що я тебе не люблю. Я прив'язана до тебе. Тебе одного я тільки і любила в житті.

— Ні, ти була прив'язана до мене, коли я був малюком і ти могла зі мною фотографуватися. Виходив чарівний знімок, який служив чудовою рекламою. Але відтоді ти не дуже багато про мене турбувалася. Я, скоріше, був для тебе тягарем. Ти завжди була рада бачити мене, але тебе цілком влаштовувало, що я можу сам себе зайняти і тобі не треба витрачати на мене час. Я тебе не звинувачую: у тебе ніколи не було часу ні на кого, крім самої себе.

Джулія почала втрачати терпіння. Роджер був занадто близький до істини, щоб це приносило їй задоволення.

— Ти забуваєш, що діти досить докучливі.

— І галасливі, — посміхнувся він. — Але тоді навіщо ж прикидатися, що ти не можеш розлучатися зі мною? Це теж гра.

— Мені дуже важко все це чути. У мене таке відчуття, ніби я не виконала свого обов'язку перед тобою.

— Це невірно. Ти була дуже хорошою матір'ю. Ти зробила те, за що я завжди буду тобі вдячний: ти залишила мене у спокої.

— Не розумію все ж, чого ти хочеш.

— Я тобі сказав: правди.

— Але де ти її знайдеш?

— Не знаю. Можливо, її взагалі немає. Я ще молодий і неосвічений. Можливо, в Кембриджі, читаючи книги, зустрічаючись з людьми, я з'ясую, де її треба шукати. Якщо виявиться, що вона тільки в релігії, я пропав.

Джулія занепокоїлася. Те, що говорив Роджер, не проникало по-справжньому в її свідомість, його слова нанизувалися в рядки, і важливим був не їхній зміст, Джулія відчувала його глибоке хвилювання.

Звичайно, йому всього вісімнадцять, було б нерозумно приймати його занадто серйозно, вона мимоволі думала, що він набрався цього у кого-небудь з друзів і в усьому цьому багато пози. А у кого є власні уявлення і хто не позує, хоч трішки?

Але, цілком можливо, зараз він відчуває все, про що говорить, і з її боку буде недобре поставитися до його слів занадто легко.

— Тепер мені ясно, що ти маєш на увазі, — сказала вона. — Моє найбільше бажання — щоб ти був щасливий. З батьком я впораюсь — роби як знаєш. Ти повинен сам шукати порятунку своєї душі, це я розумію. Але, може бути, твої думки просто викликані поганим самопочуттям і схильністю до меланхолії? Ти був зовсім один у Відні і, напевно, занадто багато читав. Звичайно, ми з батьком належимо до іншого покоління і навряд чи зуміємо тобі допомогти. Чому б тобі не обговорити всі ці речі з ким-небудь з ровесників? З Томом, наприклад?

— З Томом? З цим нещасним снобом? Його єдина мрія в житті — стати джентльменом, і він не бачить, що чим більше він намагається, тим менше у нього на це шансів.

— А я думала, він тобі подобається. Минулого літа в Теплоу ти бігав за ним, як песик.

— Я нічого не маю проти нього. І він був мені корисний. Він розповів мені купу речей, які я хотів знати. Але я вважаю його дурним і нікчемним.

Джулія пригадала, які божевільні ревності викликала в ній їх дружба. Навіть прикро, скільки муки вона прийняла даремно.

— Ти порвала з ним, так? — несподівано запитав Роджер. Джулія мало не підскочила.

— Більш-менш.

— І правильно зробила. Він тобі не пара.

Роджер дивився на Джулію спокійними задумливими очима, і їй мало не стало погано від страху: а раптом він напевне знає, що Том був її коханцем. Неможливо, говорила вона собі, це говорить її нечиста совість. У Теплоу між ними нічого не було. Неймовірно, щоб до вух сина дійшли якісь мерзенні чутки; і все ж вираз його обличчя невловимо говорив про те, що він знає. Джулії стало соромно.

— Я запросила Тома в Теплоу тільки тому, що думала — тобі буде приємно мати товариша твого віку.

— Мені і було приємно.

В очах Роджера спалахнули глузливі вогники. Джулія була в розпачі. Їй хотілося запитати, що його забавляє, але вона не наважувалася.

Джулія була ображена в найкращих почуттях. Вона б заплакала, але Роджер буде тільки сміятися. І що вона може йому сказати? Він не вірить жодному її слову. Гра!

З нею ніколи цього не бувало, але на цей раз Джулія не змогла знайти виходу. Вона зіткнулася з чимось, чого вона не знала, чимось таємничим і страшним.

Може, це і є правда? І тут вона почула, як до будинку під'їхала машина.

— Твій батько! — вигукнула Джулія.

Яке полегшення! Вся ця сцена була нестерпна, дякувати богу, приїзд Майкла поклав цьому край. Через хвилину до кімнати стрімко увійшов Майкл — підборіддя відставлене, живіт втягнутий — неймовірно красивий для своїх п'ятдесяти з гаком років, і з привітною посмішкою простягнув руку — як чоловік чоловікові — своєму єдиному синові, що повернувся додому після шестимісячної відсутності.

28

Через три дні Роджер поїхав до Шотландії. Джулія доклала усю свою винахідливість, щоб більше не залишатися надовго з ним наодинці. Коли вони випадково опинялися разом на кілька хвилин, вони говорили про сторонні речі.

Глибоко в душі Джулія була рада, що він їде. Вона не могла викинути з голови ту дивну розмову, яка сталася в день його повернення. Особливо стривожили Джулію його слова про те, що, якщо вона увійде в порожню кімнату і хтось несподівано відкриє туди двері, там нікого не виявиться. Їй було від цього не по собі.

«Я ніколи не вважала себе неймовірною красунею, але в одному мені ніхто не відмовляв — в моєму власному «я». Якщо я можу зіграти сто різних ролей на сто різних ладів, безглуздо говорити, що у мене немає свого обличчя, індивідуальності. Я можу це зробити тому, що я — до біса гарна актриса».

Джулія спробувала згадати, що відбувається, коли вона входить одна в порожню кімнату.

«Але я ніколи не буваю одна, навіть в порожній кімнаті. Поруч завжди Майкл, або Еві, або Чарлз, або глядачі, не у плоті, звичайно, а духовно. Треба поговорити про Роджера з Чарлзом»...

На жаль, Чарлза Темерлі не було у місті. Однак він скоро повинен був повернутися — до генеральної репетиції і прем'єри; за двадцять років він жодного разу не пропустив цих подій, а після генеральної репетиції вони завжди разом вечеряли. Майкл затримається в театрі, зайнятий освітленням і всім іншим, і вони з Чарлзом будуть одні. Вони зможуть як слід поговорити.

Джулія готувала свою роль. Вона не те щоб свідомо ліпила персонаж, який повинна була грати. У неї був дар влізти, так би мовити, в шкуру своєї героїні, вона починала думати її думками і відчувати її почуттями. Інтуїція підказувала Джулії сотні дрібних штрихів, які потім вражали глядачів своєю правдивістю, але коли Джулію запитували, звідки вона їх взяла, вона не могла відповісти.

Тепер їй хотілося показати, що місіс Мартен, яка любила гольф і була своєю в чоловічій компанії, при всьому її куражі і уявній безтурботності, по суті — респектабельна жінка з середніх верств суспільства, пристрасно мріє про шлюб, який дозволить їй твердо стояти на ногах.

Майкл ніколи не дозволяв, щоб на генеральну репетицію приходило багато людей, але на цей раз, бажаючи вражити публіку під час прем'єри, пустив в зал, крім Чарлза, фотографа і костюмерів, — присутність яких була абсолютно необхідною. Джулія не грала на повну силу. Вона не збиралася викладатися і давати все, що вона може, до прем'єри.

Зараз досить, якщо її виконання буде просто професійним. Під досвідченим керівництвом Майкла все йшло гладко, і о десятій вечора Джулія і Чарлз вже сиділи в залі «Савоя». Перше питання, яке вона йому задала, стосувалося Евіс Крайтон.

— Зовсім непогана і на рідкість гарненька. У другому акті вона чарівно виглядала в цій суконьці.

— Я не хочу одягати на прем'єру ту сукню, в якій була сьогодні. Чарлі Діверіл пошив мені іншу.

Чарлз не бачив зловтішного вогника, який блиснув при цьому в її очах, а якби й бачив, не зрозумів би, що він означає.

Майкл, послуховавшись поради Джулії, не пошкодував зусиль, щоб натаскати Евіс. Він репетирував з нею однією у себе в кабінеті і вклав в неї кожную інтонацію, кожен жест. У Джулії були всі підстави вважати, що він до того ж кілька разів запрошував її до ланчу і возив вечеряти. Все це дало свої результати — Евіс грала на рідкість добре. Майкл потирав руки.

— Я нею дуже задоволений. Упевнений, що вона буде мати успіх. Я вже подумую, чи не укласти з нею постійний контракт.

— Я б поки не стала, — сказала Джулія. — У всякому разі, почекай до прем'єри. Ніколи не можна бути впевненим у тому, як піде спектакль, поки не обкатати його на публіці.

— Вона мила дівчина і справжня леді.

— «Мила дівчина», ймовірно, тому, що вона від тебе шаленіє, а «справжня леді» — тому, що відкидає твої залицяння, поки ти не підпишеш з нею контракт?

— Ну, любя, не мели дурниць. Та я їй в батьки годжуся! Але при цьому Майкл самовдоволено посміхнувся.

Джулія прекрасно знала, що все його залицання зводилися до потискання ручок та одного-двох поцілунків в таксі, але вона знала також, що йому лестять її підозри в подружній невірності.

Задовольнивши апетит з відповідною оглядкою на інтереси своєї фігури, Джулія приступила до предмету, який був у неї на думці.

— Чарлзе, милий, я хочу поговорити з вами про Роджера.

— О, так, він днями повернувся. Як йому ведеться?

— Ах, милий, трапилася жаклива річ. Він став страшним резонером, не знаю, як з ним і бути.

Джулія зобразила — в своїй інтерпретації — розмову з сином. Опустила одну-дві подробиці, які їй здавалося недоречним згадувати, але в цілому розповідь її була точною.

— Саме трагічне в тому, що у нього абсолютно немає почуття гумору, — закінчила вона.

— Ну, врешті-решт йому всього вісімнадцять.

— Ви уявити собі не можете, я просто оніміла від подиву, коли він все це мені виклав. Я відчувала себе в точності як Валаам, коли його ослиця почала світську бесіду.

Джулія весело глянула на нього, але Чарлз навіть не посміхнувся. Її слова видалися йому такими вже й смішними.

— Не уявляю, де він всього цього набрався. Безглуздо думати, ніби він своїм розумом дійшов до цих дурниць.

— А вам не здається, що хлопчики у такому віці думають набагато більше, ніж уявляємо собі ми, старше покоління? Свого роду духовне змушнення. Результати, до яких воно призводить, часто бувають дивовижними.

— Приховувати такі думки всі ці роки і навіть слівцем себе не видати! В цьому є щось віроломне. Адже він звинувачує мене. — Джулія засміялася. — Сказати по правді,

коли Роджер говорив зі мною, я відчувала себе матір'ю Гамлета. — Потім, майже без паузи: — Цікаво, я вже занадто стара, щоб грати в «Гамлеті»?

— Роль Гертруди не дуже вигідна.

Джулія відверто розреготалася.

— Ну і дурник ви, Чарлзе. Я зовсім не збираюся грати королеву. Я б хотіла зіграти Гамлета.

— А ви вважаєте, що це підходить жінці?

— Місіс Сіддонс грала його, і Сара Бернар. Це б скріпило печаткою мою кар'єру. Ви розумієте, що я хочу сказати? Звичайно, там є своя проблема — білий вірш.

— Я чув, як деякі актори читають його, — не відрізниш від прози.

— Так, але це все ж не одне й те саме, чи не так?

— Ви були милі з Роджером?

Джулію здивувало, що Чарлз повернувся до старої теми так раптово, але вона сказала з посмішкою:

— Чарівна.

— Важко ставитися спокійно до всіх дурощів молоді; вони повідомляють, що двічі два — чотири, ніби це для нас новина, і розчаровані, якщо ми не поділяємо їх здивування з приводу того, що курка несе яйця. В їхніх тирадах повно нісенітниць, і все ж там не тільки нісенітниця. Ми повинні їм співчувати, повинні намагатися їх зрозуміти. Ми повинні пам'ятати, що багато чого потрібно забути і багато чому навчитися, коли вперше впритул стикаєшся з життям. Не так це легко — відмовитися від своїх ідеалів, і жорстокі факти нашого повсякденного буття — гіркі пігулки. Душевні конфлікти юності бувають дуже жорстокі, і ми так мало можемо зробити, щоб якось допомогти.

— Невже ви справді думаєте, ніби у всій цій нісенітниць, яку ніс Роджер, хоч щось є? Я вважаю, це маячня; він

наслухався її у Відні. Краще б ми його туди не відпускали.

— Можливо, ви й маєте рацію. Можливо, років через два він перестане витати в хмарах і прагнути до небесної слави, примириться з ланцюгами. А можливо, знайде те, чого шукає, якщо не в релігії, так в мистецтві.

— Мені б страшенно не хотілося, щоб Роджер пішов на сцену, якщо ви це маєте на увазі.

— Ні, навряд чи це йому сподобається.

— І само собою, він не може бути драматургом, у нього зовсім немає почуття гумору.

— Так, мабуть, дипломатична служба підійшла б Роджеру найбільше. Там це стало би перевагою.

— Так що ви мені радите?

— Нічого. Не чіпайте його. Це, ймовірно, найкраще, що ви для нього можете зробити.

— Але я не можу не хвилюватися.

— Для цього немає ніяких підстав. Ви вважали, що народили гидке каченя; хто знає — настане день, і він перетвориться у білокрилого лебедя.

Чарлз розчарував Джулію, вона хотіла від нього зовсім іншого. Вона сподівалася зустріти у нього співчуття.

«Він старіє, бідолаха, — думала вона. — Став гірше розбиратися в речах і людях; він, напевно, вже багато років імпотент. І як це я раніше не здогадалася?»

Джулія запитала, котра година.

— Мабуть, мені пора йти. Треба як слід виспатися цієї ночі.

Спала Джулія добре і прокинулася з відчуттям душевного підйому. Увечері прем'єра. Вона з радісним хвилюванням згадала, що, коли вона після репетиції йшла вчора з театру, біля кас почали збиратися люди, і зараз, о десятій годині ранку, там, ймовірно, вже стоять довгі черги.

«Їм пощастило сьогодні з погодою».

У колишні, такі далекі тепер часи Джулія нестерпно нервувала перед прем'єрою. Вже з ранку її починало нудити, і в міру того як день схилявся до вечора, вона приходила в такий стан, що починала думати, чи не залишити їй театр. Але зараз, пройшовши через це тяжке випробування стільки разів, Джулія в якійсь мірі загартувалася. В першу половину дня вона відчувала себе щасливою і трохи схвильованою, лише під вечір їй робилося трохи не по собі. Вона ставала мовчазною і просила залишити її одну. Вона ставала також дратівливою, і Майкл знав з гіркого досвіду, що в цей час краще не потрапляти їй на очі. Руки і ноги у неї холодніли, а коли Джулія приїжджала до театру, вони перетворювалися на крижинки. І все ж тривожне очікування було їй навіть приємно.

Ранок у неї було вільним — їхати в театр на прогін всієї вистави без костюмів треба було лише опівдні, тому встала вона пізно. Майкл не з'явився до ланчу, бо повинен був ще поводитися з декораціями, і Джулія їла одна. Потім лягла і проспала, не прокидаючись, цілу годину. Вона мала намір відпочивати до самого спектаклю. Міс Філліпс прийде в шість, зробить їй легкий масаж; до семи Джулія хотіла знову бути в театрі. Але, прокинувшись, вона відчула себе такою свіжою і відпочилою, що їй здалося нудно лежати в ліжку: вона вирішила піти погуляти.

Був чудовий сонячний день. Позаяк міський пейзаж вона вважала краще заміського і будинки їй подобалися більше, ніж дерева, Джулія не пішла в парк, а стала повільно прогулюватися по сусідніх вулицях, пустельних в цю пору року, дивлячись знічев'я на особняки і думаючи, наскільки їх власний подобається їй більше. У неї було спокійно і легко на душі.

Нарешті Джулія вирішила, що, мабуть, пора повертатися. Тільки вона підійшла до рогу Стенхоуп-плейс, як почула голос, який кликав її на ім'я, не впізнати який вона не могла.

— Джуліє!

Вона обернулася, і Том, розплившись в усмішці, наздогнав її. Джулія не бачила його ще після повернення з Франції. Він був дуже елегантний, в ошатному сірому костюмі і коричневому капелюсі. Обличчя покривав густий загар.

— Я думала, тебе немає в Лондоні.

— Повернувся в понеділок. Не дзвонив, бо знав, що ти зайнята на останніх репетиціях. Я сьогодні буду в театрі. Майкл дав мені крісло в партері.

— Прекрасно.

Не викликало сумнівів, що він дуже радий її бачити. Він саяв, очі його блищали. Джулія із задоволенням відзначила, що зустріч з Томом не сколихнула ніяких почуттів в її душі. І в той час, як вони продовжували розмову, задавалася про себе питанням, що в ньому раніше настільки глибоко хвилювало його.

— З чого, заради всього святого, ти надумала бродити одна по городу?

— Вийшла подихати. Якраз збиралася повертатися і випити чаю.

— Підемо вип'ємо чаю у мене.

Його квартира була неподалік.

Том помітив Джулію, коли підходив до своїх дверей.

— Ти так рано повернувся з роботи?

— Зараз в конторі не дуже багато справ. Знаєш, один з компаньйонів помер близько двох місяців тому, і в мене збільшився пай. А це значить — мені все-таки вдасться не

розлучатися з квартирою. Майкл поведився на рідкість порядно, сказав, що я можу не платити до кращих часів. Мені страшенно не хотілося їхати звідси. Заходи. Я із задоволенням приготую тобі чашку чаю.

Том торочив так жваво, що Джулії стало смішно. Слухаючи його, нікому б і в голову не прийшло, що між ними коли-небудь що-небудь було. У ньому не помітно було ані найменшого збентеження.

— Добре. Але у мене є всього одна хвилина.

— О'кей.

Вони звернули до його дому, Джулія першою пішла по вузьких сходах наверх.

— Проходь далі, у вітальню, а я поставлю воду на вогонь.

Джулія увійшла в кімнату і сіла. Подивилась. У цих стінах розігралася трагедія її життя. Тут нічого не змінилося. Її фотографія стояла на старому місці, але на камінній полиці з'явилася ще одна — великий знімок Евіс Крайтон. На ній було написано: «Тому від Евіс».

Щоб побачити все це, Джулії вистачило одного погляду. Кімната була начебто декорацією, в якій вона колись давно грала; була знайома, але нічого більше не значила для неї.

Любов, яка мучила її, ревності, які вона придушувала, несамоविта гіркота поразки — все це було не більш реально, ніж будь-яка з її незліченних минулих ролей. Джулія насолоджувалася своєю байдужістю.

Увійшов Том — в руках його була подарована нею ска-тертина — і акуратно розставив чайний сервіз, який теж подарувала вона. Джулія і сама не розуміла, чому від думки, що він так ось безтямно користується всіма її подарунками, її почав розбирати сміх.

Том приніс чай, і вони випили його, сидячи поруч на дивані. Він продовжував розповідати їй, наскільки покращився його стан. Як завжди, намагаючись бути люб'язним, він зізнався, що більший пай у фірмі йому дали за то, що він привернув туди багато нових клієнтів, а це йому вдалося тільки завдяки їй, Джулії.

Розповів, як провів відпустку. Джулії було ясно, що Том навіть не підозрює, які пекучі страждання він колись їй завдавав. Від цього їй теж захотілося розсміятися.

— Я чув, на тебе чекає сьогодні колосальний успіх.

— Непогано б, правда?

— Евіс каже, ви обидва, ти і Майкл, чудово ставитеся до неї. Дивись, як би вона тебе не обійшла.

Том хотів її подражнити, але Джулія запитала себе, вже не обмовилася йому Евіс, що сподівається на це.

— Ви заручені?

— Ні. Евіс потрібна свобода. Вона каже, що заручини завадить її кар'єрі.

— Чому? — слово само собою зірвалося у Джулії з губ, але вона тут же поправилася: — А, так, ясно.

— Природно, я не хочу стояти у неї на шляху. Раптом після сьогоднішньої прем'єри вона отримає запрошення до Америки? Звичайно, я розумію, ніщо не повинно завадити їй його прийняти.

Її кар'єра! Джулія посміхнулася про себе.

— Знаєш, я і справді думаю: ти — молодець, що так ставишся до Евіс.

— Чому?

— Ну, тобі самій відомо, що таке жінки.

Говорячи це, Том обійняв її за талію і поцілував. Джулія розсміялася йому в обличчя.

— Ну і забавний ти хлопчик!

— Може, позаймаємося трохи любов'ю?
— Не базікай дурниць.
— Що в цьому дурного? Тобі не здається, що ми і так занадто довго були в розлученні?

— Я за повне розлучення. І як же Евіс?
— Ну, це інше. Підемо, а?
— Ти забув, що у мене сьогодні прем'єра?
— У нас ще купа часу.

Том пригорнув її до себе і знову ніжно поцілував. Джулія дивилася на нього насмішкуватими очима.

Раптово зважилася:

— Добре.

Вони піднялися і пішли у спальню. Джулія зняла капелюха і скинула сукню. Том обійняв її, як обіймав раніше. Він цілував її закриті очі і маленькі груди, якими вона так пишалася. Джулія віддала йому своє тіло — нехай робить з ним що хоче, — але душу її це не зачіпало.

Вона повертала йому поцілунки з дружелюбності, але зловила себе на тому, що думає про роль, яку їй сьогодні доведеться грати. У ній ніби поєднувалися дві жінки: коханка в обіймах свого коханого і актриса, яка вже бачила уявним поглядом величезний напівтемний зал і чула вибухи оплесків зі своєю появою.

Коли трохи згодом вони лежали поруч, її голова на його руці, Джулія настільки забула про Тома, що мало не здригнулася, коли він перервав тривале мовчання.

— Ти мене зовсім не кохаєш більше?

Вона злегка притиснула його до себе.

— Звичайно, люблю, милий. Душі не чаю.

— Ти сьогодні така дивна.

Джулія зрозуміла, що він розчарований. Бідолаха, вона зовсім не хоче його ображати, дійсно ж, він дуже милий.

— Я сама не своя, коли у мене попереду прем'єра. Не звертай уваги.

Остаточного переконавшись, що їй ні жарко ні холодно від того, існує Том чи ні, Джулія мимоволі відчула до нього жаль. Вона ласкаво погладила його по щоці.

— Льодяничок мій. («Цікаво, чи не забув Майкл послати тим, хто стоїть в черзі, гарячий чай? Коштує це недорого, а глядачі так це цінують».) Знаєш, мені і справді пора. Міс Філіпс прийде рівно о шостій. Евіс збожеволіє. Вона і так, напевне, голову собі ламає, що зі мною сталося.

Джулія весело щебетала весь час, поки одягалася. Вона відчувала, не дивлячись на Тома, що він не в своїй тарілці. Джулія наділа капелюх, потім стиснула його обличчя обома руками і дружньо поцілувала.

— До побачення, моє ягнятко. Сподіваюся, ти добре проведеш вечір.

— Ні пуху ні пера.

Він ніяково усміхнувся. Вона здогадалася, що він не може її зрозуміти. Джулія вислизнула з квартири, і, якби вона не була провідною англійською актрисою і жінкою, якій далеко за сорок, вона б проскакала на одній ніжці до самого будинку. Вона була страшенно задоволена.

Джулія відкрила парадні двері своїм ключем і зачинила її за собою. «А в словах Роджера, мабуть, щось є. Любов і справді не варта всього того шуму, який навколо неї піднімають».

29

Чотири години по тому все було вже позаду. П'єсу прекрасно приймали з самого початку; публіка, самий бомонд, незважаючи на невідповідну пору року, була

рада після річної перерви знову опинитися в театрі, і їй неважко було догодити.

Це було вдалим початком театрального сезону. Кожен акт завершувався бурхливими оплесками. Після закінчення спектаклю було більше десяти викликів.

На останні два Джулія виходила одна, і навіть вона була вражена гарячим прийомом.

Тремтячим голосом вона промовила кілька слів, — приготованих заздалегідь, — яких вимагав цей урочистий випадок. Потім на сцену вийшла вся трупа, і оркестр заграв національний гімн. Джулія, задоволена, схвильована, щаслива, повернулася до себе у вбиральню.

Ніколи ще вона не була так впевнена в своїй могутності. Ніколи ще не грала з таким блиском, різноманітністю і винахідливістю. П'єса закінчувалася довгим монологом, в якому Джулія — повія, що пішла на спочинок — таврує легковажність, нікчемність і аморальність того кола нероб, в який вона потрапила завдяки заміжжю.

Монолог займав в тексті цілі дві сторінки, і навряд чи в Англії знайшлася би ще актриса, яка могла б утримати увагу публіки протягом такого довгого часу.

Завдяки своєму найтоншому відчуттю ритму, багатому на відтінки прекрасному голосу, майстерному володінню всією палітрою почуттів, Джулія зуміла, при її блискучій акторській техніці, створити диво — перетворити свій монолог в захоплюючий, ефектний, мало не зримий кульмінаційний пункт всієї п'єси. Найгостріші сюжетні ситуації не могли бути настільки хвилюючими, ніяка, навіть несподівана розв'язка — настільки вражаючою. Всі актори грали чудово, за одним винятком — Евіс Кرایтон.

Прямуючи до вбиральні, Джулія весело муркотала щось собі під ніс. Майкл зайшов майже слідом за нею.

— Що ж, перемога за нами, — сказав він ї, обнявши Джулію, поцілував її. — Господи, як ти грала!

— Ти і сам був нівроку, милий.

— Ну, таку роль я можу зіграти, стоячи на голові, — відповів він безтурботно, як завжди скромний щодо власних можливостей. — Ти чула, яка тиша була в залі під час твого останнього монологу? Критики будуть вражені.

— Ну, ти знаєш, що таке критики. Вся увага чортовій п'есі і три рядки під кінець — мені.

— Ти — найбільша актриса Англії, кохана, але, клянись богом, ти — відьма.

Джулія широко відкрила очі, на її обличчі було простодушне здивування.

— Що ти маєш на увазі, Майкл?

— Не вдавай з себе невинність. Ти прекрасно знаєш. Старого горобця на полові не обдуриш.

Його очі весело поблискували, і Джулії було дуже важко втриматися від сміху.

— Я невинна, як новонароджене немовля.

— Облиш. Якщо хто-небудь, коли-небудь підставляв іншому ніжку, так це ти сьогодні — Евіс. Я не міг на тебе сердитися, ти так красиво це зробила.

Тут вже Джулія була не в змозі приховати легку посмішку. Похвала завжди приємна артисту. Єдина велика мізансцена Евіс була в другому акті. Крім неї, в ній брала участь Джулія, і Майкл поставив сцену так, що вся увага глядачів повинна була зосередитися на дівчині. Це відповідало і наміру драматурга.

Джулія, як завжди, дотримувалась на репетиціях всіх вказівок Майкла. Щоб відтінити колір очей і підкреслити біляве волосся Евіс, вони одягли її в блідо-блакитну сукню. Для контрасту Джулія вибрала собі жовту сукню

відповідного відтінку. У ньому вона і виступала на генеральній репетиції. Але одночасно з жовтою Джулія замовила собі іншу, з блискучої срібної парчі, і, на подив Майкла і жаху Евіс, в ній вона і з'явилася на прем'єрі у другому акті. Її блиск і те, як вона відбивала світло, відволікало увагу глядачів.

Блакитне плаття Евіс виглядало поруч з ним линиялою ганчіркою. Коли вони підійшли до головної мізансцени, Джулія вийняла звідкись — як фокусник виймає з капелюха кролика — велику хустку з яскраво-червоного шифону та стала нею грати. Вона помахувала нею, вона розпрямляла її у себе на колінах, немов хотіла трохи краще розглянути, завертала її джгутом, витирала нею лоба, витончено сякалася в неї.

Глядачі, наче заворожені, не могли відірвати очей від червоного клаптя. Джулія уходила в глибину сцени, так що, відповідаючи на її репліки, Евіс доводилося повертатися до залу спиною. Коли вони сиділи разом на дивані, Джулія взяла дівчину за руку, немов би підкоряючись внутрішньому пориву, абсолютно природним, як здавалося глядачам, рухом і, відкинувшись назад, змусила Евіс повернутися в профіль до публіки.

Джулія ще на репетиціях помітила, що в профіль Евіс трохи схожа на вівцю. Автор вклав в уста Евіс рядки, які були такі забавні, що на першій репетиції всі актори покотилися зо сміху. Але зараз Джулія не дала залу усвідомити, які вони смішні, і тут же кинула їй у відповідь репліку; глядачі, бажаючи почути її, придушили свій сміх.

Сцена, задумана як чисто комічна, придбала сардонічний відтінок, і персонаж, якого грала Евіс, став виглядати одіозним. Евіс, не чуючи очікуваного сміху, від недосвідченості злякалася і втратила над собою кон-

троль, голос її зазвучав жорстко, жести стали незграбними. Джулія відібрала у Евіс мізансцену і зіграла її з вражаючою віртуозністю.

Але її останній удар був випадковий. Евіс повинна була вимовити довгу промову, і Джулія нервово зім'яла свою хустинку; цей жест майже автоматично спричинив за собою відповідний вираз: вона подивилася на Евіс стурбованими очима, і дві важкі сльози покотилися по її щоках.

Ви відчували, що вона згоряє від сорому за вітряну дівчину, ви бачили її біль через те, що всі її скромні ідеали, її жага доброчесного життя висміюються настільки жорстоко. Весь епізод тривав не більше хвилини, але за цю хвилину Джулія зуміла за допомогою сліз і муки, написаної на обличчі, показати всі прикраси жалюгідної жіночої долі. З Евіс було покінчено назавжди.

— А я, дурень, ще хотів підписати з нею контракт, — сказав Майкл.

— Чому б і не підписати...

— Коли ти маєш проти неї зуб? Ні за що. Ах ти, бридке дівчисько, — так ревнувати! Невже ти думаєш, Евіс що-небудь для мене значить? Могла б уже знати, що для мене немає на світі нікого, крім тебе.

Майкл уявив, що Джулія зіграла свій злий жарт з Евіс в помсту за досить бурхливий флірт, який він з нею завів, хоча, звичайно, співчував Евіс — їй страшенно не поталанило! — і не міг не бути вдоволеним.

— Ах ти, старий осел, — посміхнулася Джулія, слово в слово читаючи його думки і сміючись про себе над його помилкою. — Врешті-решт ти — найкрасивіший чоловік в Лондоні.

— Годі, годі. Але що скаже автор? Ця мавпа бозна-що думає про себе, а те, що ти сьогодні зіграла, і поруч не лежить з тим, що він написав.

— А, віддай його мені! Я все владнаю.

Почувся стукіт, і — легкий на спомині — в дверях виник автор власною персоною.

З захопленим криком Джулія підбігла до нього, обвила його шию руками і поцілувала в обидві щоки.

— Ви задоволені?

— Схоже, що п'єса мала успіх, — відповів він досить холодно.

— Дорогий мій, вона не зійде зі сцени і через рік. — Джулія поклала долоні йому на плечі і пильно подивилася в обличчя. — Але ви бридка, бридка людина!

— Я?

— Ви ледь не погубили мій виступ. Коли я дійшла до цього місця в другому акті і раптом зрозуміла, що ви мали на увазі, я мало не розгубилася. Ви ж знали, що це за сцена, ви — автор, чому ж ви дозволили нам репетирувати її так, ніби в ній немає нічого, крім того, що лежить на поверхні? Ми тільки актори, ви не можете очікувати від нас, щоб ми... щоб ми досягнули всю вашу тонкість і глибину. Це найкраща мізансцена в п'єсі, а я мало не зіпсувала її. Ніхто, крім вас, не написав би нічого подібного. Ваша п'єса чудова, але в цій сцені видно не просто талант, в ній видно геній!

Автор почервонів. Джулія дивилася на нього з обожнюванням. Він відчував себе збентеженим, щасливим і гордим. («Завтра цей йолоп буде уявляти, що він і справді саме так все і задумав.»)

Майкл саяв.

— Давайте зайдемо до мене, вип'ємо по келишку віскі з содовою. Не сумніваюся, що вам потрібно підкріпитися після всіх цих переживань.

У той час, як вони виходили з кімнати, увійшов Том. Його обличчя палало від збудження.

— Люба, це було чудово! Ти вражаюча! Чорт, ось це спектакль!

— Тобі сподобалося? Евіс була хороша, правда?

— Евіс? Жахлива.

— Милий, що ти маєш на увазі? Мені вона здалася чарівною.

— Від неї залишилося одне мокре місце! У другому акті вона навіть не виглядала гарненькою. («Кар'єра Евіс!») Послухай, що ти робиш ввечері?

— Доллі влаштовує прийом на нашу честь.

— Ти не можеш якось його спекатись і піти вечеряти зі мною? Я шаленію від тебе.

— Що за нісенітниця! Не могу ж я підкласти Доллі таку свиню.

— Ну, будь ласка!

В його очах палав вогонь. Джулія бачила, що ніколи ще не викликала в нього такого бажання, і пораділа своєму тріумфу. Але вона рішуче похитала головою. В коридорі почувся шум безлічі голосів: вони обидва знали, що до вбиральні, обганяючи один одного, поспішають друзі, щоб привітати її.

— Чорт їх усіх забирай! Як мені хочеться тебе поцілувати! Я подзвоню вранці.

Двері розчинилися, і Доллі, товста, пітна, вируюча ентузіазмом, увірвалася в вбиральню на чолі натовпу, що забив кімнату так, що в ній не стало чим дихати. Джулія підставляла щоки для поцілунків всім підряд. Серед інших присутніх там були три або чотири відомі актриси, і вони теж не скупилися на похвали.

Джулія видала прекрасне виконання невідомої скромності. Тепер уже і коридор був забитий людьми, які хотіли поглянути на неї хоч одним оком.

Доллі довелося ліктями пробивати собі дорогу до виходу.

— Постарайтеся прийти не дуже пізно, — сказала вона Джулії. — Вечір повинен бути дивовижним.

— Прийду відразу ж, як зможу.

Нарешті вдалося позбутися останніх відвідувачів, і Джулія, роздягнувшись, почала знімати грим.

Увійшов Майкл в халаті.

— Послухай, Джулія, доведеться тобі йти до Доллі без мене. Мені треба побачитися з газетярами, і я не встигну впоратися. Ну і наплету я їм!

— Гаразд.

— Мене вже чекають. Побачимося вранці.

Майкл вийшов, в кімнаті залишилася одна Еві. На стільці лежала сукня, яку Джулія збиралася одягти на прийом. Джулія намазала обличчя кремом, що очищує.

— Еві, завтра вранці мені дзвонитиме містер Феннел. Скажи йому, будь ласка, що мене немає вдома.

Еві зловила в дзеркалі погляд Джулії.

— А якщо він подзвонить знову?

— Мені дуже шкода ображати бідне ягнятко, але чомусь здається, що увесь найближчий час я буду дуже зайнята.

Еві голосно шмигнула носом і витерла його вказівним пальцем. Огидна звичка!

— Зрозуміло, — сухо сказала вона.

— Я завжди говорила, що ти не така дурна, як здаєшся. Навіщо тут ця сукня?

— Це? Ви ж говорили, що одягнете її на прийом.

— Прибери її. Я не можу йти на прийом без містера Госселіна.

— З яких це пір?

— Заткнись, стара карга. Подзвони туди і скажи, що у мене жохливо розболілася голова і я змушена була поїхати

додому і лягти, а містер Госселін прийде пізніше, якщо зможе.

— Прийом влаштований на вашу честь. Невже ви так підведете нещасну стару?

Джулія тупнула ногою.

— Я не хочу йти на прийом і не піду!

— Вдома порожньо, вам нічого буде їсти.

— Я не збираюся їхати додому. Я поїду вечеряти в ресторан.

— З ким?

— Одна.

Еві здивовано глянула на неї.

— Але п'єса мала успіх, але ж?

— Так. Все було чудово. Я на сьомому небі від щастя. Мені дуже добре. Я хочу бути одна і повністю цим насолодитися. Подзвони до Барклі і скажи, щоб мені залишили столик на одного в малому залі. Вони зрозуміють.

— Що з вами таке?

— У мене в житті більше не буде подібної хвилини. Я ні з ким не маю наміру її ділити.

Знявши грим, Джулія не нафарбувала губи, не підрум'янилася. Знову вдягла коричневий костюм, в якому прийшла в театр, і той же капелюх. Це був фетровий капелюх з полями, і Джулія низько насунула його, щоб краще прикрити обличчя. Подивилася у дзеркало.

— Я схожа на швачку зі швейної фабрики, яку покинув чоловік, — і хто його звинуватить? Не думаю, щоб мене впізнали.

Еві ходила дзвонити до службового входу, і, коли вона повернулася, Джулія запитала, чи багато народу чекає її на вулиці.

— Сотні три.

— Чорт! — Джулію охопило раптове бажання нікого не бачити і ні з ким не зустрічатися. Захотілося хоч на одну годину сховатися від своєї слави. — Попроси пожежного, щоб випустив мене з парадного входу. Я візьму таксі, а як тільки я поїду, скажеш людям, що чекати марно.

— Один бог знає, з чим тільки мені не доводиться миритися, — туманно вимовила Еві.

— Ах ти, стара корово!

Джулія взяла обличчя Еві обома руками і поцілувала її у одутлі щоки, потім вислизнула тихенько з кімнати на сцену, а звідти — через пожежний хід до темного залу.

Невигадливий маскарадний костюм Джулії, мабуть, виявився достатнім, тому що, коли вона увійшла до Барклі у малий зал, який особливо любила, метрдотель не відразу її впізнав.

— У вас не знайдеться куточка, куди б ви могли мене приткнути? — несміливо вимовила Джулія.

Її голос і вдруге кинутий погляд сказали йому, хто вона.

— Ваш столик чекає вас, міс Ламберт. Нам передали, що ви будете самі. — Джулія кивнула, і він провів її до столика в кутку залу. — Я чув, що ви мали великий успіх сьогодні, міс Ламберт.

Добрі вісті не лежать на місці!

— Що будете замовляти?

Метрдотель був здивований тим, що Джулія вечеряла одна, але єдине почуття, яке він вважав доречним показувати клієнтам, було задоволення, яке він відчував, коли бачив їх.

— Я дуже втомилася, Анджело.

— Трохи ікри для початку, мадам, або устриці?

— Устриці, Анджело, тільки жирні.

— Я власноруч їх відберу, міс Ламберт, а потім?

Джулія глибоко зітхнула — нарешті вона могла з чистою совістю замовити те, про що мріяла з самого кінця другого акту. Вона відчувала, що заслужила хороше частування, щоб відсвяткувати свій триумф, і збиралася позбутися розсудливості.

— Біфштекс з цибулею, Анджело, смажену картоплю і пляшку басса*. Принесіть його у срібному кухлі з кришкою.

Джулія не їла смаженої картоплі, мабуть, років з десяти. Але цей день коштував того. Їй вдалося затвердити свою владу над публікою, давши виставу, яку вона не могла назвати інакше як блискучо, звести старі рахунки, одним дотепним ходом позбувшись Евіс і показавши Тому, якого він зваляв дурня, і — це було найголовніше — довести собі, що вона вільна від дратуючих і придушуючих її оков. Щастить так вже щастить. Думки її на мить затрималися на Евіс.

— Дурненька, захотіла сунути мені палицю в колесо. Гаразд, завтра я дозволю публіці посміятися.

Принесли устриці; Джулія ласувала ними з насолодою. Вона з'їла два шматки чорного хліба з маслом з чудовим почуттям того, що губить свою безсмертну душу, і надпила великий ковток з високою пивного кухля.

— «О пиво, славне пиво!»** — пробурмотіла Джулія.

Вона представляла, як витягнулося б обличчя Майкла, якби він дізнався, що вона робить. Бідний Майкл!

*Сорт пива. Вперше його зварив Вільям Басс в 1777 році у своїй пивоварні в місті Бертон-на-Тренті, яка існує і дотепер.

** Початок вірша «Пиво» Чарлза С. Коверлі (1831–1884), англійського поета.

Уявляє, ніби вона зіпсувала мізансцену Евіс через те, що він проявив занадто велику увагу до цієї білявочки. На бога, жалість бере, коли подумаєш, як дурні чоловіки.

Кажуть, жінки пихаті; та вони просто сама скромність в порівнянні з чоловіками. Джулія не могла без сміху думати про Тома.

Він хотів її сьогодні вдень і ще більше — сьогодні ввечері. Тільки подумати, що він означає тепер для неї не більше, ніж один з робітників сцени. Як чудово відчувати, що твоє серце належить тобі одній, це вселяє таку віру у себе.

Зал, в якому вона сиділа, був сполучений трьома арочними проходами з великим залом ресторану.

Серед натовпу, що його наповнював, без сумніву, були люди, які бачили її сьогодні в театрі. От би здивувалися вони, дізнайся, що тиха жінка, обличчя якої наполовину приховано полями фетрового капелюха, за столиком у кутку сусідньої кімнати, — Джулія Ламберт.

Було так приємно сидіти тут непомітною і невідомою, це давало солодке відчуття незалежності. Тепер відвідувачі ресторану були акторами, що розігравали перед нею п'єсу, а вона — глядачем. Джулія бачила їх мигцем, коли вони проходили повз арку: молоді чоловіки і молоді жінки; молоді чоловіки і немолоді жінки; чоловіки з лисиною, з черевцем; старі гріховодники, що відчайдушно чіпляються за розфарбовану личину юності, надягнуту ними на себе. Одні були закохані, інші байдужі, треті — згорали від ревнощів.

Подали біфштекс. Він був приготований точно за її смаком, з підрум'яненою хрусткою цибулею. Джулія їла смажену картоплю, делікатно тримаючи її пальцями,

смакуючи кожну скибочку, з таким виглядом, ніби хотіла вигукнути: «Мите зупинися — ти прекрасна!»

«Що таке любов у порівнянні з біфштексом?» — запитала себе Джулія. Як було чудово сидіти самій і безцільно переходити думками з предмета на предмет. Джулія знову подумала про Тома і знизала в душі плечима.

«Це була весела пригода і вона дещо мені дала». Безсумнівно, в майбутньому вона одержить від цього користь.

Фігури танцюристів, що рухались повз напівкруглі проходи, нагадували їй сцену з п'єси, і Джулія знову подумала про те, що вперше прийшло їй в голову, коли вона гостювала у Сен-Мало.

Страждання, коли Том її кинув, привели їй на пам'ять «Федру» Расіна*, яку вона розучувала в ранній юності з Жанною Тебу. Джулія перечитала трагедію. Страждання, які вразили дружину Тесея, були ті ж, що вразили і її. Джулія не могла не бачити дивної подібності між своєю і її долею. Ця роль була створена для неї; кому вже, як не їй, знати, що таке бути відринutoю юнаком набагато молодшим за тебе, коли ти його любиш.

Оце була б вистава! Тепер Джулія розуміла, чому навесні грала так погано, що Майкл вирішив за краще зняти п'єсу і закрити театр. Це сталося через те, що вона насправді відчувала ті почуття, які повинна була зображувати. Від цього мало пуття. Зіграти почуття можна тільки після того, як подолаєш їх.

Джулія пригадала слова Чарлза, якось він сказав їй, що поезія виникає з почуттів, які розумієш тоді, коли вони позаду, і стаєш безтурботний.

* Жан Б. Расін (1639 — 1699) — французький драматург, автор «Федри», трагедії у п'яти актах.

Вона геть не розуміється на поезії, але в акторській грі справи йдуть саме так.

«Непогано з боку бідолахи Чарлза дійти до такої оригінальної думки. Ось як невірною поспішно судити про людей. Думаєш, що аристократи — купа кретинів, і раптом один з них видасть таке, що аж дух захоплює, наскільки це до біса добре».

Але Джулія завжди вважала, що Расін робить велику помилку, виводячи героїню на сцену лише у третьому акті. «Звичайно, я такого безглуздя не потерплю, якщо візьмуся за цю роль. Пів акту, щоб підготувати мою появу, якщо хочете, але і цього більш ніж достатньо». І правда, що їй заважає замовити комусь із драматургів варіант на цю тему в прозі або у віршах, тільки щоб рядки були короткими. З такими віршами вона б впоралася, і з великим ефектом.

Непогана ідея, годі й казати, і вона знає, який костюм їй потрібен: не ця хламида, якою обмотувала себе Сара Бернар, а коротка грецька туніка, яку вона бачила одного разу на барельєфі, коли ходила з Чарлзом в Британський музей.

«Ну, хіба не смішно? Йдеш в усі ці музеї і галереї і думаєш: ну і нудьга, а потім, коли найменше цього чекаєш, виявляєш, що можеш використовувати якусь річ, яку ти там побачив. Це доводить, що живопис і всі ці музеї — не зовсім марна трата часу». Звичайно, з її ногами тільки і надягати туніку, але чи вдасться в ній виглядати трагічно?

Джулія дві-три хвилини серйозно обмірковувала це питання.

Коли вона буде знемагати від туги за байдужим Іполитом (Джулія захихотіла, уявивши собі Тома в його костюмах з Севіль-Роу, замаскованого під юного грецького мисливця), чи вдасться їй домогтися відповідного ефекту без купи ганчір'я?

Це лише додало їй сили. Але тут Джулії прийшла у голову думка, від якої настрій її відразу впав.

«Все це гарно, але де взяти тямущого драматурга? У Сари був Сарду*, у Дузе — Д'Аннунціо**. А хто є у мене? «У королеви Шотландії прекрасний син, а я — смоківниця безплідна»***.

Однак Джулія не допустила, щоб ця сумна думка надовго позбавила її безтурботності. Душевний підйом був такий великий, що вона відчувала себе здатною створювати драматургів з нічого, як Девкаліон створював людей з каменів, що валялися на землі****.

«Про які це дурниці торочив днями Роджер? А бідний Чарлз ще так серйозно поставився до цього. Дурний маленький резонер, ось він хто».

Джулія простягнула руку до великого залу. Там пригасили вогні, і з її місця він ще більше нагадував підмостки, де розігрується вистава. «Весь світ — театр, в ньому жінки, чоловіки — усі актори.»*****

Але те, що я бачу через цю арку, всього-на-всього ілюзія, лише ми, артисти, реальні в цьому світі. Ось у чому відповідь Роджеру. Всі люди — наша сировина.

* Сарду, Вікторьєн (1831—1908) — французький драматург.

** Д'Аннунціо, Габріель (1863-1938) — італійський письменник.

*** Перефразовані слова королеви Єлизавети I, наведені в «Мемуарах сера Джеймса Мелвілла», діяча епохи Реформації.

**** Девкаліон в грецькій міфології — син Прометея, чоловік Пірри, разом з нею врятувався на ковчезі вчасно потопу, який повинен був по волі Зевса погубити гріховний рід людський; ковчег після потопу зупинився на горі Парнас; новий рід людський виник з кинутих з волі оракула, Девкаліоном та Піррою, за спину каменів.

***** Вільям Шекспір, «Як вам це сподобається».

Ми вносимо сенс в їхнє існування. Ми беремо їх дурні дрібні почуття і перетворюємо їх у мистецтво, ми створюємо з них красу, їх життєве призначення — бути глядачами, які потрібні нам для самовираження. Вони інструменти, на яких ми граємо, а для чого потрібен інструмент, якщо на ньому нікому грати?»

Ця думка розвеселила Джулію, і кілька хвилин вона із задоволенням смакувала її; власний розум здавався їй на диво ясным. Роджер стверджує, що ми не існуємо. Якраз навпаки, тільки ми і існуємо. Вони тіні, микладаємо в них тілесну наповненість.

Ми — символи всієї цієї безладної, безцільної боротьби, яка називається життям, а тільки символ реальний. Кажуть: гра — удавання. Це удавання і є єдина реальність».

Так Джулія своїм розумом дійшла до платонівської теорії «ідей». Це сповнило її торжеством. Джулія відчула, як її раптово залила гаряча хвиля симпатії до цього величезного безіменного натовпу, до публіки, яка існує лише для того, щоб дати їй можливість виразити себе. Далеко від усіх, на вершині своєї слави, вона розглядала людський мурашник, що київ біля її ніг далеко внизу. У неї було дивовижне відчуття свободи від всіх земних зв'язків, і це наповнювало її таким захопленням, що все інше в порівнянні з ним не мало ціни.

Джулія відчувала себе душею, що витає в райських кушах.

До неї підійшов метрдотель і запитав з чемною посмішкою:

— Все в порядку, міс Ламберт?

— Все чудово. Знаєте, просто дивно, які різні у людей смаки. Місіс Сіддонс обожнювала відбивні котлети; в цьому на неї аніскілечки не схожа, я обожнюю біфштекс.

William Somerset Maugham 'Theatre'

Переклад українською — Вікторія Цибульська

tsybulska.com

publisher.tsybulska.com